

Karoliina Puranen

KILTIT TYTÖT, VILKKAAT POJAT?

Sukupuoli ja koulukuri 1800–1900-lukujen vaihteen oppikouluissa

Suomen historian pro gradu –tutkielma

Jyväskylän yliopisto

Historian ja etnologian laitos

Toukokuu 2015

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Karoliina Puranen	
Työn nimi – Title Kiltit tytöt, vilkkaat pojat? Sukupuoli ja koulukuri 1800–1900-lukujen vaihteen oppikouluissa.	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro-gradu-tutkielma
Aika – Month and year Toukokuu 2015	Sivumäärä – Number of pages 111
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tämä tutkielma käsittelee sukupuolen rakentumista oppikoulujen koulukurissa 1800–1900-lukujen vaihteessa. Lähdeaineistona on käytetty Tampereen suomalaisen tyttökoulun, Kuopion suomalaisen yhteiskoulun ja Jyväskylän lyseon rangaistuskirjoja ja opettajankokousten pöytäkirjoja. Lisäksi tutkimuksessa on tarkasteltu koulujen matrikkeliteoksia ja koulukuria määritellyttä lainsäädäntöä. Menetelmänä on ollut kvantitatiivinen vertailumenetelmä, ja sukupuolen rakentumista on tarkasteltu gender-teorian sekä sukupuolieron näkökulmasta. Lisäksi tutkimuksessa on huomioitu intersektionaalisuuden käsite.</p> <p>Lukuun ottamatta Tampereen suomalaista tyttökoulua, oli tutkituissa oppikouluissa vuosisatojen vaihteessa yleisin rangaistusmuoto jälki-istunto. Jälki-istunnon rankaisevuus perustui eristämiseen, joka nousi merkittäväksi kuritusmenetelmäksi, kun kouluissa luovuttiin ruumiillisen kurin käytöstä. Koulujen kurissa näkyi 1700-luvun lopulla rangaistuskäytänteisiin tullut tarkoituksenmukaisuus, sekä yleistynyt valvonnan merkityksen korostuminen.</p> <p>Oppikoulujen oppilaista rikkeitä tekivät ennen kaikkea pojat. Rikenimikkeenä oli usein vilkkaus tai vallattomuus, jotka olivat tekoina näkyviä ja äänekkäitä. Tyttöjen tekemien rikkeiden osuus oli jopa marginaalinen. Tyttöjen vähäisissä sääntöjen vastaisissa teoissa korostuivat huolimattomuus ja epärehellisyys, jotka olivat tekoina hiljaisempia. Koulujen kurissa rakentuikin toisaalta äänekkästä, ja toisaalta hiljaista sukupuolta. Kurissa rakentuneeseen sukupuoleen vaikuttivat ne yhteiskunnalliset tehtävät ja tehtäviin liitetyt oletukset, joihin tyttöjä ja poikia kasvatettiin.</p> <p>Oppikouluissa näkyi yhteiskunnassa meneillään ollut modernisaatio. Sen myötä oppikoulunkäynti sallittiin myös naisilta ja alemmilta yhteiskuntaluokilta. Aiemmin oppikoulut olivat olleet lähinnä ylempien säätyjen poikien kouluja. Muutos ei tapahtunut ongelmitta. Oppikouluissa ankarimmat rangaistukset saivat rikkeitä tehneistä oppilaista ne, joiden kohdalla risteytyi useampi yksilöä marginalisoiva kategoria. Käytännössä tämä tarkoitti työväenluokkaisten tyttöjen saamia verrattain ankarampia rangaistuksia. Etenkin ylempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluneet pojat selvisivät sen sijaan huomattavasti vähemmällä.</p>	
Asiasanat – Keywords sukupuoli, sukupuolihistoria, intersektionaalisuus, koulukuri, oppikoulu, siveellisyys, 1800-luku, 1900-luku	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopiston kirjasto, JYX-julkaisuarkisto	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen taustaa	1
1.2 Tutkimustehtävät, rajaus ja rakenne.....	9
1.3 Tutkimusmenetelmät, teorit ja keskeiset käsitteet	11
1.4 Tutkimuksessa käytetty lähdeaineisto	14
2 ERISTÄMINEN JA HÄPEÄ, RANGAISTUSTEN PERUSTEET	19
2.1 Koulujen rangaistuskäytänteet lain näkökulmasta	19
2.2 Lyseon ja yhteiskoulun kurinpidon eroavaisuuksista	31
3 HILJAINEN JA ÄÄNEKÄS SUKUPUOLI?	37
3.1 Vilkkkaus ja tottelemattomuus – ne yleisimmät koulurikkeet	37
3.2 Lunttaajia ja varkaita – epärehellisyys riketyyppinä	50
3.3 Luvattomat huvitukset ja toverin vahingoittaminen – poikkeukset koulun arjessa	54
4 ALALUOKKALAINEN POIKA – TYYPILLISIN SÄÄNTÖRIKKOJA	64
4.1 Tytöt ja pojat rikkeiden toistajina	64
4.2 Oppilaiden luokka-asteiden vaikutus tehtyjen rikkeiden laatuun ja määrään	68
5 OPETTAJAN POIKA, VÄRJÄRIN TYTÄR	75
5.1 Oppilaiden taustojen vaikutus rangaistustapauksiin	75
5.2 Epärehellisyys, siveettömyys ja rangaistusten määräämisen hankaluus	85
6 KILTIT TYTÖT, VILKKAAT POJAT JA RANGAISTUSTEN MONET SYYT	98
LÄHTEET	103

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa

Tässä tutkimuksessa selvitän 1800–1900-lukujen vaihteen oppikoulujen koulukuria sukupuolen näkökulmasta. Kuopion suomalaisen yhteiskoulun opettajat keskustelivat kolmas lokakuuta vuonna 1899 pidetyssä opettajankokouksessaan, kuinka rangaista kahta koulussa ensimmäisellä luokalla ollutta poikaoppilasta. Kyseiset oppilaat olivat syyllistyneet sopimattomaan käytökseen opettajaa kohtaan. Opettajat päätyivät lopulta erottamaan molemmat pojat, oppilaat August K:n ja Ville K:n. Lisäksi poikien käytösarvosanat laskettiin kuuteen, minä ne pidettiin vielä pitkään erotuksen päätyttyäkin.¹ Erottaminen ei kuitenkaan vaikuttanut oppilaisiin toivotulla tavalla. Ville K. ei erotuksen päätyttyä kevätlukukauden alussa osoittanut oppineensa läksyään, vaan käyttäytyi edelleen huonosti. Hänet erotettiin uudelleen helmikuun seitsemännestoista päivästä alkaen, tällä kertaa erotus kesti kevätlukukauden loppuun. August K. syyllistyi sen sijaan vielä seuraavana lukuvuonnakin huonoon käytökseen. Tuolloinkin rikenimike oli sopimaton käytös opettajaa kohtaan. Augustia ei kuitenkaan enää erotettu, vaan rangaistiin karsserilla ja käytöksen alennuksella. Kun Augustin isä kuuli poikansa huonosta käytöksestä, otti hän poikansa pois koulusta pitäen tämän koulunkäyntiä turhana. Erotodistuksessa oppilas August K:n käytösarvosana oli kahdeksan ja lukukausitodistuksessa peräti neljä.²

Yllä kuvatut tapaukset ovat loistava esimerkki oppikoulujen kurikäytänteistä. Rangaistavana oli kaksi poikaa, jotka opiskelivat koulussa ensimmäisillä luokka-asteilla. Lisäksi rikenimikkeenä oli verrattain yleinen sopimaton käytös opettajaa kohtaan. Usein tämänkaltaisen käyttäytyminen tiesi roimaa käytösnumeron laskua. Tapauksissa poikkeuksellista on kuitenkin se, että poikia rangaistiin erotuksilla. Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa sääntöjä rikkoneet oppilaat saivat rangaistukseksi jälki-istuntoa lähestulkoon aina, jopa sopimattomasta käytöksestä opettajaa kohtaan. Ilmeisesti poikien käyttäytyminen on kuitenkin ollut niin huonoa, ettei pelkkä jälki-istutorangaistus riittänyt. Tähän viittaa myös August K:n isän arvio poikansa koulunkäynnistä. Koulussa piti osata käyttäytyä, ja vähintään kunnioittaa opettajan auktoriteettia. Muutoin koulunkäynnistä ei ollut hyötyä.

---

¹ JoMA, KYA, Ca:1, 3.10.1899 ja 13.12.1899.

² JoMA, KYA, Ca:1, 24.2.1900 ja 2.2.1901.

Aiempaa tutkimusta oppikoulujen arkea hallinneiden kurikäytänteiden sukupuolittuneisuudesta ei ole käytännössä laisinkaan. Ylipäätään tutkimusta kurikäytänteiden muotoutumisesta oppikoulujen arjessa on olemassa hyvin vähän. Aihetta koskeva tutkimus on jäänyt vähäiseksi niin oppikoulujen kuin kansakoulujenkin osalta. Kyösti Kiuasmaa on kuitenkin sivunnut oppikoulujen kuria laajassa teoksessaan *Oppikoulu 1880–1980* (1982). Teoksessa käydään läpi lähes kaikki oppikouluun liittyvä aina opetussuunnitelmista koulun arkeen. Siinä tarkastellaan lyhyesti 1800–1900-lukujen vaihteen oppikoulujen rangaistuskäytänteitä. Kiuasmaalla on ollut kurituksen tarkastelussa lähdeaineistona niin koulumuistelmia kuin oppikoulujen rangaistuskirjojakin. Kiuasmaa toteaa oppikoulujen kurin tähänneen ennen kaikkea järjestyksen säilyttämiseen, sekä oppilaiden kasvattamiseen nöyriksi ja esivallalle kuuliaisiksi. Teoksessa ei kuitenkaan laajemmin tartuta kurikysymykseen, ja esimerkiksi sukupuolen ja kurin suhde on siinä vain hienoinen sivujuonne.³ Teos nousee tutkimukseni kannalta merkittäväksi sen vuoksi, että se kuvaa laajasti oppikouluissa vuosisatojen vaihteessa vallinneita käytänteitä, niin kurin kuin kaiken muunkin koulun toimintaan liittyvän osalta.

Sukupuolen rakentumista 1800–1900-lukujen vaihteessa on tutkittu laajasti.⁴ Nuoria tyttöjä ja poikia koskevaa tutkimusta ei ole kuitenkaan tehty loputtomasti. Koulu on ollut luontainen lähtökohta tyttöiden ja poikuuden rakentumisen tarkasteluun. Mervi Kaarninen on tutkinut tyttöjä väitöskirjassaan *Nykyajan tytöt: Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa* (1995). Kaarninen tarkastelee sitä, kuinka koulutus vaikutti sukupuolten ja eri yhteiskuntaluokkien suhteisiin, ja hänen tutkimusaiheensa on kenties lähinnä omaani. Kaarnisen tutkimuskohteita ovat olleet niin kansa-, oppi- kuin ammattikoulutkin. Kaarninen toteaa, että 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä tyttöjen koulutuksessa määrittävänä tekijänä oli äitiys, joka ei rajoittunut pelkästään kodin seinien sisäpuolelle, vaan jolla tarkoitettiin myös laajempaa yhteiskunnallista äitiyttä. Tyttöjen odotettiin kasvattavan seuraavaa sukupolvea ja tuovan naisellista näkökulmaa yhteiskunnan hoitoon. Äitiyteen kasvattaminen näkyi myös oppikouluissa. Etenkin tyttökoulujen opetuksessa painottuivat käytäntö ja kotitalouden taidot poikakoulujen keskittyessä opettamaan abstraktimpia asioita. Oppikoulussa rakentunut tyttöys ja poikuus olivat siis keskenään eroavia. Vaikka Kaarnisen tutkimus käsittelee hieman omaa tutkimustani myöhäisempää ajankohtaa, taustoittaa se työtäni merkittävällä tavalla. Moni 1920–1930-luvuilla oppikoulua määrittänyt asia oli edelleen samoin kuin vuosikymmentä tai kahta aiemmin, eikä esimerkiksi näkemys sukupuolesta ehtinyt muuttua radikaalisti. Kaarnisen tutkimus kertoo paljon siitä millaista sukupuolta

---

³ Kiuasmaa 1982, 122–129.

⁴ Ks. esim. Markkola 2002, Sulkunen 1989, Sulkunen 1995, Tjeder 2003, Tosh 1999, Östman 2000.

oppikouluissa rakennettiin, minkä tunteminen on minulle todella tärkeää analysoidessani koulukurissa rakentunutta sukupuolta. Aineistona Kaarnisella on ollut koulua koskeneita komiteamietintöjä, aikakauden lehdistöä ja kaunokirjallisuutta.⁵

Myös Saara Tuomaala tarkastelee väitöskirjassaan *Työtätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi, Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939* (2004) koulua sukupuolen näkökulmasta. Tuomaalan tutkimuskohteena on ollut kansakoulu, ja hän tarkastelee sen ja maaseudun lasten suhdetta esimerkkinä modernisoituvasta lapsuudesta. Väitös kuvaa oppivelvollisuuskoulua, eli kansakoulua alkaen oppivelvollisuuden säätämisestä. Tuomaalan keskittyy siis tarkastelemaan koulua hieman tutkimaani ajankohtaa myöhäisemmältä ajalta. Tuomaala tutkii teoksessaan esimerkiksi sitä, mikä merkitys sukupuolella oli lapsuuden modernisaatiossa. Aineistona teoksessa on niin pedagogisia tekstejä kuin muistitietoon perustuvia kertomuksiakin. Tuomaalan väitöskirja nousee tutkimukseni kannalta erityisen mielenkiintoiseksi siitä syystä, että hän tarkastelee teoksessa myös kouluissa käytössä ollutta kuria. Tuomaala toteaa esimerkiksi, että tytöille suositeltiin lievempiä rangaistuksia 1920–1930-lukujen kansakouluissa, kun poikia saatettiin rangaista ruumiillisella kurituksella. Tyttöjä pidettiin poikia herkempinä, minkä vuoksi ankarampia kurikeinoja ei katsottu tarpeellisiksi. Tuomaalan käyttämässä muistitietoaineistossa miehet toteavatkin joutuneensa kurituksen kohteeksi naisia useammin. Tuomaala tarkastelee teoksessaan myös yhteiskuntaluokan vaikutusta kurituksen ankaruuteen. Tässä kohtaa minun tulee kuitenkin huomata, että Tuomaalan tutkimaan aikakauteen vaikuttivat vahvasti vuoden 1918 tapahtumat, eikä sitä voi täysin verrata tutkimaani aikaan.⁶ Tuomaalan teos on kuitenkin tutkimukselleni merkittävä kurikäytänteiden taustoittaja sen sisältämän laajan 1900-luvun alkuvuosikymmenten kurikäytänteiden kuvauksen vuoksi.

Koulussa näkynyt sukupuoli on ollut myös ruotsalaisen tutkimuksen kohteena. Christina Florinin ja Ulla Johanssonin tutkimus *”Där de härliga lagrarna gro..”Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850–1914* (1993) käsittelee ruotsalaista poikaoppikoulua ja sen sukupuolikäsityksiä. Florin ja Johansson toteavat, että ruotsalaiset oppikoulut toistivat pitkälti miehisiä valtarakenteita, eikä niissä ollut juuri sijaa naisellisiksi koetuille piirteille. Naisten ajateltiin olevan emotionalisempia verrattuna loogisemmiksi koettuihin miehiin, minkä vuoksi naisten ja miesten koulutus erosi niin suuresti toisistaan. Minun on tärkeää huomata, että tällaiset miehiseksi ja

---

⁵ Kaarninen 1995, 12–14, 160–164, 245–249.

⁶ Tuomaala 2004, 26–28, 324–328.

naiselliseksi koetut piirteet todennäköisesti vaikuttivat myös tyttöjen ja poikien mahdollisiin erilaisiin rangaistuskäytänteisiin.⁷

Tyttötutkimusta on muista kuin koulua koskeneista lähteistä käsin tehnyt esimerkiksi Tiina Männistö. Hän tarkastelee millaista oli nuorille naisille suunnatuissa oppaissa tuotettu tyttöys 1800-luvun lopulta 1970-luvulle teoksessaan *Haluathan tulla todelliseksi naiseksi, Naisruumiin tuottaminen Suomessa ilmestyneissä nuoren naisen oppaissa 1890–1972* (2003). Männistöä on kiinnostanut erityisesti millaisia käsityksiä naisruumiiseen tutkittavalla ajalla liitettiin. Hän tulkitsee näitä mielikuvia kertomuksena siitä, millainen tyttöys oli tavoiteltavaa ja asetettu tytöille malliksi. Teos sisältää samalla näkökulman siitä, mikä tytöille ei ollut sallittua. Turhamaisuus oli naisiin liitetty piirre, johon hyvä tyttö ei sortunut. Kaikenlainen keimailu oli tytöille vaarallista ja asetti tytön siveellisyyden kyseenalaiseen asemaan. Männistö huomauttaa, että on mielenkiintoista kuinka vahvasti tytön sisäisen hyvyyden ajateltiin heijastuvan hänen ulkoisiin ominaisuuksiinsa. Tyttöjen tuli ilmentää sisäistä hyvyyttä ja viattomuutta ulkoisella puhtaudella, joka oli sopivaa tulevalle äidille ja emännälle, eikä houkutellettu miehiä liikaa.⁸ Männistön tutkimien normien tunteminen on minulle erityisen tärkeää, ne auttavat minua arvioimaan miksi tyttöjä rangaistiin tietyistä teoista.

Myös Sinikka Aapola on tutkinut nuoruutta ja nuorisoa laajasti. Aapolan väitöskirja *Murrosikä ja sukupuoli, Julkiset ja yksityiset ikämäärittelyt* (1999) selvittää murrosikä-käsitteen kehittymistä ja siihen sisältyneitä erilaisia sukupuolisuuksia. Aapola toteaa, että 1900-luvun alkupuolella murrosikä oli käsitteenä vahvasti sukupuolittunut, ja sen ajateltiin vaikuttavan tyttöihin voimakkaammin kuin poikiin. Ajan kasvatustieteilijät esittivät, että pojilla kehittyi murrosiässä järki ja tytöillä tunne ohjaamaan käytöstä ja ajattelua, ja että tämä kehitys tapahtui luonnostaan.⁹ Tyttöjen ja poikien ajattelun oletettiin siis eroavan luonteeltaan ja laadultaan, mikä saattoi vaikuttaa myös tyttöjen ja poikien kohteluun koulussa.

Myös Kaisa Vehkalahti on tutkinut tyttöjä ja poikia paljon. Hänen väitöskirjansa *Constructing Reformatory Identity, Girls' Reform School Education in Finland, 1893–1923* (2009) käsittelee kasvatustieteeseen joutuneita tyttöjä. Vehkalahti vertailee tutkimuksessaan myös tyttöjen ja poikien laitokseen lähettämisen syitä ja määriä ja toteaa että pojat olivat syytettyinä rikoksista huomattavasti tyttöjä useammin. Niin tyttöjen kuin poikienkin laitokseen lähettämisen syynä saattoi

---

⁷ Florin & Johansson 1993, 45–55, 120–129.

⁸ Männistö 2003, 10–14, 93–99.

⁹ Aapola 1999, 95–101. Ks. murrosiästä myös Aapola 2003.

olla esimerkiksi varkaus.¹⁰ Vehkalahti tutkii 1920-luvun tyttöyttä myös artikkelissaan ”Jazz-tyttö ja naistenlehtien siveä katse” (2000). Naisten asema alkoi vähitellen muuttua 1800-luvun loppupuolella, mikä johti ongelmiin ja pelkoihin niin sukupuolien kuin sukupolvienkin välillä. Vehkalahti huomauttaa, että 1920-luvulla vallitsi pelko ”uudenlaisten tyttöjen” halusta hylätä aiempien sukupolvien heille asettamat vaatimukset uhrautuvasta äitiydestä. Tytöiltä vaadittiin vuosisatojen vaihteessa puhtoista imagoa joka sopi tulevalle äidille, eikä esimerkiksi koreilua katsottu hyvällä.¹¹ Vehkalahden tutkimukset kertovat minulle paljon siitä, millaista käytöstä hyvältä tytöltä odotettiin ja millaisesta joutui hankaluuksiin. Oletettavasti pohjimmaisista syyistä tietyntyläisestä käytöksestä rankaisemiseen olivat samat niin kasvatuslaitoksissa kuin oppikouluissakin, ja kumpusivat tietyistä ajalla puhuttaneista diskursseista.¹²

Muusta sukupuolihistoriaa koskeneesta tutkimuksesta erityisen merkittäväksi nousee Pirjo Markkolan teos *Synti ja siveys, Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920* (2002), jossa Markkola tarkastelee suomalaisen sosiaalityön historiaa sukupuolen ja uskonnon näkökulmista omaa tutkimustani vastaavalta ajalta. Markkola esittää tutkimuksessaan, että vuosisatojen vaihteen Suomessa oli meneillään moraalireformi, joka liittyi pinnalle nousseisiin kysymyksiin kansan moraalikäsitteistä. 1800-luvulla suomalainen yhteiskunta alkoi modernisoitua agraarista yhteiskunnasta teollistuneeksi, ja keskusteluissa esitettiin uudenlaisia yhteiskunnallisia kysymyksiä liittyen esimerkiksi naiseuteen ja alempiin yhteiskuntaluokkiin.¹³ Markkolan teos antaa tutkimukselleni hyvää näkökulmaa sukupuolen rakentumisen lisäksi vuosisatojen vaihteen yhteiskunnallisista kysymyksistä.

Aiempi sukupuolihistoriantutkimus toimii tutkimuksessani niiden 1800- ja 1900-lukujen vaihteen sukupuolikäsitysten taustoittajana, jotka asettivat normeja oppikoulujen käytänteisiin. Minun täytyy tunnistaa tällaiset käsitykset, jotta pystyn analysoimaan esimerkiksi sitä, miksi kouluissa kuritettiin tyttöjä tietyllä, ja poikia toisella tavalla. Esimerkiksi Ann-Catrin Östman toteaa artikkelissaan ”Rakkaus ja patriarkalisuus ahtaassa yhteisössä: Mieheys kansanomaisessa kehityskertomuksessa” (2014), jossa Östman tutkii mieheyden muotoutumista agraariyhteisössä, että 1900-luvun alkupuolella käsitykseen miehuudesta ja naiseudesta vaikutti myös yhteiskuntaluokka. Siinä missä keskiluokkaiseen mieheyteen liitettiin vahvasti itsenäisyys ja individualismi, nähtiin etenkin

---

¹⁰ Vehkalahti 2009, 23 – 35, 286–288. Ks. kasvatuslaitokseen joutuneista tytöistä myös Vehkalahti 2003.

¹¹ Vehkalahti 2000, 140–144, 159–162.

¹² Myös Saara Tuomaala on tutkinut sukupuolta laajemminkin, ks. esim. Tuomaala 2003. Nuoruuteen liitettyjä sukupuolikäsityksiä on tarkastellut myös Kristiina Tiuhonen, ks. esim. Tiuhonen 2000.

¹³ Markkola 2002, 29–33, 165–166. Tarkastelen moraalireformia tarkemmin luvussa 5.2. Myös Irma Sulkunen on tutkinut sukupuolen rakentumista laajasti, ks. esim. Sulkunen 1989 ja Sulkunen 1995.

alempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluneet naiset alisteisempina.¹⁴ Pirjo Markkola huomauttaa artikkelissaan ”Moraalin miehet: Mitä prostituution sääntely kertoo miehuudesta?” (2014), että miehet nähtiin 1800-luvun loppupuolella naisia voimakkaampina mutta siveellisesti heikompina olentoina naisten edustaessa siveellisyyttä ja herkkyyttä.¹⁵ Tällaisten normien tunteminen on tutkimukseni kannalta ensiarvoisen tärkeää, jotta pystyn analysoimaan syitä tyttöjen ja poikien mahdolliselle erilaiselle kohtelulle. Sukupuolen rakentumista 1800–1900-lukujen vaihteessa ei ole kuitenkaan tutkittu vielä kokonaan. Poikien ja tyttöjen koulutuksessa käytetyn kurin eroavaisuuksia on vain sivuttu aiemmassa tutkimuksessa. Tutkimukseni tuo siis uutta tietoa ja näkemystä sukupuolihistorian tutkimusperinteeseen.

Koulukurista on tehty aiempaa tutkimusta muista, omaani laajemmista näkökulmista. Koulu- ja kasvatustieteellisessä tutkimuksessa vuosisatojen vaihteen koulukuri on kiinnostanut tutkijoita kasvatusteorioiden ja käytänteiden tasolla. Poliitikantutkija Mika Ojakangas on teoretisoinut kouluissa vaikuttaneita kasvatuskäytänteitä väitöskirjassaan *Lapsuus ja auktoriteetti, Pedagogisen vallan historia Snellmanista nykypäivään* (1998). Ojakangas on perehtynyt kouluissa vallinneeseen järjestykseen ja siihen, millä keinoilla järjestystä tuotettiin ja ylläpidettiin. Hänen tutkimuksensa kattaa ajanjakson 1800-luvun puolivälistä aina 1900-luvun puoliväliin¹⁶. Ojakangas on käyttänyt aineistonaan opettajille suunnattuja kasvatussoppaita, rakentaen niiden avulla kuvaa koulujen kasvatuskäytänteistä. Hän on perehtynyt muutokseen, joka kasvatuksessa tapahtui 1900-luvun ensimmäisen puoliskon aikana. Tuolloin aiemmin käytössä ollut spekulatiivinen kasvatussoppi vaihtui vähitellen empiiriseksi pedagogiikaksi. Tapahtui siis kasvatustieteiden vaihdos. Käytännössä tämä tarkoitti siirtymistä aiemmasta lapsen luonnollisen olemuksen muokkauksesta tuon olemuksen kehityksen tukemiseen. Ojakankaan tutkimus on minun tutkimukselleni merkittävä ennen kaikkea siitä syystä, että hän kiinnittää erityistä huomiota 1800–1900-lukujen vaihteen koulujen kurikäytänteiden perusteisiin. Ojakangas toteaa, että spekulatiivisen kasvatustieteen perustana oli ehdoton kuri ja järjestys, joilla tähdättiin oppilaiden sisäiseen kasvun synnyttämiseen.¹⁷ Teos antaa tutkimukselleni hyvät lähtökohdat tarkastella koulujen kurikäytänteitä niihin vaikuttaneiden kasvatuskäsitysten kautta.

Koulun kuriin ja sen lähtökohtiin liittyvää tutkimusta on luonnollisesti tehty myös kasvatustieteiden puolella. Leevi Launonen tutkii väitöskirjassaan *Eettinen kasvatustieteen tutkimus suomalaisen koulun*

---

¹⁴ Östman 2014, 171–173.

¹⁵ Markkola 2014, 156.

¹⁶ Ojakangas lähtee liikkeelle J.V. Snellmanin sekä Uno Cygnaeuksen välillä vallinneesta kiistasta koulun kasvatuskäytänteiden suhteen. Ks. Ojakangas 1998, 11–23.

¹⁷ Ojakangas 1998, 24–26, 35–36.

pedagogisissa teksteissä 1860-luvulta 1990-luvulle (2000) kasvatuksen eettisiä lähtökohtia. Launonen on lähestynyt aihettaan käyttäen lähteenään erilaisia opettajankoulutuksessa käytettyjä pedagogisia tekstejä. Lisäksi aineistoon on kuulunut kunkin aikakauden opetussuunnitelmat. Kasvatusajattelussa vaikutti 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa edelleen kristillinen ihmiskäsitys, johon sulautui hegeliläisyys. Näkemys ihmisyydestä ei enää ollut aivan yhtä raadollinen verrattuna aiempiin vuosisatoihin. Kristillinen ihmiskäsitys oli pehmentynyt, kun ajatus perisyinnistä oli menettänyt merkitystään. Myös Launonen toteaa vuosisatojen vaihteen ja 1900-luvun alun olleen murrosaikaa kasvatusparadigman kannalta. Kasvatusajattelussa ei tapahtunut varsinaista murrosta kuitenkaan vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä, vaikka uudet ajatukset alkoivatkin vaikuttaa. Tuolloin oli kuitenkin olemassa ajatus eräänlaisesta universaalista ihmislunnosta, jota oli mahdollista muokata parempaan ankaran kasvatuksella ja kurilla.¹⁸ Launosen teoksen kautta pääsen pureutumaan opettajien koulutuksessa välitettyyn ja opetussuunnitelmissa näkyneeseen kuvaan ihmisestä, mikä on tutkimukseni kannalta äärimmäisen tärkeää.

Marja Jalava on tutkinut laajasti kristillishegeliläisyyden vaikutusta Suomessa. Aihe on ollut esillä Jalavan väitöskirjassa *Minä ja maailmanhenki, Moderni subjekti kristillis-idealistsessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismi n. 1800 – 1914* (2005)¹⁹. Hegeliläisyyteen ja Snellmanin ajatteluun on perehtynyt myös Tuija Pulkkinen. Pulkkinen kuvaa artikkelissaan ”J. V. Snellman poliittisena ajattelijana – siveellisyys” (2011) tarkasti Snellmanin käsitystä siveellisyydestä. Siveellisyys oli 1800–1900-lukujen vaihteessa merkittävä poliittinen termi Suomessa, jonka Johan Vilhelm Snellman oli suomen kieleen juurruttanut. Snellman toi siveellisyys-termin suomeen saksasta, ja tarkoitti sillä käytännössä jonkinlaista poliittista aktiivisuutta. Siveellinen henkilö ymmärsi mitä kulttuurilla ja politiikalla tarkoitettiin ja pyrki ottamaan tietoisesti kantaa niiden kehitykseen.²⁰ Tarkastelen käsitettä enemmän luvussa 2.1. Pulkkinen ja Jalavan tutkimukset ovat työlleni merkittäviä taustoittajia, kun analysoin siveellisyyden näkymistä 1800–1900-lukujen vaihteen koulujen kurikäytänteissä.

Myös Sakari Suutarinen on tutkinut 1800–1900-lukujen vaihteen kasvatusaatteita teoksessaan *Herbartilainen pedagoginen uudistus Suomen kansakoulussa vuosisadan alussa (1900–1935)* (1992), joka nimensä mukaisesti käsittelee hegeliläistä kasvatusaatetta haastaneen herbartilaisuuden vaikutuksia suomalaisessa kasvatuskulttuurissa. Suutarinen tutkii mitä herbartilaisuus Suomessa

---

¹⁸ Launonen 2000, 66, 149–152.

¹⁹ Ks. aiheesta lisää myös esim. Jalava 2011.

²⁰ Jalava 2005, 162–166, 169–172; Jalava 2011, 83–89; Pulkkinen 2011, 36, 40–42.

käytännössä tarkoitti. Toisin kuin kristillishegeliläisyys, herbartilaisuus näki ulkoisten tekijöiden ja ihmisen oman halun ja mielenkiinnon olevan perimää merkittävämpiä ihmisen kasvulle. Herbartilaisessa pedagogiikassa pyrittiin herättelemään oppilaan mielenkiintoa opetettavaan aiheeseen kuriin alistamisen sijaan.²¹ Tällaiset aikakauden ihmiskuvaa koskevat tutkimukset ovat omalle työlleni tärkeitä analysoidessani tutkimustuloksiani.

Aiempi koulukurista tehty tutkimus on tarkastellut lähinnä koulun virallisten tekstien kurikäsityksiä koulun todellisen arjen unohtuessa lähes kokonaan. Tämä saattaa johtua aiheen vähäisestä kiinnostuksesta historian tutkimuksen piirissä. Arkistolähteet, joita itsekin tutkimuksessani käytän, ovat tyypillinen aineisto nimenomaan historian tutkijalle. Muista lähteistä on hankala päästä käsiksi koulun arjessa toteutuneeseen kuriin. Tutkimukseni tuokin paljon uutta tietoa koulukuria tutkineeseen perinteeseen.

Saadakseni laajemman kuvan tutkimani aikakauden kasvatuskäytänteistä, minun on syytä tarkastella muutakin tutkimaani aikakautta käsittelevää kasvatushistoriallista tutkimusta. Erityisen tärkeäksi tällaiseksi tutkimukseksi nousee Kai Häggmanin teos *Perheen vuosisata, Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa* (1994), jossa Häggman tutkii 1800-luvun perhettä myös lasten kasvatuksen kannalta. Häggmanin mukaan 1800-luvulla kasvatuksessa vaikuttivat luterilaiset opit, ja lasten odotettiin olevan ehdottoman kuuliaisia ja kunnioittavia vanhempiaan kohtaan. Kasvatus oli käytännössä kurituksen synonyymi.²² Jaana Kemppainen on tutkinut aihetta väitöskirjassaan *Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa* (2001), joka nimensä mukaisesti käsittelee kolmen eri sukupolven mielikuvia saamastaan kotikasvatuksesta. Tutkittavista sukupolvista vanhin on syntynyt vuosien 1908–1937 välisenä aikana, joten erityisesti sen kokemukset ovat tutkimukseni näkökulmasta mielenkiintoisia. Kemppainen toteaa muun muassa, ettei ruumiillinen väkivalta kotikurin muotona ollut tuntematon vanhimmalle sukupolvelle.²³ Kasvatushistoriasta ja erityisesti kotikasvatuksesta kertovat teokset tuovat tutkimukseeni merkittäviä uusia näkökulmia tutkittavalla ajalla kasvatuksessa vallinneista normeista.

Tutkimuksessani on syytä perehtyä laajemmin myös oppikouluista tehtyyn aiempaan tutkimukseen. Mervi Kaarninen tarkastelee artikkelissa ”Oppikoulu yhteiskunnan rakentajana” (2011) ja Pekka Kaarnisen kanssa yhteistyönä kirjoittamassaan teoksessa *Sivistyksen portti, Ylioppilastutkinnon historia* (2002), oppikoulun ja ylioppilastutkinnon merkitystä suomalaiselle yhteiskunnalle.

---

²¹ Suutarinen 1992, 15, 32. Aiemmin kasvatustieteen muutosta on tutkinut esimerkiksi Taimo Iisalo, ks. Iisalo 1980.

²² Häggman 1994, 143.

²³ Kemppainen 2001, 44–45, 60–61.

Tutkimukset ovat työlleni erittäin hyödyllisiä rakentaessaan kokonaiskuvaa oppikouluista. Ne sisältävät arvokasta yleistietoa esimerkiksi oppikoulua käyneiden sosiaalisesta taustasta ja oppikoulua käyneiden määrästä ikäluokkaa kohden. Naisten ja alempien yhteiskuntaluokkien oppikoulunkäynnin yleistyminen 1800-luvun loppupuoliskolla aiheutti pelkoa liikakoulutuksesta.²⁴ Oppilaskunnan uudistuminen ei sujunut ongelmitta, mikä varmasti näkyi haasteena myös oppikoulujen arjessa. John Strömberg tarkastelee artikkelissaan ”Oppikoulun laajentuminen ja yhtenäistyminen” (2011), mitä oppikoulun muutos 1800-luvun lopulla tarkoitti käytännössä. Strömberg tutkii esimerkiksi, kuinka oppikoulujen muuttuneet kielisuhteet vaikuttivat oppikoulujen määriin. 1800-luvun puolivälissä alettiin perustaa suomenkielisiä oppikouluja, kun ne aiemmin olivat olleet vain ruotsinkielisiä. Tämä mahdollisti suuremman kansanosan oppikoulunkäynnin.²⁵ Tällaisista tutkimuksista saan paljon näkemystä siitä, millaisessa tilanteessa oppikoulut 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa olivat ja mitä ne laajemmin ajateltuina merkitsivät Suomelle.

Tutkimuksessani merkittävään taustatutkimuksen rooliin nousee Pirkko Wardin seminaarityö *Jyväskylän Lyseossa käytetyt rangaistukset vuosina 1858–1939 opettajankokousten pöytäkirjojen valossa* (1976), jossa Ward on laskenut Lyseon opettajankokousten pöytäkirjoissa mainittujen rangaistusten määriä. Ward toteaa, että kuritustapausten määrät alkoivat Lyseossa nousta vuosina 1895–1905, mikä jatkui seuraavalla kymmenvuotiskaudella. Ward mainitsee nämä vuodet eräänlaisina kurituksen huippuvuosina tutkimallaan aikavälillä.²⁶ Lisäksi tutkimustani taustoittavat tutkittavista kouluista tehdyt historiikit ja juhlakirjat, kuten *Jyväskylän Lyseo 1858–1983* (1983) ja Seppo Hannulan kirjoittama *Kuopion yhteiskoulun vaiheet 1892–1967* (1967). Tällaisista teoksista saan työhöni paljon hyödyllistä faktatietoa esimerkiksi koulujen oppilasmääristä, jota ei löydy muualta²⁷.

1.2 Tutkimustehtävät, rajaus ja rakenne

Tässä tutkimuksessa näen koulukurin keinona tuottaa ja rakentaa sukupuolta. Kuri oli 1800–1900-lukujen vaihteessa merkittävä osa kasvatusta. Se oli jopa kasvatuksen synonyymi. Oppikoulu ei ollut tytöille ja pojille samanlainen, vaan heidän siellä saamansa kasvatusta oli toisistaan poikkeavaa. Tämä näkyi jo koululainsäädännössä²⁸. Lisäksi aiempi tutkimus on todennut, että tyttöjen kuritus erosi poikien saamasta kurituksesta 1900-luvun alun kansakoulussa. Voidaankin olettaa, että

---

²⁴ Kaarninen ja Kaarninen 2002, 92–112; Kaarninen 2011, 410.

²⁵ Strömberg 2011, 123–130.

²⁶ Ward 1976, 7.

²⁷ Ks. lisää Mikkola et al. 1983, 23–29.

²⁸ Ks. esim. Suomen asetuskokoelma 26/1872. Käsittelen koululainsäädäntöä tarkemmin luvussa 2.1.

tyttöihin ja poikiin liitetyt erilaiset odotukset näkyivät jollain tapaa myös 1800–1900-lukujen vaihteen oppikoulujen kurissa.²⁹

Tutkimukseni tärkeimmäksi kysymykseksi nouseekin, kuinka koulukurilla rakennettiin sukupuolta vuosien 1895–1915 välisellä ajalla, ja mitkä seikat vaikuttivat kurissa näkyneeseen sukupuolikäsitykseen. Tarkastelen kysymystäni kouluissa toteutuneen ja käytössä olleen kurin suhteen. Toteutuneessa koulukurissa vaikutti yhteiskunnan ja koulun näkemys sukupuolesta, mitä kuri vahvisti ja rakensi osaltaan. Näenkin koulukurin sekä valmiiksi sukupuolittuneena että edelleen sukupuolittavana. Kurissa itsessään piili oletus siitä, että tytöt ja pojat olivat jotenkin keskenään erilaisia kategorioita. Heitä ei voinut eroavuuksien vuoksi kohdella samalla tavalla. Kuri oli siis lähtökohtaisesti sukupuolittunut. Toisaalta kurilla edelleen rakennettiin sukupuolta, kun tyttöjä ja poikia kohdeltiin eriävin tavoin. Kurilla liitettiin näihin kategorioihin yhä uusia merkityksiä. Kuri oli siis myös sukupuolittavaa, sukupuolta rakentavaa.³⁰

Minun onkin lähdeävä tutkimaan sitä, millaisia oletuksia ja merkityksiä koulukurissa liitettiin sellaisiin luokituksiin kuin tytöt ja pojat, ja mistä nämä merkityksenannot johtuivat³¹. Pääkysymykseen lähdän vastaamaan kartoittamalla ensin, millaista kuritus tyttö-, poika- ja yhteiskouluissa oli tutkittavalla aikavälillä. Tämä tarkoittaa kouluissa käytössä olleiden sääntöjen ja rangaistusmenetelmien tarkastelua niin määrällisesti kuin laadullisestikin. Tarkastelen näitä seikkoja luvussa 2. Tämän jälkeen tutkin oppilaiden tekemiä rikkeitä. Kiinnitän erityistä huomiota tyttöjen ja poikien välillä mahdollisesti olleisiin eroavaisuuksiin. Millaisissa asioissa eroja oli ja miten ne kurissa näkyivät? Kiinnostavaa on, onko tehdyissä rikkeissä havaittavissa sukupuolittuneisuutta ja oliko kurin ankaruudessa eroja tyttöjen ja poikien välillä. Tarkastelemalla tällaisia seikkoja pääsen käsiksi kurissa vallinneisiin käsityksiin sukupuolesta. Kun olen tunnistanut käsitykset, olen jo pitkälti vastannut tutkimuskysymykseeni. Tutkin näitä seikkoja luvuissa 3 ja 4.

Nostan tutkimukseni viidennessä luvussa uudelle tasolle tarkastelemalla, vaikuttiko koulujen kuri- ja rangaistuskäytänteisiin sukupuolen lisäksi vielä muut oppilaita luokitelleet eroavaisuudet, erityisesti kotitaustat. Tarkkailuni kohteeksi nousevat siis sukupuolen kanssa jollain tapaa risteävät

---

²⁹ Häggman 1993, 143; Kaarninen 1995, 160–167; Ojakangas 1998, 35–36; Tuomaala 2004, 324–328.

³⁰ Juvonen ja Rossi ja Saresma 2010, 13–16.

³¹ Sukupuolella annettuja merkityksiä on tarkastellut esimerkiksi Juha Järvelä tutkiessaan sukupuolta Mika Waltarin teksteissä, kirjailijakuvassa ja tekstien vastaanotossa. Ks. Järvelä 2013, 13–14.

erot³². Vastaan kysymykseeni tutkimalla oppilaiden sosioekonomisia taustoja. Selittävätkö ne oppilaiden mahdollista erilaista kohtelua? Useampien eroavaisuuksien nostaminen tutkimuksen kohteeksi laajentaa tutkimustani sopivasti.

Rajaan tutkimukseni ajallisesti vuosiin 1890–1915. Aiempi tutkimus on keskittynyt tutkimaan sukupuolen muodostumista etenkin 1920–1930-luvuilla, minkä vuoksi on syytä tarkastella aiempaa ajanjaksoa. Vuosisatojen vaihde on siksikin merkittävä tutkimuskohde, että naiset saivat tuolloin niin äänioikeuden kuin oikeuden kirjoittaa ylioppilaisiksi³³. Lisäksi Suomeen alkoi saapua vallitsevaan kasvatustutkimukseen vaikuttaneita ajatuksia esimerkiksi herbartilaisuudesta. Elettiin eräänlaista murroskautta. Voidaan olettaa että se myös jollain tapaa heijastui koulun arkeen, kenties aiheuttaen ristiriitoja kurinpidossa. Muutoin tutkimus rajataan koskemaan Kuopion suomalaista yhteiskoulua, Tampereen suomalaista tyttökoulua ja Jyväskylän lyseota, poikakoulua. Useampi paikkakunta ja koulumuoto mahdollistavat laajan kuvan luomisen koulukurissa näkyneestä sukupuolesta.

1.3 Tutkimusmenetelmät, teorit ja keskeiset käsitteet

Tässä tutkimuksessa koetan selvittää, miten *sukupuoli* näkyi koulun kurituskäytänteissä ja millaisiin sukupuolikäsityksiin kuritus pohjautui. Sukupuoli nouseekin tutkimukseni keskeiseksi käsitteeksi. Sukupuolihistoriantutkimuksen puolelta tutkimus nojaa ennen kaikkea Joan Wallach Scottin klassiseen sukupuolihistorian teoriaan. Scottille sukupuoli eli *gender* tarkoittaa sukupuolelle annettuja merkityksenantoja, joiden tutkiminen on tärkeää, sillä niillä luotiin valtarakenteita. Genderillä ei siis viitata biologiseen sukupuoleen, vaan niihin yhteiskunnallisesti, sosiaalisesti ja kulttuurillisesti rakentuneisiin käsityksiin, joita sukupuoleen liitetään. Scottille sukupuoli on tietoutta biologisen sukupuolen eroista. Tietoudella hän tarkoittaa käytännössä normalisoivaa valtaa, jota tuotetaan sosiaalisesti ja kulttuurisesti. Michel Foucault'n mukaan 1700-luvulla syntyneen uudenlaisen rankaisuvallan myötä heräsi tarve normittaa, eli määrittää normaalia, mihin normalisoivalla vallalla viitataan.³⁴

Scott näkee sukupuolen analyttisenä kategoriana, jolla voidaan tarkastella naiseuden ja mieheyden rakentumista menneisyydessä. Historioitsijan tulisikin olla kiinnostunut siitä, miten sukupuolta on rakennettu eri aikakausina. Tämä tarkoittaa esimerkiksi laeissa, uskonnossa tai koulutuksessa näkyneiden sukupuolikäsitysten tutkimista. On myös tärkeää selvittää, minkälaiset suhteet eri

---

³² Risteävien erojen käsitettä on käyttänyt esimerkiksi Tytti Steel satamatyöntekijöitä koskeneessa etnologisessa tutkimuksessaan. Avaan käsitettä enemmän alaluvussa 1.3. Ks. lisää Steel 2013, 13.

³³ Ks. esim. Kaarinen ja Kaarinen 2002, 101.

³⁴ Foucault 1980, 344–346; Scott 1999, 2–4, 42–44.

tekijöissä näkyneillä sukupuolikäsityksillä olivat.³⁵ Scottin teoria sopii tutkimukseeni hyvin. Näen Scottin tavoin sukupuolen analyyttisenä kategoriana. Lähdän tutkimaan, millaisia merkityksiä sukupuolelle 1800–1900-lukujen vaihteen koulukurissa annettiin, ja mikä oli koulukurissa näkyvän sukupuolikäsityksen suhde muuhun yhteiskuntaan. Otan tutkimuksessani lisäksi huomioon käsitteen sukupuolierosta, joka sisältää ajatuksen sekä biologisesta että kulttuurillisesti rakentuneesta sukupuolesta. Pirjo Markkola toteaa, että sukupuolieron korostaminen auttaa huomaamaan, kuinka jako miehiin ja naisiin on merkityksellinen kategoria, jolla ihmiset jäsentävät ja jäsensivät maailmaansa esimerkiksi naisille ja miehille sopivan käytöksen suhteen. Sukupuolieron avulla kiinnitän siis huomioni tytöiltä ja pojilta kouluissa odotettuun käytökseen.³⁶

Toinen tutkimuksessani oleva merkittävä käsite on *intersektionaalisuus*. Intersektionaalisuudella tarkoitan niitä risteäviä eroja, joihin viittasin jo tutkimuskysymysten esittelyn yhteydessä. Intersektionaalisuus herättää huomaamaan, etteivät mies ja nainen ole yksinkertaisia, yhtenäisiä kategorioita, vaan niitä leikkaavat muutkin ihmistä määrittävät kategoriat kuten ikä, yhteiskuntaluokka tai rotu. Yksilö on sitä marginalisoidumpi, mitä useampi tällainen kategoria hänen kohdallaan risteää. Kuten sukupuolessa, intersektionaalisuudessakin on pohjimmiltaan kysymys vallasta, siitä kuinka yksilöä kategorisoivat erot mahdollistavat yksilön kyvyn tuottaa ja muuttaa valtarakenteita. Valta merkitsee tässä nimenomaan normalisoivaa valtaa. Intersektionaalisuutta on kritisoitu siitä, että se voidaan ymmärtää monin eri tavoin eikä se varsinaisesti tarjoa yhtä selkeää tai yhtenäistä teoriaa tai käsitettä.³⁷ Itse ymmärrän intersektionaalisuuden työkaluna, jonka avulla voin tarkastella, mitkä oppilaisiin liittyneet ja heitä määrittäneet erot mahdollisesti vaikuttivat koulujen kurikäytänteissä.

Kolmanneksi merkittäväksi käsitteeksi tutkimuksessani nousee *koulukuri*. Se oli tutkimani aikakauden pedagogisissa teksteissä määrittävä tekijä, jota hyvä kasvatus edellytti. Leevi Launosen mukaan koulukurilla oli kahtalainen merkitys. Toisaalta kuri voitiin ymmärtää suppeassa merkityksessä konkreettisena tapana pitää yllä järjestystä opetustilanteessa. Se voitiin käsittää myös laajemmin, jolloin se tarkoitti lapsen taivuttamista tapaan ja hyvään. Tällä viitattiin käytännössä kaikkeen koulussa tapahtuneeseen kasvatukseen. Myös Mika Ojankangas toteaa, että koulujen kuri oli paitsi järjestyksenpidon väline myös tärkein kasvatuksen keino. Käytännössä se oli synonyymi

---

³⁵ Scott 1999, 41–46.

³⁶ Markkola 2002, 15–16; Rojola 1996, 169–174. Feministisissä sukupuolieron teorioissa halutaan nimenomaan korostaa eroja, ei peitellä niitä. Erojen peittelyn ajatellaan ennemminkin luovan hierarkioita kuin purkavan niitä, mikä johtaa lopulta naisen alistamiseen, ks. Rojola 1996, 164–174; Rossi 2010, 28–30. Katso sukupuolierosta lisää esim. Rojola 1996.

³⁷ Davis 2008, 70–74; Steel 2013, 13–15; Urponen 2010, 34–37; Valovirta 2010, 94–96.

koulukasvatukselle. Lisäksi on huomattava, että Ojakankaan mukaan vuosisatojen vaihteessa suomalaisiin pedagogisiin teksteihin tuli Foucault'nkin esittämä normalisoiva vivahde. Kouluissa tämä tarkoitti esimerkiksi normaalin käyttäytymisen entistä tarkempaa määrittämistä.³⁸

Käsitän koulukurin sen molemmissa tarkoituksiperissä. Tutkimukseni kannalta tärkeäksi nousee kurin suppeampi määritelmä, jota tarkastelen tutkiessani kouluissa annettuja rangaistuksia. Toisaalta minun täytyy muistaa, että rangaistusten taustalla oli suurempikin merkitys. Niillä tähdättiin lapsen oikeanlaiseen kasvuun. Minun on pidettävä mielessäni myös, että kuritettavaksi joutuivat ne oppilaat, joiden käyttäytyminen rikkoi jollain tapaa käytökselle asetettua normia. Tutkimukseni kannalta kiinnostavia ovat ne tapaukset, joissa oppilaita rangaistiin sukupuolinnorminvastaisesta, tai vaihtoehtoisesti –mukaisesta, käyttäytymisestä. Tässä esittelemieni käsitteiden, sukupuolen, intersektionaalisuuden ja koulukurin lisäksi muita tutkimukselleni tärkeitä käsitteitä avaan silloin, kun ne nousevat tekstissäni esille.

Joan Wallach Scottin teoria sukupuolesta sekä käsitykseni inrersektionaalisuudesta toimivat työssäni periaatteessa jo itsessään metodeina. Tarvitsen kuitenkin aluksi kvantitatiivisia menetelmiä, jotta pääsen analysoimaan sukupuolen rakentumista ja risteävien erojen vaikutusta tarkemmin. Lasken ja tilastoin rangaistusten ja rikkomusten määriä luodakseni kokonaiskuvan kurikäytänteistä. Kvantitatiivisessa vertailututkimuksessa on aina mukana mittaamisen ongelma, jos käytetty aineisto ei muodosta tutkimuksen kannalta mitään varsinaisesti mitattavissa olevaa itsessään. Vertailututkimuksessa kysymykseksi nouseekin, kuinka muodostaa päteviä mittareita, jotka ovat yhteismitallisia ja tekevät toisaalta tarpeeksi suuret erot mitattavien asioiden välille.³⁹ Mitatessani erilaisten rangaistusten määriä ongelmaa ei käytännössä ole, sillä kouluissa käytettiin tiettyjä lain määäämiä rangaistustyypppejä. Rangaistuksia vertaillessa minun tulee muistaa, etten voi vertailla eri koulujen rangaistuksia suoraan keskenään, koska koulujen oppilasmäärät vaihtelivat. Vertailun tulee olla suhteellista. Mittaamisen ongelma on erityisesti olemassa, kun tarkastelen kouluissa tehtyjä rikkeitä, jotka eivät ole suoraan laskettavissa.

Rikkeitä laskeessani olen muodostanut käyttämäni mittarit eli rikekategoriat aineistoni pohjalta siten, että yhden mitattavan kategorian muodostavat käytännössä samoja arvoja rikkovat teot. Pohjana minulla on ollut Pirkko Wardin Jyväskylän lyseota koskeneessa seminaarityössään muodostama mittaristo, jota olen kuitenkin muokannut enemmän omaa tutkimustani palvelevaksi.⁴⁰

---

³⁸ Launonen 2000, 136; Ojakangas 1998, 35–36.

³⁹ Alapuro 2004, 56–57; Pöntinen 2004, 43–44.

⁴⁰ Ward 1976.

Tilastoituani kouluissa tehdyt rikkeet pääsen tarkastelemaan kurikäytänteissä olleita eroja. Samalla analysoin millainen sukupuoli kurissa rakentui ja mistä rakentuminen johtui. Lopuksi selvitän intersektionaalisuuden käsitteen avulla selittävätkö sukupuolen kanssa risteävät erot rangaistustapauksia. Tutkimuksessani käytettyä menetelmää voisi verrata myös Tuija Saresman sukupuolentutkimuksessa käyttämään erojen lukemiseen. Tarkastellessaan naisvihamieliseksi tulkitun miesasiablogin mieskuvaa ja tasa-arvon käsitettä Saresma tutkii blogissa käytettyä retoriikkaa keinona luoda ja tuottaa sukupuolta. Tarkastelemalla retoriikalla tuotettuja erilaisia eroja Saresma pääsee kiinni siihen, kuinka blogin kirjoittaja luo asioille merkityksiä ja identiteettejä.⁴¹ Metodini on samankaltainen, mutta Saresmasta poiketen tutkin koulukurilla tuotettuja eroja retoriikalla tuotettujen sijaan.

1.4 Tutkimuksessa käytetty lähdeaineisto

Tutkimukseni kohteena oleva oppikoulu tarjosi Suomessa ainoana koulumuotona tien yliopistoon. Oppikouluja olivat niin lyseot kuin reaali-, tyttö- ja valmistavat koulutkin. Tarkastelen näistä koulutyypeistä lyseota, reaalikoulua ja tyttökoulua. Oppikoulu oli 1800–1900-lukujen vaihteessa tarkoitettu yliopiston pohjakouluksi etenkin ylempien yhteiskuntaluokkien lapsille. Oppikoulut ja yliopisto valmistivat perinteisesti ennen kaikkea virkamies- ja pappisuralle. Oppikouluista valmistui ylioppilaita, jonka tutkinnon kirjallisen osan järjestäminen oli ollut oppikoulujen itsensä vastuulla vuodesta 1874. Aiemmin tutkinto oli täytynyt tehdä yliopistossa. Tutkinnon muuttaminen ei kuitenkaan vaikuttanut ylioppilastutkinnon pohjimmaiseen tarkoitukseen, sen läpäiseminen tarkoitti edelleen vuoden 1874 uudistuksen jälkeenkin vain pääsyä yliopistoon. 1800-luvulla myös naisten oppikoulunkäynti yleistyi, ja naiset saivat vuonna 1901 oikeuden kirjoittaa ylioppilaisiksi. Ennen vuotta 1901 naiset olivat joutuneet anomaan keisarilta erivapautta sukupuolestaan suorittaakseen ylioppilastutkinnon.⁴²

Tutkimani koulut ovat Tampereen suomalainen tyttökoulu, Kuopion suomalainen yhteiskoulu ja Jyväskylän lyseo⁴³. Lyseo oli kouluista vanhin, se perustettiin vuonna 1858 ja oli maan ensimmäinen suomenkielinen oppikoulu. Molemmat muut koulut perustettiin 1800-luvun lopulla, tyttökoulu vuonna 1883 ja yhteiskoulu vuonna 1892. Kouluista Kuopion suomalainen yhteiskoulu

---

⁴¹ Saresma 2012, 19.

⁴² Ikonen 2011, 218; Kaarninen ja Kaarninen 2002, 80–85, 98–103; Kaarninen 2011, 405–406, 412; Strömberg 2011, 120–123.

⁴³ Käytän tekstissä tästä edespäin nimityksiä Jyväskylän lyseo tai pelkkä lyseo kertoessani Jyväskylän lyseosta, Kuopion suomalainen yhteiskoulu, Kuopion yhteiskoulu tai pelkkä yhteiskoulu puhuessani Kuopion suomalaisesta yhteiskoulusta ja Tampereen suomalainen tyttökoulu, Tampereen tyttökoulu tai pelkkä tyttökoulu kun kyseessä on Tampereen suomalainen tyttökoulu.

oli yksityiskoulu, samoin Tampereen suomalainen tyttökoulu. Jyväskylän lyseo oli sen sijaan valtion ylläpitämä. Myös koulujen koulumuodot poikkesivat toisistaan. Lyseo oli klassinen lyseo reaalinlinjalla, Kuopion suomalainen yhteiskoulu sen sijaan reaalilyseo kuten yhteiskoulut yleensä. Tampereen suomalainen tyttökoulu poikkesi tyttökouluna muista kahdesta luonteeltaan eniten. Vaikka kasvatus oli sielläkin ennen kaikkea yleissivistävää, erosi tyttökoulun opetussuunnitelma muista esimerkiksi käsityön painottuessa enemmän. Kaikki koulut valmistivat tutkittavalla aikavälillä ylioppilaita, tosin Tampereen suomalainen tyttökoulu sai tämän oikeuden vasta vuonna 1896, kun kouluun perustettiin kolme yliopistoon johtavaa jatkoluokkaa⁴⁴. Tyttökoulussa toimi tutkittavalla ajalla yhdeksän vuosiluokkaa, yhteiskoulussa kahdeksan ja lyseossa seitsemän, joista yksi oli jaettu kahteen osaan: myös lyseo oli siis kahdeksanvuotinen.⁴⁵

Koulujen oppilaiden sosiaaliset taustat vaihtelivat jonkin verran. Kouluttautumisen määrä ja halukkuus siihen kasvoivat 1800-luvun loppua kohden, mikä lisäsi alempien yhteiskuntaluokkien lasten määrää myös oppikouluissa. Esimerkiksi lukuvuonna 1899–1900 kaikista suomen oppikoululaisista enää 29 prosenttia oli säätyläisten lapsia, kun lukuvuonna 1879–1880 he olivat muodostaneet 38 prosenttia kaikista oppikoululaisista. Tämä näkyi tutkittavissa kouluissakin. Vuonna 1898 Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa opiskelleista 200 oppilaasta 56, eli noin 28 prosenttia oli virkamiesten ja vapaan ammatin harjoittajien lapsia. Vuoteen 1908 mennessä, jolloin koulussa opiskeli jo 429 oppilasta, virkamiesten ja vapaan ammatin harjoittajien lasten osuus oli pudonnut yhdeksääntoista prosenttiin, kun esimerkiksi talollisten lasten osuus oli samassa ajassa noussut kahdesta peräti neljääntoista prosenttiin.⁴⁶

Jyväskylän lyseossa opiskelleiden oppilaiden sosiaalisten taustojen suhteet olivat jokseenkin samankaltaiset. Koulussa lukuvuonna 1909–1910 opiskelleista 206 oppilaasta 57, eli 27 prosenttia oli virkamiehien lapsia, kun tilallisten lasten määrä oli 43 eli noin 21 prosenttia kaikista oppilaista. Torppareiden tai työväen lasten määrä ei kuitenkaan kummassakaan koulussa ollut erityisen korkea. Lyseossa heitä opiskeli lukuvuonna 1909–1910 yhteensä yhdeksääntoista, ja yhteiskoulussa esimerkiksi vuonna 1908 vain yksitoista. Tampereen suomalaisessa tyttökoulussa ei ole näin tarkoin

---

⁴⁴ Jatkoluokat perustettiin tyttökouluun itse asiassa verrattain aikaisin, sillä naiset saivat oikeuden kirjoittaa ylioppilaiksi vasta vuonna 1901. Vuoteen 1901 saakka Tampereen tyttökoulun tytöt joutuivat hakemaan erivapautta sukupuolestaan, mikäli mielivät ylioppilaiksi, vaikka olivat saaneetkin ylioppilastutkintoon johtavaa opetusta. Ks. lisää esim. Kaarninen ja Kaarninen 2002, 92–112.

⁴⁵ Ks. esim. Hannula 1967, 20; Kiuasmaa 1982, 24–30, 62–67, 76–78; Mikkola et al. 1983, 15; Oksala et al. 1958, 22–25; Tampereen tyttölyseon 50-vuotis muistojulkaisu 1934, 5–8, 12–13. Käytännössä seitsenluokkaisuus ei lyseossa näkynyt. Esimerkiksi koulun rangaistuskirjaan merkittiin oppilaiden olleen kahdeksannella luokalla, ks. JyMA, JYLA, II Ae:1.

⁴⁶ Hannula 1967, 42–43; Kiuasmaa 1982, 96–97.

tilastoitu oppilaiden sosioekonomisia taustoja, mutta koulun juhlakirjassa todetaan että 1890-luvulla koulussa opiskelleista oppilaista noin 50 prosenttia oli maaseudun virkamiesten, talollisten ja liikkeenharjoittajien lapsia. Koulun merkitys ulottuikin laajalla säteellä sen ympäristöön, se oli suuri koulu jossa opiskeli vuosina 1896–1910 keskimäärin 382 oppilasta. Työväestön lasten osuus ei tyttökoulussakaan noussut kovin korkeaksi, heitä oli vuonna 1915 kahdeksan prosenttia koulussa opiskelleista oppilaista, mikä on kuitenkin hieman enemmän kuin lyseossa ja yhteiskoulussa. Tästä huolimatta voidaan todeta, että vaikka oppikoululaisten taustoissa olikin jonkinlaista vaihtelua, ei kaikkein alimpien yhteiskuntaluokkien lasten määrä kasvanut kovinkaan korkeaksi. Oppikouluverkoston laajeneminen lisäsikin ennen kaikkea kaupunkien keskiluokan lasten koulutusta.⁴⁷

Tutkimukseni päälähteeksi muodostuvat koulujen rangaistuskirjat ja opettajainkokousten pöytäkirjat. Rangaistuskirjoihin merkittiin rangaistavan oppilaan nimi, luokka-aste, rangaistuksen syy, annettu rangaistus sekä rangaistuksen antaneen opettajan nimi⁴⁸. Rangaistuskirjat eli Mustat kirjat olivat olemassa oppilaille pelotteena, joihin kukaan ei halunnut omaa nimeään ehdoin tahdoin. Ne toimivat siis itsessään eräänlaisena kurinpidon välineenä. Osana rangaistusta oli häpeä, joka syntyi kun tehty teko ja siitä saatu rangaistus kirjattiin kirjaan.⁴⁹ Rangaistuskirjoja pidettiin kuitenkin tietenkin myös ja ehkä ennen kaikkea kirjanpidollisista syistä. Kirjaan tuli merkitä aina esimerkiksi jälki-istuntoon määrätyt oppilaat, sillä muuten olisi ollut mahdotonta tietää ketä sinne piti odottaa. Rangaistuskirjojen lukeminen oli osa kouluissa käyneiden koulutarkastajien työtä. Tarkastajat seurasivat niiden kautta lain toteutumista koulussa. Rangaistuskirjoista tarkastaja sai tietoa koulussa käytetystä kurista paljon pidemmältä ajalta kuin mitä itse tarkastuksissa oli mahdollista. Niin Tampereen suomalaisessa tyttökoulussa kuin Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussakin käyneet koulutarkastajat lukivat koulujen rangaistuskirjoja.⁵⁰ On luultavaa, että juuri tarkastusten vuoksi rangaistuskirjoista pidettiin huolta melko tarkasti. Koulujärjestyskin määräsi, että koulussa annetuista rangaistuksista oli pidettävä kirjaa.⁵¹ Rangaistuskirjojen kautta voidaankin luoda melko kattava kuva koulujen kurituskäytännöistä.

---

⁴⁷ Strömberg 2011, 136; Hannula 1967, 43; Oksala et al. 1958, 177; Tampereen tyttölyseon 50-vuotis muistojulkaisu 1934, 33.

⁴⁸ Tampereen suomalaisen tyttökoulun rangaistuskirja poikkeaa muista rangaistuskirjoista muodoltaan, ks. tarkemmin luku 2.1.

⁴⁹ Kiuasmaa 1982, 122–125.

⁵⁰ Ks. esim. HMA, TTA, Cb:1, 6.12.1907; JoMA, KYA, Cb:1, 13.11.1906. Koulutarkastajat vierailivat kouluilla verrattain usein, esimerkiksi Tampereen suomalaisessa tyttökoulussa niitä tehtiin 1890-luvulla yhteensä kuusi ja 1910-luvulla neljä. Tarkastukset eivät siis olleet kuitenkaan vuosittain järjestettäviä. Kaikista tyttökoulun tarkastuksista ei ole säilynyt dokumentteja. Ks. Tampereen tyttölyseon 50-vuotis muistojulkaisu, 46.

⁵¹ Annettu rangaistus tuli merkitä koulun omaan rangaistuskirjaan ja lisäksi oppilaan rangaistusvihkoon, jonka oppilas oli velvollinen näyttämään kotonaan. Ks. Suomen Asetuskokoelma 26/1872, 42§.

Valvonnan vuoksi rangaistuskirjoista on kuitenkin jäänyt pois mahdolliset muut kouluissa käytetyt rangaistukset kuin sallitut rangaistusmuodot. Esimerkiksi ruumiillinen kuritus oli kielletty oppikouluissa jo vuonna 1832⁵². Kirjoihin ei ole merkitty yhtään tapausta, jossa opettaja olisi itse turvautunut väkivaltaan kuria ylläpitääkseen. Vaikka ruumiillinen kuritus oli kouluissa kielletty, ei voida olla varmoja etteikö joku opettaja olisi saattanut turvautua siihen. Kouluja koskevista muistelmista löytyy viitteitä siitä, että opettajat saattoivat toisinaan ottaa kurin omiin käsiinsä. Esimerkiksi Turun suomalaista klassillista lyseota 1900-luvun alussa käynyt Jaakko Haavio kertoo tapauksesta, jossa opettaja oli huitonut oppilasta molemmille korville huomattuaan tämän vilkuilleen vastauksia kirjasta. Muut oppilaat eivät olleet kuitenkaan pitäneet kuritusta pahana, ja Haaviokin toteaa opettajan toimineen oikein kurittaessaan sääntöjenvastaisesta menettelystä.⁵³

Rangaistuskirjat antanevat joka tapauksessa melko luotettavan kuvan kouluissa vallinneesta kurista. On kuitenkin mainittava, että niistä on saattanut jäädä pois joitain yksittäistapauksia ankarimmistakin rikkeistä. Näin kävi esimerkiksi Tampereella vuonna 1913, kun tyttökoulun opettajankokouksessa päätettiin erottaa oppilas vakavan rikkeen vuoksi. Tästä ei kuitenkaan löydy minkäänlaista merkintää koulun rangaistuskirjasta.⁵⁴ Kirjoista poisjääneistä tapauksista on kuitenkin niin vähän viitteitä, etteivät ne juuri vähennä rangaistuskirjojen arvoa koulun kurin kuvaajina. Kuvaa koulujen rangaistuskäytänteistä täydentävät edellä mainitut koulujen opettajankokousten pöytäkirjat. Opettajat eivät pohtineet kuriasioita suinkaan jokaisessa pitämässään kokouksessa. Pöytäkirjat sisältävät arvokasta lisätietoa erityisesti jollain tapaa poikkeuksellisista rikkeistä. Pääsen tutkimaan opettajien perusteita rangaistuksille ottamalla pöytäkirjat huomioon, sillä niihin on kirjattu opettajien keskinäistä pohdintaa sopivista rangaistusmuodoista. Saan luotua laajan kuvan koulujen kurikäytänteistä koulujen rangaistuskirjoista yhdessä opettajankokousten pöytäkirjojen kanssa.

Lisäksi tutkimukselleni hyödylliseksi lähteeksi nousevat koulujen matriikkelit, joista voin tarkastella esimerkiksi rangaistujen oppilaiden sosioekonomisten taustojen vaihtelua. Matrikkeleihin koottiin tietoa koulujen oppilaiden syntymäajoista, kotipaikkakunnista, vanhempien ammateista, oppilaiden koulussa etenemisistä ja niin edelleen. Matrikkeleiden kautta pääsen tutkimaan siis myös oppilaiden ikiä ja esimerkiksi mahdollisia koulun keskeyttämisistä. Olen käyttänyt ennen kaikkea kouluista

---

⁵² Suomen Asetuskokoelma 17.1.1832.

⁵³ Ks. lisää Haavio 1972, 215, 254.

⁵⁴ HMA, TTA, Ae:1 ja Ca:1, 9.9.1913.

tehtyjä painettuja matrikkeliteoksia. Ne on koottu myöhemmin, ja sisältävät tietoa myös oppilaiden myöhemmistä vaiheista. On ollut mielenkiintoista saada tietää, millaiseksi muodostuivat joidenkin oppilaiden myöhemmät elämänvaiheet. Mainittujen lähteiden lisäksi olen perehtynyt myös tutkittavalla ajalla hallinneeseen koululainsäädäntöön. Lainsäädännön tunteminen antaa tarpeellista lisäperspektiiviä kurin analysointiin.

2 ERISTÄMINEN JA HÄPEÄ, RANGAISTUSTEN PERUSTEET

2.1 Koulujen rangaistuskäytänteet lain näkökulmasta

Tässä luvussa tarkastelen tutkittavien koulujen rangaistuskäytänteitä. Kiinnitän erityistä huomiota siihen, mihin oppikoulujen rangaistuskäytänteet perustuivat vuosisatojen vaihteessa. Tarkasteluni kohteeksi nousee koulujen omien rangaistuskäytänteiden lisäksi koulukuria säädellyt lainsäädäntö. Näkyikö sukupuoli kurissa jo lainsäädännön tasolla? Tarkastelu on tämän luvun osalta vielä melko yleisellä tasolla ja koulujen rangaistuskäytänteitä tarkastellaan ennen kaikkea kvantitatiivisesti. Luvussa päälähteenä ovat tutkittavien koulujen rangaistuskirjat, joiden rinnalle lähes yhtä tärkeäksi lähteeksi nousevat oppikoulujen toimintaa säätäneet asetukset.

Oppikoulujen ja oppikoululaisten määrät alkoivat kasvaa vuoden 1856 lukio- ja koulujärjestyksen antamisen jälkeen. Maahan syntyi paljon uusia ylä- ja ala-alkeiskouluja. Vuonna 1900 oppikoululaisten määrä oli jo 16 000, kun se vuonna 1877 oli ollut 6526. Koulujen määrä oli samassa ajassa melkein kaksinkertaistunut. Maan tyttöoppikoulujen määrä oli lisääntynyt vuoden 1870 kahdestakymmenestäyhdestä vuoden 1911 kolmeenkymmeneeneljään. Tarve oppikoulun kehittämiseksi kasvoi, ja 1800-luvun viimeisellä puoliskolla annettiin useita säädöksiä, jotka määräsivät oppikoulujen järjestymisestä. Oppikoulujen toimintaa sääteli 1800–1900-lukujen vaihteessa ennen kaikkea vuonna 1872 annettu koulujärjestys. Annettu järjestys ei ollut ratkaissut kaikkia oppikoulun järjestäytymiseen liittyneitä kysymyksiä ja sitä oltiin paranneltu asetuksilla jo seuraavalla vuosikymmenellä. Vuoden 1872 koulujärjestys oli koulun kannalta kuitenkin erittäin merkittävä. Iso osa siinä määrättyistä seikoista oli voimassa pitkään järjestyksen antamisen jälkeen. Vuoden 1872 koulujärjestyksen määräykset esimerkiksi koulun järjestyksenpitoa koskien olivat voimassa vielä 1800–1900-lukujen vaihteessa.⁵⁵

Koulujärjestyksen 5. luku määräsi koulun järjestyksenpidosta, ja luvun 39§ määritteli oppikouluissa sallitut rangaistukset:

- ”1. varoitus ja nuhtelu luokkalaisten edessä
2. eroittaminen tovereista,
3. muutto alimmaksi luokassa,
4. jälkeempito koulussa viikon lopulla,

---

⁵⁵ Kaarninen ja Kaarninen 2002, 102–103; Kaarninen 2011, 409–412; Kiuasmaa 1982, 128; Strömberg 2011, 121, 123.

5. nuhtelu ja moite kouluun kokoontuneiden opettajain ja nuorison läsnä ollessa,
6. aresti eri huoneessa eli karcerissa,
7. kehoitus koulusta lähtemään,
8. karkoitus oppilaitoksesta vissiksi lyhyemmäksi tai pidemmäksi ajaksi,
9. karkoitus ikuisiksi ajaksi.⁵⁶

Opettajien oli lain mukaan sallittua päättää rangaistuksista 1-4, mutta rangaistukset viidestä kahdeksaan olivat rehtorin ja luokanjohtajan yhteisen päätäntävällän alaisia. Oppilaan lopullisesta koulusta erottamisesta tuli opettajakunnan päättää yhdessä.⁵⁷

Sallituista rangaistuksista ”jälkeenpito koulussa viikon lopulla” tarkoitti jälki-istuntoa, joka oli selkeästi yleisin rangaistusmuoto niin Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa kuin Jyväskylän lyseossakin. Lyseon rangaistuskirjaan vuosina 1896–1905 tehdyistä 1600 rikemerkinnästä kaikkiaan 1487 tapauksessa rangaistuksena oli jälki-istunto. Kuopion suomalaisen yhteiskoulun rangaistuskirjaan vuoden 1898 helmikuun ja vuoden 1906 toukokuun välisenä aikana merkityistä 1954 rikkeestä annettu rangaistus oli käytännössä aina jälki-istunto, joka tunnettiin koulussa paremmin arestina. Yhteiskoulussa arestiin päätyi yhteensä 1922 rikkeen tehnyttä. Luvut on esitetty taulukossa 1 sivulla 21.

---

⁵⁶ Suomen asetuskokoelma 26/1872, 39§. Asetuksessa määritellyn koulujärjestyksen 35§ kymmenen kohtaa kuvasivat kouluissa sopivaa käytöstä. Ne oli kirjattu tauluun, joka riippui jokaisen oppikoululuokan seinällä. Ks. lisää Kiuasmaa 1982, 122, 127–129.

⁵⁷ Kiuasmaa 1982, 128. Sallituista rangaistuksista muutto alimmaksi luokassa viittaa kouluissa hetken aikaa olleeseen arvosteluperiaatteeseen, jossa parhaiten koulussa menestyneet hyvin käyttäytyneet oppilaat pääsivät luokassa eteen istumaan heikompien ja kurittomimpien joutuessa taka-alalle. Rangaistus oli kuitenkin jo 1800-luvun lopulla menettänyt merkityksensä eikä sitä enää juuri käytetty. Ks. lisää: Ojakangas 1998, 66–67.

Taulukko 1: Jyväskylän lyseon ja Kuopion suomalaisen yhteiskoulun rangaistuskirjoihin merkityt kouluissa annetut rangaistukset vuosien 1896–1906 välillä.

Rangaistus	Lyseossa annetut rangaistukset		Yhteiskoulussa annetut rangaistukset	
	Määrä	%-osuus	Määrä	%-osuus
Jälki-istunto	1487	92,9 %	1922	98,4 %
Karsseri	32	2,0 %	17	0,9 %
Varoitus	34	2,1 %	5	0,3 %
Ankara varoitus	4	0,3 %	3	0,2 %
Kehoitus lähteä koulusta	2	0,1 %	1	0,0 %
Erotus määräajaksi	1	0,1 %	4	0,2 %
Tovereista erottaminen	5	0,3 %	0	0,0 %
Muutto alimmaksi luokassa	0	0,0 %	0	0,0 %
Erotus	0	0,0 %	0	0,0 %
Muu	18	1,1 %	1	0,0 %
Rangaistusta ei merkitty	17	1,1 %	1	0,0 %
Yhteensä	1600	100,0 %	1954	100,0 %

Lähteet: Jyväskylän lyseon rangaistuskirja, Kuopion suomalaisen yhteiskoulun rangaistuskirjat.

Jälki-istunnon rankaisevuus perustui oppilaan eristämiseen muusta, kenties miellyttävämmästä toiminnasta. Jälki-istunnon suosio oppikouluissa ei yllätä, sillä eristäminen nousi merkittäväksi rankaisukeinoksi sen jälkeen, kun oppikouluissa luovuttiin ruumiillisen kurin käytöstä vuonna 1832⁵⁸. Ruumiillinen kuri nähtiin julmana ja hetkellisenä kuritusmuotona. Sen ajateltiin aiheuttavan oppilaassa lähinnä pelkoa, eikä todellista siveellisyyttä mikä kasvatuksessa oli tavoitteena.⁵⁹

Tässä kohden puhun siveellisyydestä nimenomaan snellmanilaisessa mielessä, joka tarkoitti jonkinlaista korkeampaa tietoutta ja kyvykkyyttä etenkin politiikan ja kulttuurin saralla. Kasvatuksessa snellmanilainen siveellisyys nousi kaiken päämääräksi 1800-luvun kuluessa. Lapsi oli taivutettava siveellisyyteen. Kasvatuksella lapsi vapautettiin omien viettiensä ja halujensa vietävänä olemisesta olemassa oleviin tapoihin ja tahtoon, siihen järkeen ja siveellisyyteen jota valtio edusti.⁶⁰ Siveellisyys sai kuitenkin 1800-luvun lopulla toisenkinlaisen merkityksen, kun se liitettiin sukupuoli- ja seksuaalimoraaliin. Käsitteen muutos liittyi ennen kaikkea yhteiskunnassa alkaneeseen modernisointiprosessiin.⁶¹ Käsittelem siveellisyyttä tässä uudemmassa näkökulmassa enemmän luvussa 5. Käsittelem siveellisyydestä oli kuitenkin sukupuolittunut jo sen snellmanilaisessa merkityksessä. Snellmanin käsityksen mukaan nimenomaan mies saattoi olla siveellinen ja

⁵⁸ Suomen Asetuskokoelma 17.1.1832.

⁵⁹ Ojakangas 1998, 58–63.

⁶⁰ Launonen 2000, 83–86; Ojakangas 1998, 84–89.

⁶¹ Jalava 2011a, 83–84, 89–101; Pulkkinen 2011, 42–44.

saavuttaa siveellistä ymmärrystä, sillä naiselta puuttui Snellmanin mukaan kyky itsereflektioon, joka mahdollisti siveellisen kehityksen. Snellmanille vain mies saattoi olla poliittinen toimija.⁶²

Ruumiillinen kuritus ei ajan pedagogien mukaan edistänyt tällaista snellmanilaista siveellistä kehitystä. Eristys sen sijaan vaikutti parhaalla mahdollisella tavalla oppilaan sieluun ja taivutti tämän auktoriteetin edessä. Eristyksellä korvattiin aiempi ruumiillisen kurituksen rangaistusvoima, mikä selittää jälki-istunnon yleisyyttä. Oppilaan eristäminen nähtiin kenties ainoana vaihtoehtona väkivallalle.⁶³ Jälki-istunnon kaltaisen eristämisen suosioon liittyy ennen kaikkea 1700-luvun lopulla rankaisovaltaan mukaan tullut tarkoituksenmukaisuus. Rangaistusten tarkoituksiksi muodostui pyrkimys muokata rikoksen tekijästä jatkossa parempi yksilö, mikä oli kannattavampaa yhteiskunnan kannalta. Rangaistuksilla pyrittiin rankaisemaan ennemmin sielua kuin ruumista, mikä nähtiin opettavaisempana. Mikäli rikoksen tehnyt osaisi vastaisuudessa pitää parempaa huolta itsestään, oli tavoitteessa onnistuttu.⁶⁴ Jälki-istunto vei lisäksi sopivasti oppilaan aikaa, siellä ei voinut viettää kuin kaksi tuntia kerrallaan. Muut oppikouluissa sallituista rangaistusmuodoista eivät olleet tarpeeksi ankaria tai olivat sitä liikaa.

Rangaistuksiin 1800-luvulla vaikuttaneet liberaalit ihmiskäsitykset eivät enää nähneet ihmistä perisyntiopin mukaan pohjimmiltaan pahana ja muuttumattomana, vaan yksilönä jolla oli mahdollisuuksia kehittyä.⁶⁵ Tällaisia aiempaa haastavia käsityksiä oli esimerkiksi 1800-luvun loppupuolella Suomeen esimerkiksi koulumies Mikael Johanssonin mukana saapunut Herbart-zilleriläisyys, joka perustui psykologiaan. Kyseisen koulukunnan syntymiseen vaikuttaneen Pestalozzin näkemykset olivat kulkeutuneet Suomeen jo aiemmin, vaikuttaen esimerkiksi Uno Cygnaeuksen ajattelussa. Tällaisten vaikutusten merkitys oli jäänyt kuitenkin suhteellisen pieneksi. Herbart-zilleriläisyyden tullessa Suomeen maassa vaikutti edelleen vankka uushumanistinen kasvatuskäsitys, jossa nojaututtiin erityisesti Hegeliin.⁶⁶

Uudet näkemykset olivat kuitenkin päässeet vaikuttamaan suomalaisten pedagogien käsityksiin ihmisyydestä vuosisatojen vaihteeseen mennessä. Kuten jo totesin, jälki-istunnon yleisyyttä selittäneekin sen opettavainen luonne. Pahojaan tehnyttä oppilasta rangaistiin verottamalla hänen aikaansa, minkä nähtiin vaikuttavan positiivisemmin oppilaan tulevaan käyttäytymiseen kuin

---

⁶² Jalava 2005, 183–198; Juntti 2011, 56–62, 68; Pulkkinen 2011, 50–53.

⁶³ Ojakangas 1998, 58–63.

⁶⁴ Foucault 1980, 22–29.

⁶⁵ Launonen 2000, 87–88, 99; Tähtinen 2011, 187–188.

⁶⁶ Koski 2011, 196–198; Suutarinen 1992, 16, 18–20, 96; Wilkama 1938, 106–108.

ankaramman rangaistuksen. Jälki-istunto lienee näyttäytynyt opettavaisimpana rangaistusmuotona, vaadittiinhan siellä oppilaita käyttäytymään nuhteettomasti ja olemaan hiljaa paikoillaan, eli samoin kuin muuallakin koulussa. Puhua ei saanut, ellei siihen annettu lupaa ja kaikenlainen ylimääräinen toiminta oli kiellettyä. Kenties arestissa olon toivottiin vaikuttavan muuhun koulukäyttäytymiseen positiivisella tavalla.

Yhteiskoulussa arestit pidettiin yleensä lauantaisin, toisinaan myös perjantaisin. Esimerkiksi kesäloman alkaessa viimeiset sääntöjen rikkojat saattoivat istua arestissa myös jonain muuna viikonpäivänä, mikäli perjantai ja lauantai olivat jo loman puolella.⁶⁷ Viikoittainen aresti kesti kerrallaan kaksi tuntia⁶⁸. Jälki-istuntokäytännöt olivat Jyväskylän lyseossa pitkälti vastaavat kuin Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa: jälki-istuntoja järjestettiin kerran viikossa, yleensä lauantaisin. Kestoltaan ne olivat kaksituntisia.⁶⁹ Vuoden 1872 koulujärjestys määritteli jälki-istuntoa siten, että sitä tuli ensiksi määrätä enintään tunnin ajaksi. Tunnin mittaista jälki-istuntoa saatettiin pidentää, mikäli oppilas oli syyllistynyt tekoonsa jo aiemmin, tai mikäli teko oli niin paha, ettei tunti ollut riittävä.⁷⁰ Kuopion yhteiskoulun oppilaat istuivat arestissa keskimäärin tunnin verran. Varttitunti oli lyhin arestirangaistukseksi määrätty aika, ja pisimmillään oppilasta rangaistiin viidellä arestitunnilla.⁷¹ Kuopion yhteiskoulusta poiketen Jyväskylän lyseossa ei määrätty tutkittavalla aikavälillä yhtään yli kahden tunnin jälki-istuntoa. Annetut rangaistukset kestivät lyseossa puolesta tunnista kahteen tuntiin, keskiarvon ollen noin tunnin.⁷²

Kahta tuntia pidemmän arestirangaistuksen saaneet joutuivat istumaan arestissa useampana viikkona, jotta määrätty rangaistus toteutuisi. Yhteiskoulun kohdalla täytyykin huomioda kahta tuntia pidemmät arestirangaistukset tuloksia analysoitaessa, sillä ne nostavat yksittäisten jälki-istuntorangaistusten määrää. Rangaistuskirjaan merkittiin joka viikko kaikki sen viikon arestiin tulevat, huolimatta siitä millä viikolla rangaistukset oli alun perin määrätty. Tällaisia pidempiä rangaistuksia ei kuitenkaan määrätty yhteiskoulussa tutkittavalla ajalla kuin 26 kappaletta, joten ne eivät näin laajassa aineistossa muuta oleellisesti annettujen rangaistusten määriä.⁷³

---

⁶⁷ Koulun rangaistuskirjassa ei juuri jälki-istunnosta puhuta, ks. JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2.

⁶⁸ Arestit määrättiin koulun järjestyksestä määränneissä säädöksissä viimein kestoltaan enintään kahden tunnin mittaisiksi, ks. lisää esim. Ojakangas 1998, 63.

⁶⁹ JyMA, JYLA, II Ae:1

⁷⁰ Suomen Asetuskokoelma 26/1872, 40§.

⁷¹ Ks. JoMA, KYA, Ad:1, 16.4.1898 ja Ad:2, 26.3.1904.

⁷² JyMA, JYLA, II Ae:1.

⁷³ JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2; Ks. esim. JoMA, KYA, Ad:2, 24.1.1903, 9.4.1904. Lisäksi oppilaat saattoivat pyytää määrätyn arestin siirtämistä viikolla, mihin yleensä suostuttiin, mikäli oppilaalla oli esittää lykkäykselle pätevä syy. Tällöin oppilas merkittiin rangaistuskirjaan ensimmäisestä arestista poissaolleeksi, ja hän tuli suorittamaan arestinsa seuraavalla viikolla jolloin rangaistuskirjaan merkittiin joko rästä tai siirtoa. Nämäkin tapaukset nostivat jonkin verran

Pidempien rangaistusten kohdalla tulee lisäksi huomata, että niitä annettiin usein oppilaille, jotka olivat syyllistyneet useampaan eri rikkeeseen. Esimerkiksi tutkittavalla ajalla pisimmän arestirangaistuksen saanut oppilas Hilpas W. sai rangaistuksensa istuttuaan edellisessä arestissa ”huonosti” ja sen lisäksi syyllistyttyään vielä röyhkeyteen ja vilppiin. Kyseisessä merkinnässä oppilaan todetaan saaneen kaksi tuntia huonosta istumisesta, loput kolme tulivat muista rikkeistä. Myös esimerkiksi oppilas Urho T:tä rangaistiin kolmen tunnin arestilla hänen syyllistyttyään pulpetin tahraamisen lisäksi repimään sivun vihkostaan⁷⁴. Pidemmät rangaistukset tulivat siis usein useammasta eri rikkeestä näin ollen jopa oikaisten tehtyjen rikkeiden määrää.

Kaikista Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa annetuista rangaistuksista vain 173 määrättiin tyttöoppilaille. Pojille annettujen rangaistusten määrä oli 1751 ja tapauksia, joissa oppilaan sukupuolta ei mainittu, oli yhteensä 29 kappaletta.⁷⁵ Tyttöille annettujen rangaistusten määrä oli siis noin yhdeksän prosenttia kaikista annetuista rangaistuksista. Tyttöjen saamien rangaistusten vähäisyyttä korostaa, että tyttöjä oli koulussa enemmän kuin poikia. Vuonna 1900 tyttöjen määrä oli 113 ja poikien 99. Ero kasvoi entisestään vuosien myötä. Vuonna 1906 koulussa oli jo 243 tyttöä ja 132 poikaa, eli tyttöjä oli reilut 64 prosenttia kaikista oppilaista.⁷⁶ Jälki-istuntorangaistusten yleisyys korostuu entisestään tyttöjen saamia rangaistuksia tarkastellessa. Tyttöjen saamista rangaistuksista 171, eli käytännössä kaikki oli arestirangaistuksia. Tyttöjen saamat jälki-istuntorangaistukset kestivät keskimäärin tunnin. On merkillepantavaa, ettei kukaan tytöistä saanut yli kahden tunnin mittaisia tuomioita. Tyttöille ei ollut tyypillistä istua arestissa useampana perättäisenä viikonloppuna yhden rikkeen vuoksi, toisin kuin monelle pojalle.⁷⁷

Rangaistuskirjojen perusteella jälki-istunnon jälkeen toiseksi suosituin rangaistusmuoto niin Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa kuin Jyväskylän lyseossakin oli karsseri, jota annettiin lyseossa 32 tapauksessa ja yhteiskoulussa seitsemässätoista tapauksessa.⁷⁸ Karsseri tarkoitti rangaistusmuotoa, jossa oppilas eristettiin koulussa sijaitsevaan karsserihuoneeseen. Se oli mahdollisista rangaistuksista ankarin erotuksen jälkeen. Karsseriin tuli lain mukaan tuomita vain neljätoista vuotta täyttäneitä ja siellä saatettiin istuttaa oppilasta enintään kolmena peräkkäisenä

---

annettujen jälki-istuntorangaistusten määriä. Ks. JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2. Siirtoja merkittiin myös Jyväskylän lyseon rangaistuskirjaan, jossa vaikutus oli luonnollisesti samankaltainen, ks. JyMA, JYLA, II Ae:1.

⁷⁴ JoMA, KYA, Ad:2, 26.3.1904, 3.12.1904.

⁷⁵ Ks. taulukko 1 s. 21 ja taulukko 6 s. 72.

⁷⁶ Hannula 1967, 39.

⁷⁷ JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2.

⁷⁸ Ks. taulukko 1 s. 18.

päivänä kello kahdeksasta kahteenkymmeneen⁷⁹. Karsseri oli vanha rangaistusmuoto, ja se oli ollut mukana jo vuonna 1724 triviaalikoulujen järjestyksestä määränneessä asetuksessa. Esimerkiksi Turun akatemiassa ja Tarton yliopistossa oli ollut karsserihuoneet jo 1600-luvulla.⁸⁰ Kuopion suomalaisen yhteiskoulun kohdalla merkillepantavaa on, ettei tytöistä yksikään saanut karsserirangaistusta. Näyttäisi siltä, ettei tyttöjä rangaistu karsserilla ollenkaan. Rankempia tekoja tehneet tytöt ennemmin erotettiin koulusta suoraan.⁸¹ Koulun opettajankokousten pöytäkirjatkin antavat viitteitä siitä, ettei tyttöjä istutettu karsserissa.⁸²

Karsseri toimi samalla eristämisen periaatteella kuin jälki-istunto. Jälki-istunnon ja karsserin lisäksi eristysperiaate toteutui sallituista rangaistuksista pahojaan tehneen oppilaan erottamisessa tovereistaan, esimerkiksi nurkassa seisottaen. Oppilaan kokema eristys oli viety karsserissa aivan omalle tasolle verrattuna muihin eristysrangaistuksiin. Oppilas oli karsserihuoneessa yksin koko rangaistuksen keston ajan vailla kontaktia muihin ihmisiin. Esimerkiksi nurkassa seisotettu oppilas oli koko rangaistuksen ajan samassa tilassa muiden ihmisten kanssa, eikä jälki-istunnossakaan tarvinnut istua yksin kun paikalla oli aina vähintään valvoja. Opettajat pystyivät valvomaan salaa karsserirangaistusta kärsimässä ollutta oppilasta. Juuri salailuperiaatteen vuoksi karsserin merkitys väheni vuosien mittaan. Jälki-istunnosta tuli 1800-luvun kuluessa karsseria suositumpi rangaistusmuoto sen vuoksi, että valvonnan merkitys korostui vuosisadan kuluessa. Valvontaa tuli olla kaikkialla.⁸³ Sen tuli lisäksi olla julkista, valvottavan tuli tietää olevansa valvonnan alaisena, muutoin valvonta ei kasvattanut rehellisyyteen. Suora valvonta ei onnistunut karsserin eristäytyneisyydessä, mutta jälki-istunnossa valvoja oli koko ajan paikalla seuraamassa oppilaiden käyttäytymistä. Karsseri lienee lisäksi näyttäytynyt melko julmana rangaistusmuotona, ja julmuus oli asia, jota kasvatuksessa tuli välttää kaikin tavoin⁸⁴.

Kolmanneksi yleisimmäksi rangaistusmuodoksi muodostuivat molemmissa kouluissa eriaisteiset varoitukset. Yksinkertainen varoitus tarkoitti nuhtelua tai varoitusta luokan edessä. Ankara varoitus erosi varoituksesta siten, että se annettiin koko koulun läsnä ollessa. Varoitus ja ankara varoitus olivat jäänteitä vanhoista häpeärangaistuksista. Ajan pedagogien mielestä myös häpeärangaistukset olivat sellaisia, joita kouluissa tuli välttää. Häpeä ei ollut tavoittelemisen arvoinen mielentila. Se ei

---

⁷⁹ Suomen Asetuskokoelma 26/1872, 40§.

⁸⁰ Kiuasmaa 1982, 128; Knapas 1987, 264; Ojakangas 62–63. Karsseri sanana pohjautuu latinan *carcer*-sanaan, ja tarkoittaa käytännössä vankilaa, ks. Kiuasmaa 1982, 125–128.

⁸¹ JoMA, KYA Ad:2, 17.10.1903.

⁸² JoMA, KYA, Ca:1, 3.3.1900.

⁸³ Foucault 1980, 198–200.

⁸⁴ Ojakangas 1998, 37–39, 46–47.

edesauttanut kurin ja järjestyksen ylläpitoa. Se ei liioin kehittänyt oppilasta kohti sitä siveellistä yksilöä, joka oli kasvatuksessa tavoitteena. Häpeä aiheutti vain häpeää. Rangaistusmuotona häpeällä oli pitkät perinteet. Kunnia ja kunniallisuus olivat jo antiikin ajoista olleet merkittäviä yksilön sosiaalisen ja yhteiskunnallisen aseman rakentajia. Niihin kohdistuneita häpeärangaistuksia käytettiin yrityksenä ennaltaehkäistä rikollisuutta. Häpeärangaistusten muotoina olivat esimerkiksi erilaiset rikollisen näytteille asettamiset, kuten vanhoissa triviaalikouluissa käytössä olleet häpeäpenkit. Valistuksen myötä heräsi kuitenkin ajatuksia häpeärangaistusten ”barbaarimaisuudesta”. Ne eivät toimineet niinkään ennalta ehkäisevinä rangaistusmuotoina, vaan pikemminkin lisäsivät rikollisuutta, sillä ne leimasivat rikoksen tekijän pahasti mikä vaikeutti hänen integroitumistaan yhteiskuntaan uudelleen. Ajan pedagogit kehottivatkin opettajia olemaan ehdottomasti pilkkaamatta oppilaitaan. Kouluissa luovuttiin vielä vuonna 1843 koulujärjestyksessä suositelluista tauluista, jotka riippuivat luokkien seinällä ja joihin opettajat saattoivat rangaistuksena kirjoittaa pahojaan tehneen oppilaan nimen ja vian, johon oppilas oli syyllistynyt. Tällaisten rangaistusten ajateltiin olevan häpeäksi paitsi rangaistulle oppilaalle myös koko koululle.⁸⁵

Kuten Jyväskylän lyseon ja Kuopion suomalaisen yhteiskoulun kohdalla voidaan todeta, ei kouluissa todellisuudessa luovuttu häpeärangaistuksista kokonaan⁸⁶. Verrattuna esimerkiksi ruumiilliseen rangaistukseen, ei häpeä ollut lopulta niin paha vaihtoehto. Oppilaalle vähemmän haittaa aiheuttavia häpeään perustuvia rangaistuksia, kuten varoitusta saatettiin itse asiassa edelleen suositella rangaistuskeinona esimerkiksi ylimielisyydestä. Häpeä olikin, tietyssä mittakaavassa, hyvä kasvatuksen keino. Oli kuitenkin tärkeää, että kasvatettava lapsi todella sisäisti häpeän, jotta se toimisi jatkossa itseohjaavana voimana lapsen käyttäytymisessä.⁸⁷

Mainittujen rangaistusten lisäksi oppilaille annettiin muistutuksia sekä laiskanläksyä. En ole kuitenkaan lähtenyt niitä tarkemmin erottelamaan tässä tutkimuksessa. Rangaistuskirjan perusteella on syytä epäillä, etteivät kaikki muistutukset päätyneet kirjaan merkinnäksi. Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa oppilaat ovat saaneet esimerkiksi arestia monen muistutuksen vuoksi, vaikkei rangaistuskirjasta löydy viitteitä sellaisten antamisesta. Myös Tampereen suomalaisen tyttökoulun rangaistuskirjassa on vastaavia viitteitä.⁸⁸ Muistutuksia on vaikeaa arvioida tarkemmin, kun niiden antamisen syistä tai määristä ei ole tarkempaa tietoa. Rangaistuskirjoihin merkityt muistutukset on laskettu tässä tutkimuksessa varoituksiksi, vaikkeivät ne olleetkaan täysin samanlaisia

---

⁸⁵ Lidman 2011, 107–111, 115–126; Ojakangas 1998, 61–62.

⁸⁶ Ks. taulukko 1, s. 21.

⁸⁷ Ojakangas 1998, 61–62.

⁸⁸ Ks. esim. HMA, TTA, Ae:1, 15.3.1905.

rangaistusarvoltaan. Esimerkiksi Jyväskylän lyseon rangaistuskirjaa luettaessa jää epäselväksi, milloin rangaistuksella tarkoitetaan muistutusta ja milloin varoitusta.⁸⁹ Molempien rangaistusten määrät ovat kuitenkin niin vähäiset, etteivät ne vaikuta tutkimustuloksiin.

Muistutusten ja varoitusten kohdalla on kuitenkin huomattava, että ne velvoittivat jollain tapaa oppilaan kotia kurinpidossa. Erityisesti muistutusten teho perustui siihen, että oppilas joutui vielä kotonakin kertomaan rikkeestään. Näin oli toisaalta muidenkin rikkeiden kohdalla. Annettu rangaistus tuli kirjata koulun omaan päiväkirjaan sekä oppilaan päiväkirjaan, jota oppilaan tuli näyttää holhoojalleen ja pyytää hänen allekirjoituksensa.⁹⁰ Asian voidaan ajatella kertovan myös siitä, ettei häpeä poistunut koulun rangaistusvalikoimasta mihinkään. Kun oppilaat joutuivat kertomaan kotonaan tekemistään kolttosista, aiheutti se edelleen häpeää joka saattoi levitä vanhempiinkin. Tulee myös muistaa, että rangaistuskirjatkin perustuivat osittain häpeälle. Rangaistus olikin itsessään asia, joka aiheutti häpeää.

Annettuja laiskanläksyjä en ole määrittänyt omaksi rangaistuskategoriakseen, koska ne tehtiin ennen kaikkea jälki-istunnossa. Koulujärjestyksen mukaan opettaja saattoi halutessaan määrätä jälki-istuntoon tai karsseriin joutuneelle oppilaalle ylimääräisiä tehtäviä.⁹¹ Esimerkiksi Kuopion suomalaisen yhteiskoulun rangaistuskirjaan on merkitty useita tällaisia rangaistuksia, jotka tunnettiin nimellä työaresti. Kirjassa on merkintöjä, joissa oppilasta rangaistaan esimerkiksi kahdella tuntia kaunokirjoitusta. Työarestien syyt eivät erityisemmin poikenneet jälki-istuntojen syistä. Työarestia saattoi saada esimerkiksi valehtelemisesta, mikä oli syynä myös useaan jälki-istuntoon.⁹² Olen laskenut työarestit osaksi jälki-istuntoja.

Oppikouluissa sallituista rangaistuksista ankarimpia olivat erotukset. Rangaistuksista erotuksia tarkoittivat ”kehoitus koulusta lähtemään”, ”karkoitus oppilaitoksesta vissiksi lyhyemmäksi tai pidemmäksi ajaksi” sekä ”karkoitus ikuisiksi ajaksi”⁹³. Lopullinen erotus oli tutkittavissa kouluissa harvinainen, eikä sitä merkitty kertaakaan Kuopion suomalaisen yhteiskoulun tai Jyväskylän lyseon rangaistuskirjaan. Molempien koulujen rangaistuskirjoista löytyy kuitenkin jokunen määrääikainen erotustapaus.⁹⁴ Lisäksi kirjoihin on merkitty muutama tapaus, joissa opettajat käyttivät yhä

---

⁸⁹ JyMA, JYLA, II Ae:1.

⁹⁰ Suomen asetuskokoelma 26/1872, 42§.

⁹¹ Suomen Asetuskokoelma 26/1872, 40§.

⁹² 1. luokalla ollut August Jalkanen sai kaksi tuntia kaunokirjoitusta valehtelemisesta, ks. JoMA, KYA, Ad:1, 8.4.1899. Valehtelu oli Kuopion yhteiskoulussa usein syynä arestirangaistuksiin, ks. JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2.

⁹³ Suomen asetuskokoelma 26/1872, 39–40§.

⁹⁴ Ks. taulukko 1, s. 21.

olemassa ollut mahdollisuutta tuomita oppilas kotonaan ruumiillisesti kuritettavaksi. Kyseinen rangaistus voitiin toimeenpanna koulusta lähtöä koskevan kehotuksen sijaan, vaikka ruumiillinen kuritus oli muutoin kielletty kouluissa.⁹⁵ Kotikasvatuksessa ruumiillinen kuritus nähtiin kuitenkin edelleen lähes välttämättömänä kasvatusmuotona. Etenkin miehinen näkökulma saattoi korostaa poikien ”karaisemista” kasvatuksessa huolenpidon sijaan.⁹⁶ Kehotus koulusta poistumaan tehtiin siten, että oppilaan vanhempia tai holhoajaa pyydettiin ottamaan oppilaan erotodistus koulusta tietyn ajan kuluessa. Erotodistuksen ottamisen vaatimus voitiin kuitenkin perua mikäli oppilaan vanhemmat tai holhooja rankaisivat oppilasta ”sopivalla tavalla”. Myös koulun rehtori saattoi suorittaa rankaisemisen oppilaan vanhempien tai holhoojan suostumuksella. Oppilaan piti tällöinkin osoittaa parannusta käytöksessään kurituksen jälkeen, jotta hänet saatettiin ottaa kouluun takaisin.⁹⁷

Kyseinen säädös mahdollisti ruumiillisen kurin käytön kuitenkin vain lyseoissa ja reaalikouluissa, eli niissä oppilaitoksissa joissa opiskeli 1870-luvulla vain poikia. Sisko Wilkama huomauttaa, että tyttökouluissa ei saanut käyttää ruumiillista kuria missään olosuhteissa, vaikka sen käyttäminen poikakoulun kurituskeinona ei kokonaan poistunut.⁹⁸ Tyttökouluja koskenut lainsäädäntö poikkesi lyseoita ja reaalikouluja määrittäneestä lainsäädännöstä myös useassa muussa asiassa. Tyttökouluja koskevasta lainsäädännöstä löytyy esimerkiksi kohta, jossa ”irstas ja pahankurinen” oppilas kehoitetaan poistamaan tyttöoppilaitoksesta⁹⁹. Poikakouluja koskeva lainsäädännössä ei näin tarkasti eritellä, millainen koulusta poistettavan oppilaan tuli olla. Irstauden ja pahankurisuuden maininta tyttökouluja koskevassa pykälässä liittyy siihen, että erityisesti tyttöjen kohdalla pelättiin siveettömien vaikutusten leviämistä. Koululaissa näkyi siis käsitys siveellisyydestä myös sen uudemmassa merkityksessä. Tarkastelen tätä myöhemmissä luvuissa enemmän.

Kolmannen tutkimani koulun, Tampereen suomalaisen tyttökoulun, rangaistuskirjaa tuleekin tarkastella koulun rangaistuskäytäntöjä määränneen erilaisen lainsäädännön näkökulmasta. Tyttökoulun rangaistuskirja poikkeaa suuresti Jyväskylän lyseon ja Kuopion suomalaisen yhteiskoulun rangaistuskirjoista. Siinä missä poika- ja yhteiskoulun rangaistuskirjoissa on noin kymmen vuoden ajalta lähes pari tuhatta merkintää, ei tyttökoulun kirjaan merkitty vajaan kahdenkymmen vuoden aikana kuin yhdeksän kuritustapausta. Kirja on myös muodoltaan erilainen kuin Kuopion ja Jyväskylän suoranaiset rangaistusluettelot. Siinä kuvataan jokainen tapaus

---

⁹⁵ Kiuasmaa 1982, 128. Mahdollisuus väkivallan käyttöön kurinpidon välineenä kouluissa kumottiin kokonaan vuoden 1914 asetuksella, ks. Suomen asetuskokoelma 24/1914.

⁹⁶ Kemppainen 2001, 60–63; Ojakangas 1998, 61; Östman 2014, 164–165.

⁹⁷ Suomen asetuskokoelma 26/1872, 40§.

⁹⁸ Wilkama 1938, 46–47.

⁹⁹ Suomen asetuskokoelma 26/1872, 47§.

useammalla kappaleella, yhtä tapausta jopa parin sivun verran. Kenties merkittävin ero tyttökoulun rangaistuskirjassa verrattuna muiden koulujen rangaistuskirjoihin on, että siihen päätyivät vain vakavimmat tapaukset. Melkein kaikissa Tampereen suomalaisen tyttökoulun rangaistuskirjaan merkityissä tapauksissa oppilasta rangaistiin määräaikaisella tai lopullisella erotuksella. Kirja antaa kuitenkin viitteitä siitä, että oppilaita on lievemmissä tapauksissa rangaistu muistutuksia antamalla. On mahdollista että myös tässä koulussa oppilaille annettiin rangaistuksena jonkinlaista laiskanläksyä, mutta sellaisista saatikka toimeenpannuista karsserirangaistuksista tai jälki-istunnoista ei löydy merkintöjä koulun arkistosta.¹⁰⁰

Vuoden 1872 koulujärjestys määräsi tyttökoulujen järjestyksenpidosta siten, ettei siellä tulisi käyttää muita rangaistuksia kuin varoitusta erotuksen lisäksi. Oppilaitoksissa tuli kuitenkin vallita moitteeton järjestys ja kuuliaisuus, jota koulun johtajattaren oli silmälläpidettävä tarkasti. Mikäli tyttöjä jouduttiin rankaisemaan, tuli se tehdä mahdollisimman varovaisesti niin ettei rangaistu joutunut toisten pilkan kohteeksi. Vastaavaa lauseketta ei löydy lyseoiden ja reaalikoulujen koulukurisäädöksistä. Muilta osin järjestyksen pykälät 35-46 olivat voimassa tyttökoulussakin.¹⁰¹

Oppikoulujen koulukuri oli siis jo sitä koskevan lainsäädännön puolesta sukupuolittunut. Lainsäädäntö katsoi tyttöjen kohdalla, että pelkkä opettajan silmäys tai toruminen riitti tyttöjen rankaisemiseen. Poikien kohdalla tarvittiin järeämmät kurikeinot, joita laki määräsi peräti yhdeksän kappaletta. Koulukuria aiemmin etenkin ajan pedagogisten tekstien näkökulmasta tutkinut Mika Ojakangas on todennut, että rangaistuksen tuli kouluissa olla todellinen poikkeus, viimeinen mahdollinen keino kurin ylläpitämiseen, eräänlainen ”ultima ratio”. Ojakangas sanoo, että ajalla paras kuri oli siinä koulussa, jossa rangaistuksia ei juuri tarvittu, ja että paras rangaistus oli itse asiassa pelkkä opettajan oppilaaseen kohdistama silmäys.¹⁰²

Sukupuolittuneen koululainsäädännön näkökulmasta ajatus on mielenkiintoinen. Väite piti paikkansa, ainakin tyttökouluja koskeneen lainsäädännön kohdalla. Näyttäisi kuitenkin sille, että lainsäädäntö määritteli pojat sellaisiksi, että heidän kurinpidossaan ajateltiin jo lähtökohtaisesti tarvittavan muitakin rangaistumuotoja. Esimerkiksi kasvatustieteilijä Aksel Rafael Rosenqvist esitti 1900-luvun alkupuolella, ettei tyttöjä ja poikia tulisi opettaa yhdessä heidän täytettyään neljätoista vuotta. Näin kurinpito saataisiin tarkoituksenmukaisemmiksi, kun herkempiin tyttöihin voitaisiin

---

¹⁰⁰ HMA, TTA, Ae:1.

¹⁰¹ Suomen Asetuskokoelma 26/1872, 35-47§.

¹⁰² Ojakangas 1998, 55-58.

kohdistaa lempeämpiä kurinpidollisia toimia ja estää heidän ”miehistymisensä”. Pojat sen sijaan vaativat kasvussaankarampaa kurinpitoa ja karaisemista. Pelkkää silmäystä ei siis poikia kuritettaessa todellakaan nähty riittäväksi.¹⁰³

Koulukuria määrittelevässä lainsäädännössä näkyi eräänlainen ”pojat on poikia” – ajattelu. Tämä selittyy ennen kaikkea ajalla mieheyteen kohdistuneilla tietyillä ennako-oletuksilla, jotka vaikuttivat myös lainsäädännössä. Ymmärrän käsitteen mieheydestä ennen kaikkea niinä tutkittavalla aikakaudella miehenä olemiseen liitettyinä normeina ja odotuksina, jotka määrittivät mieheyttä¹⁰⁴. Pojat olivat kasvamassa miehiksi, he valmistautuvat elämän julkiseen puoleen kodin ulkopuolella. Miehiin ja miehyteen liitettiin ominaisuuksia kuten tekeminen, hallinta ja itsekkyyt, ominaisuuksia joita voi luonnehtia esimerkiksi sanalla dynaaminen. Koulukuria määritelleen lainsäädännön perusteella pojilta odotettiin samankaltaisia ominaisuuksia jo koulussa. Heidän oletettiin olevan tekijöitä ja pyrkivän esimerkiksi hallitsemaan. Koulukurilla pyrittiin hillitsemään näitä ominaisuuksia, sillä vaikka ne olivat pääosin yhteiskunnallisesti hyväksytyjä ja jopa tarpeellisia piirteitä miehessä, ei kasvava poika pystynyt vielä pitämään itse kurissa näitä viettejään. Poikia saatettiin kurittaa edelleen vaikka ruumiillisesti, jos muu ei auttanut. Tyttöjä tuli sen sijaan kohdella kaikin puolin hellemmmin. Opettajan tuli jopa varmistaa etteivät varoitetuiksi tulleet tytöt altistuneet muiden pilkalle. Naisiin ei liitettykään vastaavia ominaisuuksia kuin miehiin. Naisten odotettiin olevan luonnostaan esimerkiksi palvelualttiita ja toisaalta ujoja. Tyttöjä kasvatettiin ennen kaikkea yksityistä, kotia ja äitiyttä varten. 1800-luvulla äitiys alettiin kokea laajempaan, kansallisena äitiytenä, mikä liittyi ennen kaikkea yhteiskunnassa ja naisten asemassa tapahtuneisiin muutoksiin. Käsitys kansallisesta äitiydestä satoi tyttöjen kasvatuksen entistä vahvemmin tehtävänsä. Naisiin, ja sitä kautta tyttöihin, liitetyt odotukset aiheuttivat sen, ettei heidän kurinpidossaan tarvittu järeämpiä keinoja.¹⁰⁵

Tampereen suomalaisen tyttökoulun kurinpito saikin kiitosta koulussa käyneiltä tarkastajilta. Tarkastajien raporteissa oppilaiden mainittiin käyttäytyvän moitteettomasti ja opettajien pitävän yllä mallikasta järjestystä. Esimerkiksi koululla vuonna 1907 vierailut ylitarkastaja E. J. Tammio totesi raportissaan, ettei tyttökoulussa ollut sattunut kuin yksi vakavampi riketapaus ja sekin oli saatu

---

¹⁰³ Aapola 2003, 93.

¹⁰⁴ Aiempi tutkimus on korostanut, että mieheys on kategoriana sellainen, joka tulee nähdä suhteessa ajalla hallinneisiin miehuusihanteisiin, erityisesti hegemoniseen maskuliinisuuteen. Markkola ja Östman ja Lamberg 2014, 13–17. Ks. mieheydestä ja hegemonisesta maskuliinisuudesta lisää esim. Markkola, Östman ja Lamberg 2014; Mosse 1996; Tjeder 2002; Tjeder 2003.

¹⁰⁵ Hakala 2011, 104–106; Häggman 1994, 182–190; Markkola 1994, 46; Markkola 2002, 287–288; Männistö 2003, 71–81; Ollila 1993, 56–62; Sulkunen 1989, 80–81; Tjeder 2002, 57–63; Tuomaala 2004, 79; Tuomaala 2011, 64–68; Tosh 1999, 1–8; Uimonen 1999, 105–107; Urponen 2010, 34.

selvitettyä hyvin. Myös annettujen muistutusten vähäinen määrä kertoi tarkastajan mukaan siitä, ettei koululla ollut ongelmia järjestyksenpidossa. Oppilaat käyttäytyivät yleensä hyvin.¹⁰⁶ Kenties tyttökouluissa ei tarvittukaan jälki-istuntoa kurin ylläpitoon. Myös Kuopion suomalaisen yhteiskoulun tyttöoppilaiden tekemien rikkeiden vähyyttä voidaan tarkastella tästä näkökulmasta uudelleen. Tyttöihin aikakaudella kohdistuneet ennako-oletukset johtivat todennäköisesti siihen, että tytöt todella käyttäytyivät niiden mukaisesti, eli kiltisti sääntöjä noudattaen. Myös aiempi tutkimus tukee tätä näkemystä: jopa 1920-luvun oppikoulujen modernit ja paheellisiksi koetut jazz-tytöt olivat pohjimmiltaan kilttejä ja ahkeria.¹⁰⁷ Pojat taas lienevät käyttäytyneen heihin kohdistuneiden oletusten mukaan ennemminkin sääntöjä haastaen, minkä vuoksi heidän osuutensa annetuista rangaistuksista korostuu.

2.2 Lyseon ja yhteiskoulun kurinpidon eroavaisuuksista

Tässä alaluvussa vertailen Kuopion suomalaisen yhteiskoulun ja Jyväskylän lyseon kurikäytänteitä. Kouluissa käytettiin pitkälti samankaltaisia rangaistuksia, mutta erojakin löytyi. Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa oppilaita rangaistiin arestilla lähestulkoon mistä tahansa rikkeestä. Olipa oppilaan rikenimike sitten vilppi, vallattomuus tai myöhästyminen, sai siitä todennäköisimmin arestia. Prosentuaalisesti Kuopiossa arestirangaistuksen sai vuosien 1898–1906 välillä 98,4 prosenttia rikkeentekijöistä. Jyväskylän lyseossa vastaava prosenttiosuus oli 92,9.¹⁰⁸

Kuopion yhteiskoulussa arestirangaistusten yleisyys korostui aivan erityisesti. Jyväskylän lyseosta poiketen siellä ei käytännössä käytetty muita rangaistuksia. Jyväskylässä jälki-istunnon jälkeen yleisimpien rangaistusten eli varoitusten ja karsserin, yhteenlaskettu prosenttiosuus kaikista rangaistuksista oli noin neljän prosentin luokkaa. Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa kahden seuraavaksi yleisimmän rangaistuksen yhteenlaskettu prosentuaalinen osuus ei kohonnut kuin noin yhteen prosenttiin kaikista annetuista rangaistuksista.¹⁰⁹ Korkeat arestimäärät herättivät viimein myös koulutarkastajien huomion. Vuonna 1926 Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa koulutarkastajana toiminut kouluneuvos Saxén epäili arestin menettävän tehoaan, mikäli sitä määrättiin jokaisesta pieneltä tuntuvasta rikkeestä. Koulussa oli tuolloin määrätty noin 300 arestirangaistusta vuoden aikana. On ihme etteivät koulutarkastajat kiinnittäneet rangaistusmääriin huomiota aiemmin, sillä esimerkiksi lukuvuonna 1905–1906 koulussa määrättiin noin 280 jälki-istuntorangaistusta, mikä ei ole paljoa 300 vähemmän. Tarkastajilla olisi siinäkin mielessä ollut

¹⁰⁶ HMA, TTA, Cb:1, 18.11.1902, 6.12.1907.

¹⁰⁷ Kaarina 1995, 170.

¹⁰⁸ Ks. taulukko 1 s. 21.

¹⁰⁹ Ks. taulukko 1 s. 21.

hyvää syytä huoleen, että Kuopion rangaistuskirjan merkinnöissä toistuvat samat nimet yhä uudelleen.¹¹⁰

Arestin erityistä merkitystä Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa selittää se, että koulussa päätettiin, ettei opettaja saa missään tilanteessa turvautua ruumiilliseen kuritukseen rangaistuskeinona. Opettajat keskustelivat asiasta vuoden 1898 syyskuussa, jolloin he päättivät että opettajan tulisi pysyä tyynenä ”tuskaannuttavimmissakin” tilanteissa, jottei tulistuminen pääsisi vaikuttamaan oppilaiden toimintaan luokassa. Opettaja ei saisi koskaan turvautua väkivaltaan kuria ylläpitäessään.¹¹¹ Ajatus on melko poikkeuksellinen, sillä vaikka ruumiillinen kuritus oli kielletty oppikouluissa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa jo aikaa sitten, hyväksyi iso osa ajan kasvatustieteilijöistä oppilaille annettavat luunapit ja tukistukset yhä kurinpidon keinoina. Osa pedagogeista jopa suositteli niitä kurin ylläpitämiseen.¹¹² Kuopion yhteiskoulu oli 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikaan Suomen suurimpia oppikouluja. Koulun silloisen johtajan mukaan syy koulun suosioon löytyi koulun oikeasta aatteesta, jota oli yritetty toteuttaa oikealla tavalla.¹¹³

Johtaja viittasi lausahduksellaan todennäköisesti koulussa toteutettuun yhteiskouluuuteeseen, mutta lausahdus saattaa viestiä myös siitä, että koulussa oltiin ylpeitä siellä toteutuneista muistakin käytänteistä kuten kurituksesta. Yhteiskoulun päätöksessä viitataan laajemminkin siihen, etteivät opettajat saaneet näyttää oppilaille tunteitaan. Kenties koulussa pyrittiin erilaiseen kuritukseen kuin muualla. Ennen kaikkea tulistumisen näyttämisen kieltäminen liittyy kuitenkin ajalla opettajaan kohdistuneisiin vaatimuksiin: hänen tuli olla siveellisen ja kurinalaisen ihmisen malliesimerkki, täydellinen esikuva oppilaille. Muutoin opettaja ei voinut onnistua tehtävässään taivuttaa oppilaat oman auktoriteettinsa alle.¹¹⁴ Ajalla tärkeä auktoriteetti perustui siis myös esimerkin voimaan. Mikäli opettaja olisi käyttäytynyt esimerkin vastaisesti ja näyttänyt tulistumisensa, olisi hän syönyt omaa auktoriteettiaan.

Erilaisten rangaistusten määrän perusteella koulujen kurinpidosta voidaan sanoa, että Jyväskylän lyseossa kuri näyttäisi olleen kovempaa kuin Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa. Molemmissa kouluissa annettiin jälki-istuntoja ylivoimaisesti eniten kaikista rangaistuksista, mutta Jyväskylässä

---

¹¹⁰ Hannula 1967, 52; JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2.

¹¹¹ JoMA, KYA, Ca:1, 14.9.1898.

¹¹² Ojakangas 1998, 61.

¹¹³ Hannula 1967, 39.

¹¹⁴ Ojakangas 1998, 41–42, 84–89; Tuomaala 2004, 313–315.

esimerkiksi karsserirangaistusten määrä oli suurempi kuin Kuopiossa. Kuopiossa toki erotettiin enemmän oppilaita. Erottaminenhan oli rangaistuksista kaikkein ankarin. Kaikki rangaistuskirjaan merkityistä erotustapauksista oli kuitenkin sellaisia, joissa erottaminen tapahtui kun jälki-istunnot eivät enää näyttäneet vaikuttavan oppilaaseen. Erotetuksi tulivat oppilaat, jotka olivat rikkoneet koulun sääntöjä jo pidemmän aikaa. Ketään ei rangaistuskirjan perusteella erotettu suoraan yksittäisestä rikkeestä. Kenties erottaminen nähtiin ainoana keinona näiden oppilaiden kohdalla.¹¹⁵

Lisäksi Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa 1920-luvulla vierailut koulutarkastaja moitti, että koulussa annettiin jälki-istuntoa liian usein liian pienistä rikkeistä. Jälki-istuntoja oli tuolloin määrätty käytännössä saman verran kuin paria vuosikymmentä aiemmin. Tarkastaja epäili jälki-istunnon menettävän kurinpidollisen vaikutuksensa, kun sinne joutui jatkuvasti. Koulun kykyä järjestyksen ylläpitoon epäiltiin, koska koulussa ei juuri käytetty muita, kenties ankarampia rangaistusmenetelmiä. Myös ajan pedagogit tuomitsivat liiallisten rangaistusten antamisen. Rangaistuksenhan tuli toisaalta olla poikkeus kurinpidossa, se oli ikään kuin viimeinen mahdollinen keino muiden epäonnistuttua. Toisaalta ajateltiin että ankarinta mahdollista rangaistusta tulisi säästää pahimman mahdollisen tilanteen varalle, jolloin sen pelote toimi kurinpidon keinona mahdollisimman pitkään. Esimerkiksi Cygnaeuksen mukaan paljon käytetty rangaistus oli niin kulunut, että se menetti tehonsa.¹¹⁶ Tämä lienee pitänyt paikkansa myös jälki-istunnon kohdalla. Kun sitä määrättiin lähestulkoon jokaisesta rikkeestä, ei se varmasti enää toiminut sellaisena uhkakuvana kuin sen olisi kuulunut. Etenkin jos jälki-istunnossa oli tullut istuttua jo useampaan otteeseen. Mikäli ankarammat rangaistukset olisivat olleet ahkerammassa käytössä pahempien rikkeiden kohdalla, olisi niiden pelko ollut koulussa suurempi. Ehkä rikkeitä ei olisi tällöin tehty niin paljon.

Kuopion suomalaisen yhteiskoulun kasvatusaatteet saattoivatkin osittain poiketa maassa yleisesti vallinneista aatteista. Yhteiskouluuute tuli Suomeen pitkälti Mikael Johnssonin (myöhemmin Soininen) Yhdysvaltoihin suuntautuneiden tutkimusmatkojen kautta. Johnsson oli paitsi yhteiskouluuutteen kannattaja, hän edusti näkemyksiltään myös herbartilaista suuntausta. Johnssonilla oli omat näkemyksensä kurinpidosta, hän korosti muun muassa oppilaan kehitysvaiheen huomioon ottamisen tärkeyttä rangaistusta mietittäessä. Myöhemmin hän toimi muun muassa Helsinkiin perustetun Suomen ensimmäisen yhteisoppikoulun johtajana.¹¹⁷ Uudet

---

¹¹⁵ JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2; JyMA, JYLA, II Ae.1.

¹¹⁶ Ojakangas 1998, 58.

¹¹⁷ Strömberg 2011, 131–132, Suutarinen 1992, 24–26, 85–86, 104.

näkemykset saattoivatkin vaikuttaa Johnssonin merkityksen myötä etenkin ensimmäisissä yhteisoppikouluissa vahvemmin kuin muualla. Tähän saattoi viitata myös Kuopion yhteisoppikoulun johtaja toteamuksellaan koulun suosion perusteista. Herbartilaisuuden on toisaalta katsottu olleen ylipäättään vallalla oppikoulun opettajien koulutuksessa ja pedagogiikassa 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, samalla kun esimerkiksi kouluylhallitus, joka koulutarkastuksista vastasi, nojasi konservatiivisempaan näkemykseen.¹¹⁸

Koulujen välinen ero näyttää erityisen suurelle tarkasteltaessa miten eri ikäisiä rikkeentekijöitä kouluissa rangaistiin. Jyväskylän lyseossa linja oli selvä: mitä kauemmin oppilas oli ollut koulussa ja mitä korkeampi oli hänen luokka-asteensa, sitä ankarampi oli hänen rangaistuksensa. Ylempien luokkien oppilaita rangaistiin kaikista rankimmin pienimmistäkin rikkeistä. He joutuivat helposti karsseriin sellaisista teoista, joista moni ensiluokkalainen sai vain tunnin jälki-istuntoa. Kuopion suomalaisen yhteiskoulun rangaistuskirjassa ei sen sijaan ole havaittavissa tällaista eroa. Rikkeentekijän luokka-asteella ei näytä olleen vaikutusta rangaistuksen ankaruuteen, lähestulkoon jokaista pahojaan tehnyttä rangaistiin puolesta tunnista kahteen tuntiin kestäväällä jälki-istunnolla. Jälki-istunnossa vietetty aika piteni sen sijaan silloin, kun oppilaalle oli kertynyt useampia jälki-istuntokertoja.¹¹⁹

Koulujen väliset eroavaisuudet selittynevät sillä millaisia ne olivat. Jyväskylän lyseo oli perinteikäs klassinen lyseo, jossa noudatettiin tarkoin ajan kasvatuseriaa. Uusista vaikutteista huolimatta 1800–1900-lukujen vaihteessa kasvatusta perustui yhä pitkälti kristillis-hegeliläiselle ihmiskuvalle, jossa kasvatusta tarkoitti kuritusta.¹²⁰ Koulun järjestyksen tuli olla moitteetonta, sen piti käydä kuin kone, jotta oppilaat tosiasiallisesti oppisivat.¹²¹ Oppikouluissa järjestyksen ja kurin merkitys korostui erityisesti, sillä ne nähtiin esimerkkeinä muulle yhteiskunnalle. Oppikoulun käyminen oli etuoikeus, johon kaikilla ei ollut mahdollisuutta, ja oppikoulun oppilaiden käytökseen kohdistui sitäkin suuremmat odotukset. Oppikoululaisille luotiin paineita, heistä odotettiin seuraavia kansakunnan rakentajia, sillä he olivat saaneet tähän tehtävään koulutuksensa kautta parhaat edellytykset.¹²²

---

¹¹⁸ Suutarinen 1992, 91–96. Yhteiskoulujen lukusuunnitelmat poikkesivat jonkin verran muiden oppikoulujen lukusuunnitelmista. Niissä korostuivat käytäntö ja toiminnallisuus muita lukusuunnitelmia enemmän, ks. Kiuasmaa 1982, 64–65.

¹¹⁹ JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2; JyMA, JYLA, II Ae:1.

¹²⁰ Häggman 1993, 244; Kemppainen 2001, 60–63; Launonen 2000, 87; Ojakangas 1998, 74–80.

¹²¹ Ojakangas 1998, 35–36.

¹²² Ks. lisää esim. Kaarninen 2011, 420, 428–429; Kiuasmaa 1982, 129; Koski 2003, 286.

Jyväskylän lyseossa pyrittiin täyttämään siihen kohdistuneet odotukset. Ylemmillä luokilla olleilta pojilta odotettiin moitteetonta käytöstä. He toimivat esimerkkeinä hyvästä koulukäyttäytymisestä alempiluokkalaisille. Vanhemmilla oppilailta oli jopa mahdollisuus rangaista nuorempiaan väärinkäytöksiä havaitessaan. Kuopion suomalainen yhteiskoulu poikkesi sen sijaan perinteikkäistä lyseoista. Koulu oli kaikkiaan toinen Suomeen perustettu suomenkielinen yhteisoppikoulu. Sen perustamisesta käytiin melkoista taistelua, sillä kouluun alun perin kaavailut opetussuunnitelmat olivat niin uudenaikaisia, ettei perustamiselle saatu heti lupaa. Lupa perustamiseen saatiin kun opetussuunnitelmaa oli muokattu vähemmän radikaaliin suuntaan.¹²³

Merkittävänä tekijänä yhteiskouluuutteessa vaikutti myös naisliike. Yhteiskoulujen perustaminen kertoi halusta tarjota naisille mahdollisuus korkeampaan koulutukseen. Tyttöoppikoulut eivät vielä 1800-luvun loppupuolella toimineet väylänä yliopistoon, kun niissä ei voinut suorittaa ylioppilastutkintoa. Tyttöoppikouluja alettiin tosin 1880-luvulla muokata enemmän lyseoiden kaltaisiksi: vuoden 1885 asetuksella ne muutettiin viisiluokkaisiksi ja likimain lyseoiden keskikouluastetta vastaaviksi. Eroja kuitenkin säilyi, ja suurin niistä oli se etteivät tyttöoppikoulut tuottaneet ylioppilaita edelleenkään. Suomessa naisten koulutusta oli kuitenkin kehitetty pidemmälle verrattuna esimerkiksi Ruotsiin, jossa poika- ja tyttökoulujen maailmat erosivat täysin toisistaan. Ruotsissa oppikoulut toimivat miehisten valtarakenteiden säilyttäjinä ja toisintajina huomattavasti vahvemmin kuin Suomen oppikouluissa. Yhteiskouluista tulikin vuosisadan lopulla molemmissa maissa merkittävä naiskoulutuksen edistäjä. Yhteiskoulut olivat jo vallitseva oppikoulumuoto kun Suomeen perustettiin uusia kouluja 1800-luvun viimeisinä vuosina. Ylioppilaaksi kirjoittaneiden naisten määrä lisääntyi melkein pä samassa suhteessa, ja 1900-luvun alkuun mennessä Suomessa oli jo 426 naisylioppilasta, joista lähes kaksi kolmasosaa oli entisiä yhteiskoulujen oppilaita.¹²⁴

Koulujen kurikäytänteet noudattivat pitkälti lain ja ajan viitoittamaa linjaa. Sekä lyseossa että yhteiskoulussa ylivoimaisesti yleisin rangaistusmuoto oli jälki-istunto, mikä johtui eristämisen sekä valvonnan merkityksen korostumisesta 1800-luvulla. Koulut eivät kuitenkaan olleet täysin identtisiä rangaistuskäytänteiltään. Syy eroavaisuuksiin löytynee koulujen luonteiden eroavaisuuksista. Jyväskylän lyseo oli perinteikäs oppikoulu Kuopion suomalaisen yhteiskoulun edustaessa kenties uudempia kasvatuskäytänteitä. Tampereen suomalainen tyttökoulu poikkesi sen sijaan molemmista muista rangaistuskäytänteiltään, mikä liittyi ennen kaikkea tyttökouluja koskeneeseen erilaiseen

---

¹²³ Hannula 1967, 16–20; Leimu et al. 1975, 11–18; Ojakangas 1998, 99–103.

¹²⁴ Florin ja Johansson 1993, 45–55, 280–282; Ikonen 2011, 225; Kaarinen, 1995, 152–153; Strömberg 2011, 132.

lainsäädäntöön. Oppikoulujen kurikäytänteitä kannattaa tutkia jo siitä syystä, että sitä määrittävä lainsäädäntö oli itsessään sukupuolittunut. Oppikoulujen kurikäytänteissä on havaittavissa sukupuolittuneisuutta laajalti muutenkin. Tyttöoppilaiden tekemistä rikkeistä rankaiseminen oli jopa marginaalista verrattuna poikien rankaisemiseen. Seuraavissa luvuissa onkin mielenkiintoista nähdä, millaisista asioista tyttöjä ja poikia rangaistiin. Millaisissa asioissa eroja etenkin muodostui? Voidaanko erojen selittäväksi tekijäksi katsoa se norminmukainen käyttäytyminen, jota tytöiltä ja pojilta vaadittiin?

3 HILJAINEN JA ÄÄNEKÄS SUKUPUOLI?

3.1 Vilkkkaus ja tottelemattomuus – ne yleisimmät koulurikkeet

Tässä luvussa tarkastelen kouluissa annettuja rangaistuksia rikenimikkeiden kautta. Minua kiinnostaa, rangaistiinko tyttöjä ja poikia yleensä samankaltaisista rikkeistä vai olivatko jotkin teot ennen kaikkea tyttöjen ja toiset poikien tekemiä. Kysyn siis lähteeltäni, luotiinko kurilla sukupuolta. Luvussa päälähteeksi nousevat koulujen rangaistuskirjat, joiden antamaa kuvaa täydentävät koulujen opettajankokousten pöytäkirjat. Tarkastelu on pääosin kvantitatiivista. Myöhemmissä luvuissa tarkastelun taso muuttuu kvalitatiivisempaan suuntaan.

Olen jakanut oppilaiden tekemät rikkeet eri kategorioihin tarkastelua jäsentämään ja helpottamaan. Kategorisoinnin avulla pystyn seuraamaan esimerkiksi sitä, muodostuiko jokin tiettytyyppinen rike jommankumman sukupuolen tyypirikkeeksi. Kategorisointi helpottaa toisaalta myös koulujen yleisimpien tai jollain tapaa poikkeuksellisten rikkeiden tunnistamista. Kategorisoinnin avulla pääsen paremmin kouluissa tehtyjen rikkeiden jäljille. Rikkeiden yleisyyden tunnistettuani voin pohtia, mistä johtui esimerkiksi jonkin rikkeen tyypillisuus tai toisen poikkeuksellisuus.

Käyttämäni kategoriat on esitelty taulukossa 2 sivulla 38. Jaottelu pohjautuu osittain Jyväskylän lyseon kurikäytänteitä tutkineen Pirkko Wardin kategorisointiin. Wardin esittämässä jaottelumallissa kategorioita oli vain neljä: petos, vilppi ja varkaus; juopottelu; luvattomat hovit sekä yleisen häiriön aiheuttaminen. Wardin esittämä kategorisointi ei sinällään riitä analyysivälineeksi näin laajaan tutkimukseen. Kategorisointi on todella karkea eikä tee tarpeeksi suuria eroja rikeryhmien välille. Kuten taulukosta kaksi voidaan havaita, olen jakanut Wardin kategorioista yleisen häiriön aiheuttamisen, johon Ward sisällytti käytännössä kaikki koulun yleistä järjestystä rikkoneet teot, yhteentoista pienempään kategoriaan kunnollisia tuloksia saadakseni. Muut kolme kategoriaa olen jättänyt käytännössä alkuperäisiksi, joskin kategoriaan juopottelu olen lisännyt tupakoinnin.¹²⁵ Yleisen häiriön kaltaisten järjestysrikkeiden aiheuttamisen voidaan todeta olleen ylivoimaisesti yleisin riketyyppi niin Jyväskylän lyseossa kuin Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussakin. Järjestysrikkeisiin syyllistytettiin lyseossa yhteensä 1427 ja yhteiskoulussa 1201

---

¹²⁵ Ward tutki Jyväskylän lyseon opettajankokousten pöytäkirjoja kurin näkökulmasta seminaarityössään vuonna 1975. Työ löytyy Jyväskylän maakunta-arkistosta Kari Silvennoisen kokoelmasta.

kertaa¹²⁶. Minun on ollutkin syytä jakaa näin suuri tekokategoria pienempiin ryhmiin, jotta saan selville miten kouluissa todella rikottiin sääntöjä.

Tässä luvussa tarkastelen käyttämiäni rikekategorioita. Tarkastelussa kiinnitän erityistä huomiota siihen, kuka rangaistuksia teki ja kumpaa sukupuolta hän edusti. Minua kiinnostaa myös kuinka paljon kunkin kategorian tekoja tehtiin ylipäätään. Kategoriat on luotu rangaistuskirjoissa esiintyneiden rikenimikkeiden perusteella. Kaikkien nimet eivät välttämättä ole kirjaimellisesti samassa muodossa, miten ne on kirjattu rangaistuskirjaan. Sisällöllisesti kategoriat kuitenkin vastaavat rangaistuskirjoihin merkittyjä rikenimikkeitä. Kategorisoinnissa on yhdistetty joitakin samankaltaisia rikkeitä, jotka rikkoivat samoja arvoja vastaan.

Taulukko 2: Jyväskylän lyseossa ja Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa rangaistuskirjoihin merkityt rikkeet vuosina 1896–1906.

Teko	Lyseossa tehdyt rikkeet		Yhteiskoulussa tehdyt rikkeet	
	Määrä	%-osuus kaikista rikkeistä	Määrä	%-osuus kaikista rikkeistä
Yleinen häiriö	811	50,7 %	635	32,5 %
Tottelemattomuus	290	18,1 %	187	9,6 %
Huolimattomuus, myöhästyminen	58	3,6 %	194	9,9 %
Petos, vilppi, varkaus	99	6,2 %	151	7,7 %
Yleinen laiskuus, laiminlyönti	83	5,2 %	75	3,8 %
Poissaolo syyttä	94	5,9 %	48	2,5 %
Rangaistusten laiminlyönti	51	3,2 %	7	0,4 %
Koulun omaisuuden vahingoittaminen	21	1,3 %	30	1,5 %
Tappelu, rähinöinti	15	0,9 %	11	0,6 %
Koulukaverin vahingoittaminen	4	0,3 %	8	0,4 %
Juopottelu, tupakointi	15	0,9 %	0	0,0 %
Luvattomat huvit	4	0,3 %	0	0,0 %
Sopimaton kielenkäyttö	0	0,0 %	4	0,2 %
Muu	0	0,0 %	2	0,1 %
Ei merkittyä syytä	55	3,4 %	602	30,8 %
Yhteensä	1600	100,0 %	1954	100,0 %

Lähteet: Jyväskylän lyseon rangaistuskirja ja matrikkelit, Kuopion suomalaisen yhteiskoulun rangaistuskirjat.

Kuten taulukosta 2 voidaan havaita, löytyy niin Jyväskylän lyseon kuin Kuopion yhteiskoulunkin rangaistuskirjasta ylivoimaisesti eniten yleiseksi häiriöksi luokiteltavissa olevia tekoja. Wardista poiketen tarkoitan yleisellä häiriöllä lähinnä kaikenlaista vilkkaaksi kuvailtavissa olevaa käytöstä. Siihen ei sisälly esimerkiksi laiskuus tai koulusta poissaolo. Ryhmään on laskettu tapaukset, joissa oppilasta rangaistaan esimerkiksi vallattomuudesta, epäjärjestyksestä, kujeilusta tai liiasta äänekkyydestä. Tällaiset teot, niin yleisiä ja pieniltä kuulostavia kuin ne olivatkin, rikkoivat räikeästi sitä periaatetta vastaan, että koulussa kaiken tuli toimia täydellisesti. Koulun tuli olla kuin

¹²⁶ Ks. taulukko 2, s. 38.

kone, joka noudatti täydellistä ja ankaraa järjestystä. Vain alistamalla oppilas tähän järjestykseen saatiin hänessä aikaan siveellistä kehitystä. Järjestyksen merkitys korostui erityisesti oppikouluissa, sillä niiden kasvatustavoitteena oli läpikotaisin sivistynyt ihminen. Sivistys ulotettiin koskemaan paitsi ihmisen sisintä, myös ulkoista olemusta. Oppikoululaisten tuli hillityllä käytöksellään ilmentää sisäistä sivistystä ja siveellisyyttä. Heidän tuli kontrolloida itseään niin sisäisesti kuin ulkoisestikin.¹²⁷

Tutkittavat koulut olivatkin tarkoin valjastettu valvonnan ja järjestyksen ylläpitoon: luokkahuoneet ja istumajärjestykset oli mietitty sen mukaan, miten ne parhaiten palvelisivat tätä päämäärää. Koulut määrittelivät tarkasti kaiken oppilaiden koulussa olemisen, aina siitä lähtien mistä ovista he saivat tulla kouluun sisälle ja kuinka sisääntulo tapahtui. Opettajat pohtivat näitä seikkoja opettajankokouksissa ja myös koulussa vierailleet valvojat kiinnittivät niihin huomiota.¹²⁸ Asia liittyi samaan 1700-luvulta alkaen merkittäväksi vallan välineeksi nousseeseen valvontaan, joka vaikutti myös esimerkiksi jälki-istuntojen nousseeseen suosioon. Koulut oli järjestettävä siten että ne parhaiten palvelisivat tätä valvontaa. Lisäksi opettajien tuli kiinnittää huomiota oppilaiden ulkoiseen olemukseen ja eleisiin, jotka nekin oli taivutettava opettajan valvovan silmän alle tiettyyn hyväksytyyn muottiin. Vain tietynlainen, hallittu olemus ilmensi siveellisyyttä.¹²⁹ Asia liittyy toki myös muihin koulussa tehtyihin rikkeisiin, rikkoivathan nekin periaatteita kouluun sopivasta käytöksestä.

---

¹²⁷ Jalava 2011b, 86–91; Koski 2003, 286–287; Launonen 2000, 80–86; Ojakangas 1998, 35–39, 74–84.

¹²⁸ Esimerkiksi yhteiskoulun opettajat päättivät useaan otteeseen niin oppilaiden sisälle tulosta kuin siitä miten heidän tulisi toimia rukouksissa. Vuonna 1898 he päättivät tunnilla olostä. Kelloja tuli soittaa kahdesti tunnin alkamisen merkiksi. Ensimmäinen soitto kutsuisi oppilaat sisään ja toisen soiton jälkeen luokassa tulisi vallita ”sellaisen hiljaisuuden ja hiljaisuuden, kuin tunnilla ollessa ainakin”. Opettajan tullessa luokkaan oppilaiden tulisi nousta seisomaan ja tunnin loppuessa poistua luokasta ennen opettajan poistumista. Oppilaiden noustessa vastaamaan opettajan esittämiin kysymyksiin opettaja ei saanut sietää vetelehtimistä tai vääntelehtimistä. Tunnin alkaessa oppilailla ei saanut olla mitään esillä pulpetilla tai käsissään. Lisäksi opettajien tuli valvoa etteivät oppilaat juoksentele koulun eteisessä tai rappusissa, ks. JoMA, KYA, Ca:1, 14.9.1898. Ks. lisää esim. JoMA, KYA, Ca:1, 18.9.1899, 5.9.1906 ja Cb:1, 13.11.1906.

¹²⁹ Foucault 1980, 198-200; Ojakangas 1998, 37–51.

Taulukko 3: Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa tyttöjen tekemät rikkeet vuosina 1898–1906.

Teko	Määrä	%-osuus
Huolimattomuus, myöhästyminen	51	29,5 %
Petos, vilppi, varkaus	32	18,5 %
Yleinen häiriö	29	16,8 %
Tottelemattomuus	12	6,9 %
Poissaolo syyttä	9	5,2 %
Yleinen laiskuus, laiminlyönti	5	2,9 %
Ei merkittävää syytä	35	20,2 %
Yhteensä	173	100,0 %

Lähde: Kuopion suomalaisen yhteiskoulun rangaistuskirjat 1898–1906.

Jyväskylän lyseossa rangaistiin yleisen häiriön aiheuttamisesta yhteensä 811 kertaa¹³⁰. Kategoriassa rikkeitä tehneille lyseolaisille oli tyypillistä se että he olivat alimman viiden luokan edustajia: kategoriassa rötöstellleistä vain kaksi tuli ylimmiltä kolmelta luokalta.¹³¹ Lyseon kohdalla tämä oli toisaalta yleistä lähestulkoon kaikissa muissakin riketyypeissä. Kuopion yhteiskoulussa yleiseksi häiriöksi luettavia rikkeitä merkittiin rangaistuskirjaan yhteensä 636 kertaa.¹³² Merkinnöistä vain 29 koski tyttöoppilaita. Yhteensä 588 tapauksessa tekijä oli poika ja 18 tapauksessa sukupuoli ei ole tiedossa¹³³. Tyttöjen tekemien tekojen osuus oli siis noin neljän prosentin luokkaa kaikista rikkeistä, mikä on vähemmän kuin tyttöjen osuus kaikista kouluissa tehdyistä rikkeistä. Myöskään Tampereen tyttökoulun oppilaat eivät syllistyneet tämän kategorian tekoihin: yksikään koulun oppilaista ei tullut syytetyksi yleisen häiriön aiheuttamisesta. Voidaanko yleisen häiriön aiheuttamista siis pitää poikamaisena tekona? Jyväskylän lyseon korkeiden rangaistuslukujen perusteella kategorian voisi ajatella olevan poikamainen. Peräti viisikymmentä prosenttia Jyväskylässä rangaistuista teoista oli yleistä häiriötä¹³⁴.

Toisaalta tulee huomata, että vaikka Kuopion suomalaisen yhteiskoulun tyttöoppilaiden tekemien kategoriaan kuuluneiden rikkeiden prosentuaalinen osuus kaikista kategorian teoista oli pieni, oli yleisen häiriön aiheuttaminen kuitenkin kolmanneksi yleisin Kuopion yhteiskoulun tyttöoppilaiden tekemä rike. Kategorian tekojen osuus oli noin seitsemäntoista prosenttia kaikista tyttöjen tekemistä

¹³⁰ Ks. taulukko 2 s. 38.

¹³¹ JyMA, JYLA, II Ae:1.

¹³² Ks. taulukko 2, s. 38.

¹³³ Ks. JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2; taulukko 3 s. 40.

¹³⁴ Ks. taulukko 2 s. 38.

rikkeistä¹³⁵. On muistettava, että vaikka tyttöoppilaiden tekojen prosentuaalinen osuus kaikista kategorian teoista oli pieni, oli niiden osuus pieni käytännössä kaikkien muidenkin riketekategorioiden osalta. Kuten jo aiemmissa luvuissa totesin, tytöt tekivät huomattavasti vähemmän rikkeitä kuin pojat. Mikään riketekategoria ei voi tästä näkökulmasta näyttää ennen kaikkea tyttömäiselle. Tyttöjen tekemien rikkeiden tarkastelu omana ryhmänään kannattaakin ennen vertaamista poikiin. Näin nousevat tyttöjen tekemistä harvoista rikkeistä paremmin esille ne, jotka olivat tytöille tyypillisempiä kuin muut.

Voidaankin todeta, että vilkkaus ja muut yleiseksi häiriöksi laskettavat rangaistavat teot vaikuttavat sellaisille, mihin syyllistyivät helposti niin tytöt kuin pojatkin. Kuopion suomalaisen yhteiskoulun tytöt lähtivät yleiseen häiriköintiin mukaan kuitenkin kenties helpommin poikien vuoksi. Tyttökoulun tytöt eivät vaikuta syyllistyneen vastaavaan käytökseen. Yhteiskoulun tyttöjä rangaistiinkin vain harvoin yksittäisinä oppilaina yleisen häiriön aiheuttamisesta. Usein samasta syystä oli rangaistavana muitakin oppilaita, ennen kaikkea poikia.¹³⁶

Yhteiskoulun rangaistuskirjan merkinnöissä on kuitenkin huomattavia puutteita, sillä kaikkiaan 602 merkatusta tapauksesta puuttuu rangaistuksen syy. Yleisen häiriön aiheuttamista voidaan pitää kaikkein yleisimpiä kouluissa tehdyistä rikkomuksista, joten on luultavaa että iso osa näistä 602 tapauksesta oli tämän kategorian tekoja. Yhteiskoulussa ilmenneiden vilkkaustapausten määrä olisikin todennäköisesti huomattavasti suurempi, mikäli koulun rangaistuskirjaan olisi merkitty kaikkien rangaistusten syyt. Tyttöjen osuus näistä 602 vajavaisesta merkinnästä oli 35 eli noin kaksikymmentä prosenttia. On luultavaa että myös tyttöjen aiheuttaman yleisen häiriön määrä olisi jonkin verran korkeampi, mikäli kaikkien rangaistusten syyt olisi merkitty rangaistuskirjaan. Toisaalta ei ole kovin todennäköistä että kaikki tyttöoppilaiden vajavaisesti merkattua 35 rikettä olisi ollut yksinomaan yleisen häiriön aiheuttamista. Muidenkin riketekategorioiden tekojen määrä olisi siis vastaavasti noussut.¹³⁷

Jyväskylän lyseon kohdalla tässä kategoriassa aiheutuu tilastollista vinoumaa joinain vuosina suosiossa olleista luokkarangaistuksista, joista lähes kaikissa rangaistiin tämän kategorian teoista. Myös Kuopion yhteiskoulun rangaistuskirjaan merkittiin tällaisia rangaistuksia, mutta yhteiskoulussa niitä ei pantu toimeen läheskään niin usein kuin Jyväskylän lyseossa.

---

¹³⁵ Ks. taulukko 3 s. 40.

¹³⁶ JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2.

¹³⁷ Ks. taulukko 2 s. 38 ja taulukko 3 s. 40.

Luokkarangaistuksissa rangaistavana oli kokonainen luokka kerrallaan. Tällaisissa rangaistustapauksissa rangaistus oli lähes aina jälki-istunto, joten luokkarangaistukset nostavat myös määrättyjen jälki-istuntorangaistusten määrää.¹³⁸ Luokkarangaistukset tai isomman oppilasjoukon saamat rangaistukset eivät olleet mitenkään poikkeuksellisia, sillä jo vuoden 1872 koulujärjestyskin määräsi että mikäli useampi oppilas ilmoitti olevansa syyllinen rikkeeseen, tuli opettajien rangaista yhtä tai useampaa oppilasta ”asianhaarojen” mukaan. Opettajat saattoivat toimia näin myös, mikäli oppilaat olivat haluttomia paljastamaan rikkeen tekijää.¹³⁹

Yleistä häiriön aiheuttamista voidaan kuvailla melko äänekkääksi toiminnaksi, sillä sitä se usein oli, esimerkiksi huutelua tai naureskelua luokassa. Sitä voidaankin verrata toiseen äänekkääseen rikekategoriaan, tottelemattomuuteen, jotta saadaan laajempi kuva tekojen sukupuolittuneisuudesta. Olen laskenut kyseiseen rikeryhmään rangaistuskirjaan merkityistä tapauksista ne, joissa oppilasta rangaistaan esimerkiksi uhittelevasta, uppiniskaisesta tai sopimattomasta käyttäytymisestä. Kyseiset teot eivät välttämättä ole niin konkreettisen äänekkäitä kuin yleisen häiriön aiheuttaminen, mutta olivat ne kuitenkin vähintään yhtä näkyviä tai näkyväksi tarkoitettuja. Tekoihin liittyi aina jonkinlainen yleisten sopivaisuuskäsitteiden ja etenkin opettajan auktoriteetin kyseenalaistaminen, mikä oli rikkeenä äärimmäisen tuomittava jo koululainsäädännön näkökulmasta. Sen mukaan oppilaiden tuli kunnioittaa ja olla kuuliaisia opettajilleen, sekä nöyrinä ja kuuliaisina ottaa vastaan heidän antamat ohjeet ja toisaalta moitteet ja rangaistukset¹⁴⁰.

Kyösti Kiuasmaa mainitsee tällaiset teot tyypillisiksi rikkeiksi aikakaudelle, joka ei juuri suvainnut oppilaan oman tahdon ilmauksia¹⁴¹. Myös koulutarkastuksissa nämä rikkeet mainittiin yleisesti keskimääräistä pahemmiksi¹⁴². Kuuliaisuus oli esimerkiksi Cygnaeuksen mukaan yksi tärkeimmistä lähtökohdista ihmisen moraaliseen kasvuun. Kategorian teot rikkoivatkin erityisesti sitä periaatetta kohtaan, että oppilaan oli taivuttava kasvattajan vallan alle ja yleisiin tapoihin.¹⁴³ Tämän vuoksi kategoria on nimetty tottelemattomuudeksi, jonka ilmaisusta tuli rangaista myös kotikasvatuksessa. Jyväskylän lyseon rangaistuskirjaan merkittiin tällaisia rikkeitä yhteensä 290 ja Kuopion yhteiskoulun rangaistuskirjaan 191. Lyseossa tottelemattomuus oli toiseksi yleisin kaikista rangaistavista teoista.¹⁴⁴

---

¹³⁸ JyMa, JYLA, II Ae:1; JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2.

¹³⁹ Suomen Asetuskokoelma 26/1872, 35§.

¹⁴⁰ Suomen Asetuskokoelma 26/1871, 35§.

¹⁴¹ Kiuasmaa 1982, 125.

¹⁴² Ks. esim. JoMA, KYA, Cb:1, 13.11.1906.

¹⁴³ Kempainen 2001, 26; Launonen 2000, 131–132; Ojakangas 1998, 74–84.

¹⁴⁴ Ks. taulukko 2 s. 38.

Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa tottelemattomuudesta rangaistuista oppilaista 174 oli poikia ja kaksitoista tyttöjä. Yhdessä tapauksessa sukupuolta ei mainittu. Tottelemattomuus oli neljänneksi yleisin tyttöjen tekemä rike, sen prosentuaalinen osuus kaikista tyttöjen tekemistä teoista oli noin seitsemän prosenttia.¹⁴⁵ Merkillepantavaa on että kaikki tapaukset, joissa tyttöjä rangaistiin tottelemattomuuden vuoksi, olivat sellaisia, joissa rangaistiin samasta syystä useampaa oppilasta. Kaikki tyttöjen rangaistukset tulivat itse asiassa kahdesta eri teosta: vuonna 1902 yhteensä seitsemän tyttöä sai samaan aikaan rangaistuksen sopimattomasta käyttäytymisestä, ja vuonna 1904 viittä tyttöä rangaistiin luvottomasta poistumisesta koulun alueelta. Syynä luvaton poistuminen on sellainen, että olisin voinut laskea sen myös kategoriaan poissaolo syyttä, mutta olen tässä tutkimuksessa päätenyt erilaiseen ratkaisuun. Samasta syystä rangaistiin tuon yhden koulupäivän aikana yhteensä 24 eri oppilasta eri luokilta.¹⁴⁶

Koulun rangaistuskirjasta ei löydy montaa vastaavaa tapausta. Seikka saa teon vaikuttamaan kaikessa laajuudessaan melkoisen uhman osoitukselta koulun järjestystä kohtaan, ja on siksi laskettu mukaan tottelemattomuuteen. Teko kuulostaa samankaltaiselle kuin Kuopion yhteiskoulun opettajankokousten pöytäkirjoista vuodelta 1900 löytyvä juttu, jossa rangaistiin koko seitsemättä luokkaa kahdentoista tunnin karsserirangaistuksella. Opettajat olivat aiemmassa kokouksessa päättäneet olla antamatta mahdollisuutta ottaa osaa ylioppilastutkinnon suorittamiseen parille heikommalle pojalle. Kyseiset oppilaat olivat saaneet ehtoja edellisenä keväänä ja heidän keskiarvonsa oli viiden luokkaa. Opettajien päätös oli johtanut siihen, että kaikki seitsemännen luokan oppilaat olivat jääneet protestina omin luvuin pois koulusta.¹⁴⁷ Tapaus on siksikin todella mielenkiintoinen, että se voidaan nähdä solidaarisuuden osoituksena heikompia oppilaita kohtaan. Oppilaiden on täytynyt tuntea melkoista yhteenkuuluvuutta, kun ovat lähteneet toteuttamaan tällaista myötätuntorikkomusta. Ystävää ei siis jätetty. Tapaus kertoo lisäksi siitä, että oppilaiden keskuudessa sukupuoli ei ollut esteenä yhteenkuuluvuuden tunteelle. Jokainen luokan oppilas, niin tyttö kuin poikakin, otti sukupuoleen katsomatta osaa rikkeeseen, kun heidän oikeudentajuaan loukattiin.¹⁴⁸ Tyttöjen rankaiseminen tottelemattomuudesta oli joka tapauksessa Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa todella harvinaista.

---

¹⁴⁵ JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2; taulukko 3 s. 40.

¹⁴⁶ JoMA, KYA, Ad:2, 8.2.1902, 5.3.1904.

¹⁴⁷ JoMA, KYA, Ca:1, 27.2.1900, 3.3.1900.

¹⁴⁸ Oppilaiden keskinäinen yhteenkuuluvuus näkyi myös esimerkiksi koulun toverikunnan julkaiseman Wesa-lehden sivuilla sekä toverikunnan matrikelissa, jossa usein muisteltiin vanhoja toverikunnan jäseniä, niin tyttöjä kuin poikiakin, jopa ylistävästi. ks. JoMA, KYA, Hm:1; Hm:17.

Toisaalta myös Tampereen tyttökoulun rangaistuskirjaan kirjattiin tapaus, jossa oppilasta rangaistiin tottelemattomuudesta. Tapaus oli kaikista kirjaan merkatuista rikkeistä ainoa, joka ei millään tavalla koskettanut epärehellistä käytöstä. Tyttökoulussa kuudennella luokalla opiskellut Clara W. erotettiin koulusta sopimattoman käytöksen vuoksi. Kyseinen oppilas oli opettaja Dahlströmin mukaan todennut, ettei välitä opettajansa ohjauksesta ainetta kirjoittaessaan ja käyttäytynyt muutenkin sopimattomasti. Oppilas Clara W. oli aiemminkin syyllistynyt vastaavaan käytökseen, mikä pahensi hänen asemaansa. Hänet erotettiin koulusta noin neljän kuukauden ajaksi.¹⁴⁹ Tapaus vaikuttaa melkoiselle poikkeukselle, mutta herättää myös huomaamaan, ettei tottelemattomuuskaan ollut yksinomaan poikamainen rike.

Käytöksen sopimattomuus ja tottelemattomuus oli äärimmäisen moitittavaa, etenkin kun se kohdistui suoraan opettajaan ja tämän auktoriteettiin, johon koko koulun kasvatukseen lopulta perustuivat.¹⁵⁰ Tottelemattomuus oli moitittavaa niin poikien kuin tyttöjenkin kohdalla, joskin tyttöjä rangaistiin tottelemattomuuden osoituksista kenties hieman löyhemmin verrattuna poikiin. Asia voi liittyä siihen, etteivät tyttöjen teot olleet niin pahasti käytössääntöjen vastaisia kuin poikien. Niissä saatettiin vedota esimerkiksi ymmärtämättömyyteen, kuten Clara W:n kohdalla. Tampereen suomalaisen tyttökoulun johtajattaren mukaan Clara ei ollut käyttäytynyt ehdoin tahdoin huonosti, vaan oli tullut loukanneeksi opettaja Dahlströmiä tahattomasti. Johtajatar selitti Claran käytöstä ymmärtämättömyydellä.¹⁵¹

Kuopion suomalaisen yhteiskoulun tyttöoppilaiden osuus kaikista tottelemattomuustapauksista oli noin seitsemän prosenttia. Kummassakaan äänekkäässä rikekategoriassa tyttöjen osuus ei nouse kovin korkeaksi. Poikien tekojen suuret määrät molemmissa äänekkäissä kategorioissa vahvistavat aiemmassa luvussa esittelemääni mielikuvaa siitä, että miehuus ja poikuus koettiin ylipäättään näkyvänä ja äänekkäänä. Tässä kohden tulenkin mielenkiintoiseen kysymykseen siitä, kuinka tyttöys ja poikuus pohjimmiltaan muodostuivat tutkimallani aikakaudella. Kai Häggman on todennut, että tyttöjä ja poikia alettiin kasvattaa naiseutta ja mieheyttä varten jo varhain. Jo kuusivuotiaiden lasten kasvattaminen sukupuolinormien mukaan saattoi olla niin eriytynyt, että poikia ja tyttöjä varten oli kirjoitettava omat erilliset kasvatusoppaansa.¹⁵² Lasten tullessa oppikouluikään he olivat jo melko vahvasti sisäistäneet ne heidän käytökselleen asetetut odotukset, jotka muodostivat sukupuolta. Käsitukset sukupuolista ja sukupuolinormeista olivat vankat.

¹⁴⁹ HMA, TTA, Ae:1, 22.11.1893.

¹⁵⁰ Launonen 2000, 135–137; Ojakangas 1998, 39–47.

¹⁵¹ HMA, TTA, Ae:1, 22.11.1893.

¹⁵² Häggman 1994, 183–184; Männistö 2003, 57–59.

Mieheyden ja naiseuden välisten eroavaisuuksien nähtiin johtuvan esimerkiksi fysiologiasta ja muodostuvan luonnostaan. Esimerkiksi kasvatustieteilijä Rosenqvist kuvaili niitä vieteiksi ja taipumuksiksi. Tällainen tiukka sukupuolijärjestys, käsitys sukupuolista jakoi miehille ja naisille tietyt tehtävät, joiden mukaan määräytyivät myös molemmille sopivat luonteenpiirteet. Poikien odotettiin jatkavan työtä yhteiskunnan rakentajina edellisen miespolven jälkeen. Heille oli varattuna perheen elättäjän rooli, mikä aiheutti sen että heidän tuli olla esimerkiksi rohkeampia tyttöihin verrattuna. Ujous tai varovaisuus ei ollut miehekäs piirre, miehen piti olla rohkea.¹⁵³

Tottelemattomuus on kategoriana mielenkiintoinen, sillä esimerkiksi Cygnaeus totesi, että erityisesti poikia piti rangaista julkisesta tottelemattomuudesta, pahanilkisyydestä, kiukuttelemisesta ja opettajan ylenkatsomisesta. Cygnaeuksen mukaan kouluissa vaadittu kuuliaisuus loi paitsi lujaa luonnetta ja vahvaa tahtoa, se myös synnytti erityisesti miehekästä mielialaa. Tyttöjen tottelemattomuudesta saamat harvat rangaistukset selittyvät myös tästä näkökulmasta. Kenties tytöt eivät kyseenalaistaneet tai ainakaan heidän ei nähty kyseenalaistavan koulun sääntöjä siinä mittakaavassa kuin poikien. Naisten ajateltiin pyrkivän luonnostaan enemmän miellyttämään, minkä vuoksi tytöiltä ei välttämättä vaadittu erityistä kuuliaisuutta. Heidän saatettiin ajatella olleen kuuliaisia jo muutenkin. Olikin ensiarvoisen tärkeää saada nimenomaan pojat alistumaan auktoriteettien edessä, jotta he saavuttaisivat siveellistä tietämystä ja täyttäisivät myöhemmin vaatimukset miehinä. Poikien tottelemattomuus koettiin pahaksi, koska he pystyisivät myöhemmin järkyttämään yhteiskuntarauhaa, mihin naisten ei vielä katsottu kykenevän yksityisestä sfääristään.¹⁵⁴

Tottelemattomuuden tekojen vakavuudesta kertovat myös niistä annetut ankarat rangaistukset. Niin Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa kuin Jyväskylän lyseossakin pääasiallinen rangaistusmuoto tottelemattomuudesta oli jälki-istunto. Molemmissa kouluissa tottelemattomuudesta rangaistiin lisäksi esimerkiksi karsserilla. Lyseossa tottelemattomuudesta annettuihin karsserirangaistuksiin mahtuu kaksi jopa päivän mittaista rangaistusta. Pisimpien rangaistusten syiksi on kirjattu ”koulun järjestyksen polkeminen” ja ”sopimaton käytös lehtori Lindroosia kohtaan”.¹⁵⁵ Myös Kuopion yhteiskoulussa tottelemattomuus johti kuudesti karsseriin. Pisin Kuopion yhteiskoulussa tottelemattomuudesta annettu karsserirangaistus kesti kuusi tuntia, ja se annettiin ”sopimattomasta

---

¹⁵³ Aapola 2003, 90–92; Häggman 1994, 182–195; Markkola 1994, 22–24; Männistö 2003, 44–46; Nevala-Nurmi 2014, 227.

¹⁵⁴ Aapola 2003, 92; Koski 2011, 166–167; Launonen 2000, 131; Ojakangas 1998, 51, 98–103.

¹⁵⁵ JyMA, JYLA, II Ae:1, 15.2.1900, 10.10.1904.

käytöksestä opettajaa kohtaan”¹⁵⁶. Karsserirangaistusten kestot kertovat siitä, kuinka pahana tekona tottelemattomuutta pidettiin. Kuopion yhteiskoulussa annettiin vain yksi kuutta tuntia pidempi karsserirangaistus koko tutkittavana aikana, eikä kuuden tunnin mittaisia tuomioitakaan annettu kuin yhteensä viisi.¹⁵⁷ Tottelemattomuus mainittiin esimerkiksi yhdeksi lasten laitossijoituksen perusteeksi 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Sen nähtiin kertovan jopa pahatapaisuudesta, millä tarkoitettiin nuorten ongelmakäyttäytymistä yleisesti.¹⁵⁸

Yleisestä häiriöistä annetut rangaistukset eivät olleet niin ankaria kuin tottelemattomuudesta annetut. Kaikista Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa yleisen häiriön aiheuttamisesta rangaistuista 635 oppilaasta peräti 627 sai rangaistuksena jälki-istuntoa. Jokainen rangaistuista tytöistä päätyi jälki-istuntoon. Keskimäärin annetut jälki-istunnot kestivät noin tunnin, eikä poikien ja tyttöjen välillä ollut määrättyjen istuntojen kestojen välillä suurta eroa suuntaan tai toiseen. Jälki-istunnon lisäksi yleisestä häiriöstä saattoi saada esimerkiksi karsseria, jonne päätyi neljä oppilasta. Ankarimmat rangaistukset saivat oppilaat, jotka olivat syyllistyneet sääntörikkomuksiin jo pidempään. Karsseriin joutui joukko ensimmäisen luokan poikia jolloin syyksi merkittiin ”ainainen häiritseminen opettajattaren tunnilla”. Toisessa yleisestä häiriöstä karsseriin johtaneessa tapauksessa teoksi on vastaavasti merkitty ”järjestyksen alituinen häiritseminen”. Ainoassa yhteiskoulussa erotukseen johtaneessa yleisen häiriön tapauksessa rangaistuskirjaan on merkattu syyksi ”ainainen pahuuden teko”.¹⁵⁹ Jyväskylän lyseon 811 tapauksesta kaikkiaan 792 tuomittiin jälki-istuntoon, muutoin oppilaita rangaistiin esimerkiksi varoituksin.¹⁶⁰

Sukupuolen kannalta mielenkiintoiseksi rikekategoriaksi nousee myös huolimattomuus ja myöhästyminen. Rikeryhmä kattaa yksinkertaisesti tapaukset, joissa oppilaita rangaistiin huolimattomuudesta tai myöhästelystä. Olen laskenut rikkeet yhteen koska ne sisältävät ajatuksen siitä, että oppilaan olisi pitänyt olla tarkempi toiminnassaan. Tässä rikekategoriassa ero Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa ja Jyväskylän lyseossa tehtyjen rikkeiden määrien välillä oli kaikista suurin. Kuopion yhteiskoulussa kategoriassa rangaistiin peräti 193 oppilasta, mikä tekee huolimattomuudesta tai myöhästelystä toiseksi yleisimmän rikekategorian. Sen sijaan Jyväskylän

---

¹⁵⁶ JoMA, KYA, Ad:1, 8.10.1898.

¹⁵⁷ JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2.

¹⁵⁸ Kaarinen, 2003a, 217; Vehkalahti 2000, 141; Vehkalahti 2003, 242; Vehkalahti 2009.

¹⁵⁹ JoMA, KYA, Ad:2, 30.1.1904, 26.3.1904, 16.4.1904. Erotetuksi tuli 1. luokan oppilas August O., joka oli joutunut 26.3.1904 järjestyksen alituisesta häiritsemisestä karsseriin. Karsseri ei siis aina toiminut, ja Kuopion yhteiskoulussakin jouduttiin välillä turvautumaan ankarampiin rangaistuksiin pahempien sääntörikkokojen kohdalla.

¹⁶⁰ JyMA, JYLA, II Ae:1.

lyseossa kategoriassa tuli rangaistuksi vain 58 oppilasta.¹⁶¹ Kenties koulujen välinen ero kertoo koulujen välisistä eroavaisuuksista muutenkin, lyseolaisilta saatettiin vaatia suurempaa tarkkuutta heti ensimmäiseltä luokalta alkaen. Sukupuolen kannalta mielenkiintoiseksi kategorian tekee se, että Kuopion yhteiskoulussa tehdyistä teoista peräti 51 oli tyttöjen tekemiä. Tyttöjä rangaistiin kaikista eniten tässä kategoriassa, ja sen teot kattavat vajaa kolmekymmentä prosenttia kaikista tyttöjen tekemistä rikkeistä.¹⁶²

Molemmissa kouluissa kategorian teot jakautuvat melko tasaisesti myöhästymisen ja huolimattomuuden tai esimerkiksi epätarkkuuden välille. Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa ei ole myöskään suurta eroa tyttöjen ja poikien välillä, molempia rangaistiin niin myöhästelystä kuin huolimattomuudestakin. Tyttöoppilaiden tekemien rikkeiden osuus kaikista yhteiskoulussa tässä rikekategoriassa tehdyistä rikkeistä oli noin 26 prosenttia. Prosenttiosuus on korkein kaikista rikekategorioista. Onkin mielenkiintoista, miksi tytöt tulivat niin usein rangaistuksi tässä kategoriassa, mutteivät laisinkaan esimerkiksi koulutavaroiden tuhlaamisesta¹⁶³. Huolimattomuutta saattoi olla esimerkiksi vihkon kotiin unohtaminen, mutta voi olla että tyttöjen kohdalla syytökset huolimattomuudesta saattoivat liittyä myös huolimattomuuteen tunnilla läsnäolossa. Tällainen huolimattomuus selittyisi tyttöjen luonteeseen ja ominaisuuksiin kohdistuneilla oletuksilla. 1800-luvulla esimerkiksi ujous, nöyryys ja varovaisuus miellettiin naisellisiksi piirteiksi. Piirteet nähtiin positiivisina.¹⁶⁴ Tyttöjä pyrittiin kasvattamaan niin, että tällaiset positiiviset piirteet vahvistuisivat. Tämä saattoi tehdä heistä ujoja myös luokahuoneessa jopa liiallisuuksiin saakka, minkä vuoksi he eivät uskaltaneet esimerkiksi vastata tarpeeksi kovaan ääneen opettajan kysymyksiin. Tampereen tyttökoulussa käynyt koulutarkastajakin kiitteli koulun toimintaa lähestulkoon kaikissa asioissa, mutta moitti sitä että tytöt tahtoivat antaa vastauksensa opettajien kysymyksiin liian hiljaisella äänellä.¹⁶⁵

Liika hiljaisuus ja arkuus olivat moitittavia piirteitä silloin, kun olisi pitänyt vastata kuuluvasti opettajan kysymyksiin. Hiljaisuutta koitettiin kitkeä oppikouluista. Asia oli jatkuvana huolenaiheena Kuopion yhteiskoulussa. Siellä myös pojat saivat moitteita hiljaisuudestaan. Oppilaiden hiljaisuus ja arkuus ovat saattaneet korostua täydellistä käytöstä vaatineissa oppikouluissa. Suuret odotukset ovat saattaneet tehdä myös pojista keskimääräistä arempia

---

¹⁶¹ Ks. taulukko 2 s. 35.

¹⁶² Ks. taulukko 3 s. 40.

¹⁶³ Ks. taulukko 2 s. 38 ja taulukko 3 s. 40.

¹⁶⁴ Häggman 1994, 182–183.

¹⁶⁵ HMA, TTA, Cb:1, 18.11.1902.

vastaamaan opettajan kysymyksiin. Esimerkiksi ylitarkastaja Neovius totesi vuonna 1902 Tampereen tyttökouluun tehdyn tarkastuksen yhteydessä, että oppikoulujen tulisi asian suhteen ottaa oppia äänekkäämmiltä kansakouluilta.¹⁶⁶ Hiljaisuus lienee erityisesti korostunut ujoiksi jo sukupuolisen luonteensa puolesta miellettyjen tyttöjen kohdalla. Heidän tuli olla nöyriä, heidän ei tullut kuulua.

Esiteltyt rikekategoriat ovat siksikin mielenkiintoisia, että niissä rangaistaan niin tyttöjä kuin poikiakin norminmukaisesta käyttäytymisestä. Toisaalta tulee muistaa että kyse oli kasvavista nuorista, jotka vasta opettelivat yhteiskunnan ja kulttuurin heiltä vaatimia ominaisuuksia. Tässä valossa on hyvin ymmärrettävää, että ylilyöntejä sattui. Aikuiseksi kasvamisen ei nähty tapahtuvan spontaanisti, vaan vain tuen avulla, etenkin jos kasvun haluttiin olevan oikeanlaista. Esimerkiksi mieheyteen kasvamisen ajateltiin olevan pitkä tie, eikä poika selvinnyt siitä yksin. On todennäköistä, että pojat käyttäytyivät äänekkäästi yksinkertaisesti siksi, että heidät oli sellaisiksi kasvatettu. Verrattuna tyttöihin, heiltä oli hyväksytyt enemmän äänekkyyttä, mikä näkyi tahattomina ja tahallisina tekoina myös luokkahuoneessa. Poikien käytös oli siis norminmukaista. Tytöt oli sen sijaan kasvatettu hiljaisemmiksi, eivätkä he niin usein syyllistyneet vastaavaan äänekkyyteen. Toisaalta tyttöjä myös rangaistiin liiasta hiljaisuudesta. Koulussa aiheutui siis ristiriitaa käytösnormien välille. Koulu vaati molemmilta sukupuolilta hieman toisenlaista käytöstä kuin muu yhteiskunta, mikä aiheutti ongelmia. Etenkin pojille norminmukaisesta käyttäytymisestä annettuihin rangaistuksiin on ylipäättään vaikuttanut oppikoulun luonne. Äänekkyyden kohdalla liika oli liikaa, eikä tiukan järjestyksen oppikoulussa suvaittu ylimääräistä toimintaa. Vilkkaudesta annetut ankarat rangaistukset kertovat tästä. On lisäksi hyvä huomata, että niin tytöiltä kuin pojiltakin vaadittiin toisaalta myös hyvää käytöstä.¹⁶⁷

Kategoriaan poissaolo ilman syytä on laskettu tapaukset, joissa oppilasta on rangaistu esimerkiksi yksittäisiltä tunneilta poissaolosta. Kategoria sisältää myös tapaukset, joissa oppilasta rangaistiin kun hän ei ole saapunut oppilaille pakollisiin rukoushetkiin, mikä korostui syynä etenkin Jyväskylän lyseossa. Jyväskylän lyseon rangaistuskirjasta löytyy yhteensä 94 tapausta, joissa oppilasta rangaistaan poissaolosta.¹⁶⁸ Vuoden 1872 koulujärjestys sääti, että koulupäivien tuli alkaa ja päättyä oppilaiden ja opettajien yhteiseen rukoushetkeen, ja tätä käytäntöä noudatettiin

---

¹⁶⁶ HMA, TTA, Cb:1, 18.11.1902; JoMA, KYA, Ca:1, 31.10.1903.

¹⁶⁷ Ahlbäck 2014, 218; Koski 2003, 287; Launonen 2000, 136–137; Tuomaala 2004, 324–328.

¹⁶⁸ Ks. taulukko 2 s. 38.

tutkimissani oppikouluissa edelleen vuosisatojen vaihteessa.¹⁶⁹ Kuopion yhteiskoulun rangaistuskirjaan poissaolotapauksia on merkattu 48, joista yhdeksän oli tyttöjen tekemiä.¹⁷⁰ Molemmissa kouluissa pääasiallinen rangaistusmuoto näissä rikkeissä oli jälki-istunto, joskin lyseossa eräs kahdeksannen luokan oppilas tuli rangaistuksi luvattomasta koulusta jäämisestä jopa neljällä tuntia karsseria. Kova rangaistus ylempien luokkien oppilaalle kuvaa hyvin sitä henkeä, joka lyseossa vallitsi.¹⁷¹

Sukupuolen kannalta kategoria ei ole kovin mielenkiintoinen. Lähtökohtaisesti olisi voinut ajatella, että kategoriassa tyttöjen osuus olisi noussut korkeammaksi, sillä tytöillä on saattanut olla nuoresta pitäen enemmän velvollisuuksia kotona kuin pojilla. Tyttöjä kasvatettiin ennen kaikkea äideiksi, mikä saattoi tarkoittaa enemmän vastuuta kotona jo pienestä pitäen. Tämä lienee pitänyt paikkansa etenkin alempien säätyjen tytärien kohdalla, joiden kasvatuksessa tuleva äitiys eritoten merkitsi. Oppikoululaiset lienevät kuitenkin olleen erilaisessa asemassa, vaikka yhteiskuntaluokat kouluissa jo sekoittuivat, etenkin tultaessa 1900-luvulle. Yleensä työläisperheiden tyttäret joutuivat tekemään kotitöitä, olivat he oppikouluissa tai eivät, mutta todennäköisesti kotityöt eivät kuitenkaan olleet tarpeeksi painava syy koulusta poissaoloon.¹⁷²

Olen laskenut kategoriaan yleinen laiskuus ja laiminlyönti rangaistuskirjaan merkityistä teoista suoran laiskuuden ja laiminlyönnin lisäksi esimerkiksi kotityön tai järjestäjän työn laiminlyönnistä annetut rangaistukset. Kuten taulukoista kaksi voidaan havaita, rangaistiin Jyväskylän lyseossa tämän ryhmän teoista yhteensä 83 ja Kuopion yhteiskoulussa 75 kertaa. Mielenkiintoista on, että molemmissa kouluissa ryhmän teoista rangaistiin pääosin jälki-istuntorangaistuksilla. Laiskuus oli tekona kuitenkin sellainen, että se olisi antanut odottaa ankarampiakin rangaistuksia. Ajan kasvatuskäsitysten mukaan vain ahkera lapsi saattoi kasvaa siveelliseksi aikuiseksi. Kuopion yhteiskoulussa kategoriassa rangaistiin niin tyttöjä kuin poikiakin. Kaikista 75 rangaistusta viisi oli tyttöjä ja 66 poikia, loppujen neljän oppilaan sukupuolesta ei ole tietoa.¹⁷³ Kategoriassa kumpienkaan osuudet eivät nouse poikkeuksellisen korkeaksi. Voitaneen sanoa että laiskuudestakin syytettiin erityisesti poikia. Sukupuolen kannalta kategoria ei ole lähtökohtaisesti mielenkiintoinen, sillä ahkeruutta vaadittiin yleisesti niin tytöiltä kuin pojiltakin. Ahkeruus ja

---

¹⁶⁹ Suomen Asetuskokoelma 26/1872, 17§.

¹⁷⁰ Ks. Taulukko 2 s. 38 ja taulukko 3 s 40.

¹⁷¹ JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2; JyMA, JYLA, II Ae:1, 24.2.1904 eräs lyseossa 8. luokalla ollut oppilas sai neljä tuntia karsseria jäätyään luvattomasti pois koulusta.

¹⁷² Häggman 1994, 182–186; Kaarninen 1989, 95–107; Kaarninen 1995, 172–173; Koski 2011, 166; Vehkalahti 2000, 154.

¹⁷³ Launonen 2000, 101–104, 131–132; taulukko 2 s. 38 ja taulukko 3 s. 40.

työteliäisyys nousivat siksikin tärkeiksi kasvatusihanteiksi, että ne pitivät lapset poissa myös vähemmän hyödyllisestä toiminnasta.¹⁷⁴

3.2 Luntaajia ja varkaita – epärehellisyys riketyypinä

Rehellisyys oli ominaisuus, jota vaadittiin niin tytöiltä kuin pojiltakin¹⁷⁵. Silti molemmat syyllistyivät epärehellisyysiin. Jollain tapaa äänekkäiden, tai huolimattomuuden kohdalla äänettömien, rikekategorioiden lisäksi sukupuolen kannalta mielenkiintoisen rikeryhmän muodostavatkin petos, vilppi ja varkaus. Katogoria kattaa käytännössä kaikenlaiset epärehelliset teot. Kategorian kuuluviin rikkeisiin sisältyy petoksen, vilpin ja varkauden lisäksi esimerkiksi sellaisia tekoja kuin valehtelu ja luvaton avunanto. Ryhmä saattaa aluksi kuulostaa melko laajalta, sisältyhän siihen jokseenkin eritasoisia rikkeitä, kun mukana on niin lunttaus kuin varkauskin. Tämä on kuitenkin sikäli perusteltua, että kouluissa esiintyi varkaustapauksia ylipäättään hyvin vähän, ja Jyväskylän lyseon tai Kuopion suomalaisen yhteiskoulun rangaistuskirjoihin niitä ei merkitty lainkaan. Yhteiskoulun opettajankokousten pöytäkirjoista löytyi kuitenkin muutama varkaustapaus. Varkaudesta syytettiin oppilaita ennen kaikkea Tampereen suomalaisessa tyttökoulussa. Varkautta ei pelkkien yhteiskoulun ja lyseon rangaistuskirjojen perusteella olisi kannattanut nostaa kategoriaan ollenkaan, mutta koska tapauksia muutama ilmeni, tyttökoulun kohdalla useampiakin, on riketyypin syytä huomioida.¹⁷⁶

Jyväskylän lyseon rangaistuskirjaan kirjattiin yhteensä 99 tapausta, jossa oppilasta rangaistiin epärehellisyydestä¹⁷⁷. Epärehellisestä menettelystä rangaistiin koulussa ankarasti. 79 tapauksessa tekijä päätyi jälki-istuntoon, mutta yhdeksässä tapauksessa tuomio oli karsserirangaistus. Pisimmillään karsserissa istui petokseen syyllistynyt oppilas yhteensä kuusi tuntia. Muissa karsseriin tuomituissa tapauksissa eristyksissä vietettiin aikaa kahdesta kolmeen tuntia. Karsserin ja jälki-istunnon lisäksi epärehellisyydellä saattoi ansaita myös varoituksen ja nuhtelun luokan tai koko koulun edessä. Näin meneteltiin etenkin alimpien luokkien edustajien kohdalla, mikäli jälki-istunto nähtiin riittämättömäksi. Rangaistuskirjassa tapaukset, joissa teoksi on merkitty tavanomaisemmalta kuulostava lunttaus, tuomittiin yleensä jälki-istuntoon. Ylempien luokkien poikia saatettiin tosin tällaistenkin tekojen perusteella lähettää karsseriin. Sen sijaan petos tai

---

¹⁷⁴ Koski 2003, 286; Launonen 2000, 131–132; Vehkalahti 2003, 249.

¹⁷⁵ Koski 2011, 166.

¹⁷⁶ Ks. HMA, TTA, Ae:1; JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2; JyMA, JYLA, II Ae:1.

¹⁷⁷ Ks. taulukko 2 s. 38.

väärennös toi todennäköisimmin ankaramman rangaistuksen jopa alemman luokka-asteen edustajalle.¹⁷⁸

Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa tehtiin epärehellisyyden rikkeitä yhteensä 151 kappaletta. Kuopiossa tähän ryhmään kuuluneet rikkeet painottuvat lunttaukseen ja jollain tapaa vilpilliseen tai petolliseen käytökseen, esimerkiksi holhoojan nimen väärennökseen tai toverille vastauksen kuiskaamiseen. Ketään ei sen sijaan syytetty varkaudesta suoraan. Rangaistuksista 151 tapauksesta 146 päättyi jälki-istuntoon, mikä vastaa noin 97 prosenttia kaikista kategorian tapauksista. Epärehellisyyksistä rangaistiin siis käytännössä koulun yleisen linjan mukaan. Kategoriassa määrättyjen jälki-istuntorangaistusten kesto oli kuitenkin korkeampi kuin jälki-istuntojen yleensä. Keskimäärin annettu arestirangaistus kesti noin tunnin, kun epärehellisyyksistä annetut jälki-istunnot kestivät kaksi tuntia.¹⁷⁹

Jälki-istunnon lisäksi Kuopiossa rangaistiin petoksesta, vilpistä tai varkaudesta kahdesti karsserilla, kahdesti määräaikaisella erottamisella sekä kerran isän antamalla selkäsaunalla. Merkillepantavaa on että kaikista neljästä erotustapauksesta, jotka koulun rangaistuskirjaan päätyivät, puolet koski epärehellisyyksiä. Myöskään fyysistä kuritusta ei annettu rangaistuksena missään muussa kategoriassa. Epärehellisyydet olivat siis Kuopion yhteiskoulussa keskimääräistä moitittavampia tekoja. Koulussa vuonna 1904 vierailut ylitarkastaja Neoviuskin totesi, että hän oli ikäväkseen löytänyt koulun rangaistuskirjasta merkkejä paitsi oppilaiden laiskuudesta ja uppiniskaisuudesta myös vilpistä. Neovius ei pitänyt näiden rikkeiden yleisyyttä mahdolloman korkeana koulun suureen oppilasmäärään nähden, mutta kehotti silti opettajia rankaisemaan oppilaita kyseisistä rikkeistä tarpeeksi ankarasti, jotta ”koulussa voitaisiin ylläpitää kaikin puolin hyvä henki”. Vastaavat rikkeet nousevat myös muissa kouluun tehdyissä tarkastuksissa rikkeistä pahimmiksi. Kuopion yhteiskoulussa epärehellistenkin tekojen kohdalla rangaistus oli sitä kovempi, mitä useampaan rikkeeseen oppilas oli syyllistynyt. Esimerkiksi molemmat kategorian erotukset tulivat oppilaille, jotka olivat jo useamman kerran rikkoneet koulun sääntöjä ja vielä syyllistyneet useampaan rikkeeseen kerrallaan.¹⁸⁰

Kaikista Kuopion yhteiskoulussa epärehellisyyksistä rangaistuksista 32 oli tyttöjä. Kuten taulukosta 3 sivulta 40 voidaan havaita, nousevat epärehellisyydet yhdeksi yleisimmistä tyttöjen tekemistä

---

¹⁷⁸ JyMA, JYLA II Ae:1.

¹⁷⁹ JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2; taulukko 2, s. 38.

¹⁸⁰ JoMA, KYA, Ad:1, Ad:2 ja Cb:1, 12.2.1904. Tarkastelen epärehellisyyden tekoja lisää luvussa 5.

rikkeistä. Myös Tampereen tyttökoulusta voidaan tehdä vastaava huomio. Rangaistuskirjaan päätyneistä kahdeksasta tapauksesta peräti kuusi koski jonkinlaista epärehellistä käyttäytymistä. Lisäksi yhdessä tapauksessa oppilas oli syyllistynyt varkauteen muun rangaistavan toiminnan lisäksi.¹⁸¹ Tietenkään tapauksia ei ole määrällisesti kovin montaa, kuten ei muitakaan tyttöjen tekemiä rikkeitä. Kuitenkin juuri tästä syystä sellaisen huomion tekeminen, että epärehellisyydet olivat yleisimpiä tai yleisin riketyyppi pääosin hyvin käyttäytyvien tyttöjen keskuudessa niin Tampereen suomalaisen tyttökoulussa kuin Kuopion yhteiskoulussakin, kertoo rikekategoriasta jotain.

Tein myös Kuopion suomalaisen yhteiskoulun opettajankokousten pöytäkirjoista huomion, että opettajien keskusteluissa nousivat esille ennen kaikkea tyttöjen lunttaukset ja muut epärehellisyydet. Epärehellinen käyttäytyminen tosiaan näyttäytyi jonkinlaisena tyttöjen tyyppirikkeenä. Kuopion suomalaisen yhteiskoulun opettajankokousten pöytäkirjoissa tyttöjen valehteleminen ja petollinen käytös painottuivat syynä käytöksen alennuksiin. Esimerkiksi ensiluokkalaisen oppilas Anna T:n käytös alennettiin peräti kuuteen valehtelemisesta.¹⁸² Epärehellisyydet puhuttivat opettajankokouksissa laajemminkin. Yhteiskoulun opettajat olivat jatkuvasti huolissaan lunttaamisista. Oppilaiden pelättiin käyttävän toistensa apua paitsi tunneilla, myös kotona ja konventin tapahtumissa¹⁸³.

Minun on syytä kuitenkin korostaa, että Tampereen suomalaisen tyttökoulun ja Kuopion suomalaisen yhteiskoulun tyttöjen teot erosivat toisistaan. Siinä missä yhteiskoulun tytöt syyllistyivät usein tavanomaisemmilta kuulostaviin lunttauksiin tai kavereille kuiskailuihin, koostuivat Tampereen tyttökoulun tyttöjen teot ennen kaikkea varkauksista. Tämä ei kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että tytöt syyllistyivät epärehellisyyksiin verrattain usein. Myös Kyösti Kiuasmaa on tehnyt vastaavan havainnon, ja pohtii voisiko syynä tyttöjen verrattain yleiseen lunttaukseen olla pelko koulussa menestymisen puolesta¹⁸⁴.

Olen taipuvainen kallistumaan Kiuasmaan kanssa samalle kannalle. Syynä tyttöjen useisiin epärehellisyyksiin ja osaamattomuuden pelkoon voisi loogisesti ajateltuna olla tutkittavalla aikakaudella tyttöyteen kohdistuneet negatiiviset oletukset. Tyttöjen ajateltiin tarvitsevan kovempia

---

¹⁸¹ HMA, TTA, Ae:1.

¹⁸² JoMA, KYA, Ca:1, 26.2.1898. Ks. muista tyttöjen käytösarvosanan alennuksista esim. JoMA, KYA, Ca:1, 13.12.1898, 15.4.1899, 29.5.1899, 12.12.1902, 3.3.1905, 29.10.1906.

¹⁸³ JoMA, KYA, Ca:1, 14.10.1897.

¹⁸⁴ Kiuasmaa 1982, 126.

ponnistuksia pärjätäkseen koulussa verrattuna poikiin, minkä vuoksi he ovat saattaneet joutua turvautumaan vilpilliseen toimintaan menestyäkseen. Naista ja miestä ei nähty vielä vuosisatojen vaihteessa samankaltaisina sellaisilta ominaisuuksiltaan kuin älyltään. Vaikka enenevässä määrin esitettiin myös toisenlaisia näkemyksiä, esiintyi 1800-luvulla yhä ajatuksia siitä, että nainen oli mieheen verrattuna heikompi, ”alempi astia”. Naisten ja miesten erilaisuutta perusteltiin vetoamalla paitsi uskontoon, myös esimerkiksi fyysisiin eroihin. Nainen katsottiin fysiologialtaan sellaiseksi, ettei hän kyennyt ymmärtämään abstrakteja asioita miehen tavoin, jolla oli maskuliinisten piirteidensä ansiosta paremmat edellytykset tähän.¹⁸⁵ Naisten ja miesten oletettu erilaisuus näkyi myös Snellmanin ajattelussa. Naisten kunnianhimo ei hänen mukaansa pohjautunut muuhun kuin haluun miellyttää miehiä. Snellmanin mukaan tyttöjen olisikin paras kasvaa kodin piirissä, sillä heistä tuli kasvattaa ennen kaikkea seuraavan sukupolven kasvattaja.¹⁸⁶

Myös tyttökoulujen opetussuunnitelmat erosivat lyseoiden opetussuunnitelmista. Naissivistyksen katsottiin olevan poikkeava ja erityistarpeita vaativa. Koulutuksen pelättiin rasittavan tyttöjä liikaa, sillä heidän uskottiin kehittyvän eri tahtia poikien kanssa. Tyttöjen ajateltiin jäävän ikuisiksi murrosikäisiksi, he eivät koskaan voineet saavuttaa sitä abstraktin ajattelun tasoa, jolle normaalit miehet ylttäisivät. Tämän vuoksi liian vaikeiden asioiden opiskelun pelättiin aiheuttavan tyttöjen kehitykselle vain haittaa ja olevan jopa uhka heidän kuukautiskierrolleen. Naiset eivät kestäneet liikaa kouluttautumista, koska heidän hermostonsa ei ollut siihen tottunut. Naisten ei kuitenkaan ollut tarpeen kehittää hermostoaan, sillä se oli luonnon määräämien ominaisuuksien rikkomista ja johti esimerkiksi lisääntyviin hysteriatapauksiin. Tyttöjen kasvatuksessa katsottiin tarpeelliseksi käytännön aineiden, kuten käsityön painottamisen, mikä liittyi tyttöjen kasvattamiseen ennen kaikkea äideiksi. Tähän yritettiin toki vaikuttaa 1880-luvulla, kun huoli naissivistyksen alhaisesta tilasta heräsi ja tyttökouluja muutettiin enemmän lyseoita muistuttaviksi. Julkinen mielipide katsoi tytöille sopivammaksi koulumuodoksi kuitenkin reaalilyseon klassisen lyseon sijaan, ja esimerkiksi suurin osa maan yhteisoppikouluista noudatti autonomian ajan lopulla reaalilyseoiden opetussuunnitelmia. Vielä 1920-luvullakaan tyttökouluissa ei opetettu esimerkiksi latinaa laisinkaan, siitäkään huolimatta että tytöt olisivat sitä kipeästi tarvinneet mahdollisissa myöhemmissä opinnoissaan.¹⁸⁷

---

¹⁸⁵ Aapola 2003, 90–92; Florin ja Johansson 1993, 47–48; Häggman 1994, 184–193; Luukkanen 2005, 161, 165, 173–175; Männistö 2003, 59–61, 78–79; Tuomaala 2004, 77.

¹⁸⁶ Koski 2011, 166.

¹⁸⁷ Aapola 2003, 90–92; Kaarninen 1995, 152–153, 158–164; Männistö 2003, 78–79; Strömberg 2011, 136; Uimonen 1999, 78–82, 103–105.

Lisäksi tytöt saatettiin nähdä alttiimmiksi houkutuksille kuin pojat. Naisten ajateltiin seuraavan enemmän mielitekojaan kuin ajattelemaan asioita järjellä. Ajattelutapa on voinut lisätä tyttöjen tekemien epärehellisyyksien määrää, etenkin varkauksien osalta. Se teki niihin sortumisesta kenties hyväksyttävämpää. Esimerkiksi 1910-luvulla kasvatuksesta kirjoittanut J. H. Tunkelo piti tyttöjen kasvussa ympäristöä merkittävämpänä asiana kuin poikien. Poikien kasvu syntyi enemmän sisäisistä ominaisuuksista kun tytöt olivat alttiimpia ympäristölle.¹⁸⁸ Tytöt saatettiin siis nähdä kiusauksille herkemmiksi verrattuna poikiin.

Joka tapauksessa etenkin tyttöjen abstraktin ajattelun kyseenalaistaminen saattoi tehdä hyvinkin älykkäistä tytöistä alisuorittajia, mikä johti entistä todennäköisemmin lunttauksen tielle. Saattaa olla, että vaikka tyttöjen kasvatuksessa ei varmasti tietoisesti pyritty vahvistamaan tällaisia heille tyypilliseksi koettuja mutta kuitenkin negatiiviseksi miellettyjä piirteitä, ovat ne saattaneet vaikuttaa tyttöjen identiteettien ja tyttöyden muodostumiseen. Asia kaipaakin tarkempaa tutkimista ennen kuin siitä voidaan sanoa mitään varmaa. Ei pidä unohtaa, että poikia rangaistiin epärehellisestä käytöksestä huomattavasti tyttöjä useammin. Kiuasmaakin perustaa näkemyksensä käytännössä sen varaan, että tyttöjen runsaita vilppejä ei selitä mikään, mutta poikien vilpiti voidaan etenkin Kiuasmaan tutkimien koulumuistelmien valossa nähdä jonkinlaisina poikamaisina kolttosina, joita pojat tekivät lähinnä huvittelun vuoksi. Kyseisestä näkökulmasta voidaan tarkastella myös muitakin poikien tekemiä rikkeitä, jolloin ne näyttäytyvät entistä vahvemmin poikamaisina.¹⁸⁹ Vilppi ei ollut siis mikään pelkkä tyttöjen rike, vaikka se heidän tekemänään yleinen olikin.

3.3 Luvattomat huvitukset ja toverin vahingoittaminen – poikkeukset koulun arjessa

Vähemmän tyypillisiä mutta mielenkiintoisia rikkeitä edustavat kategoriat juopottelu ja tupakointi sekä luvattomat huvit. Kuten taulukosta 2 sivulta 38 voi havaita, näitä rikkeitä ei merkitty Kuopion suomalaisen yhteiskoulun rangaistuskirjaan lainkaan tutkittavalla aikavälillä. Myöskään Tampereen suomalaisessa tyttökoulussa ei rangaistu näistä rikkeistä. Rikkeitä tehtiin kuitenkin jonkin verran Jyväskylän lyseossa. Lyseon rangaistuskirjaan ei vuosina 1896–1905 merkitty yhtään juopottelusta aiheutunutta rangaistusta¹⁹⁰. Olen kuitenkin liittänyt tähän ryhmään toisen Lyseossa kielletyn nautintoaineen käytön, tupakan. Tupakanpoltosta lyseolaisia rangaistiin yhteensä viisitoista kertaa.

---

¹⁸⁸ Aapola 2003, 92; Eilola ja Valtonen 2014, 107.

¹⁸⁹ Kiuasmaa 1982, 126.

¹⁹⁰ Ward 1976, 5. Juopottelu oli ensimmäinen kuriasia, josta lyseon opettajankokouksissa keskusteltiin. 19.12.1865 järjestetyssä opettajankokouksessa keskusteltiin oppilaista jotka olivat humalassa kaupungilla liikkuneet. Oppilaita

Tupakoinnista jaetut rangaistukset olivat ankaria. Viidestätoista tupakoitsijasta peräti kahdeksan tuomittiin karsseriin, jonne joutui nyt myös alempien luokkien oppilaita. Pisimmillään karsserissa tupakoinnin vuoksi istui kuudeksi tunniksi sinne joutunut viidennen luokan oppilas Berggren vuonna 1902. Berggrenin kärsimä kuuden tunnin karsseri oli hänelle jo toinen tupakoinnista aiheutunut karsserituomio. Aiempi rangaistus tuli paria vuotta aiemmin, jolloin Berggren joutui jälki-istuntoon kahdeksi tunniksi.¹⁹¹ Berggren ei ollut ainoa, joka tupakoinnista tuli useammin kuin kerran rangaistuksi. Kolmannen luokan oppilas Aspinen istui karsserissa neljä tuntia vuonna 1900 jäätyään kiinni tupakoinnista. Hänet oli yllätetty samasta puuhasta vain kuukautta aiemmin, molemmilla kerroilla teot on rangaistuskirjaan merkinnyt lyseon silloinen rehtori Peltonen.¹⁹²

Aspisen jääminen kiinni toistamiseen lyhyen ajan sisällä samasta rikkeestä lienee nostattanut rehtorissa tunteita. Toisella kerralla hän ei enää tyytynyt mainitsemaan rangaistuskirjassa rangaistuksen syyksi vain tupakointia, kuten yleensä meneteltiin. Rangaistus tuli ”uudistetusta törkeästä tupakan poltosta”. Rangaistus myös toisella kertaa koventui, sillä ensimmäisellä kerralla Aspinen oli joutunut vain kahdeksi tunniksi jälki-istuntoon. Kuitenkaan edes neljä tuntia karsserissa ei saanut Aspista luopumaan kielletystä tavastaan, sillä hän syyllistyi rangaistuskirjan mukaan samaan rikkeeseen vielä vuotta myöhemmin. Tuomio ei kolmannella kerralla enää koventunut, sillä tuolloin Aspinen selvisi ankaralla varoituksella.¹⁹³ Pisimmät karsserirangaistukset tulivat tupakoinninkin kohdalla siihen syyllistyneistä ylimmillä luokilla olleille. Loput rangaistuksen saaneista päätyivät jälki-istuntoon ja lisäksi Aspinen sai tupakoinnista ankaran varoituksen. Verrattuna epärehellisyydestä tuomittuihin karsserirangaistuksiin, istuttiin tupakoinnista lyseossa eristyksissä keskimäärin pidempään. Kahdeksasta tuomitusta kolme istui karsserissa kolme tuntia, loput rangaistukset olivat kestoaltaan neljästä kuuteen tuntiin.¹⁹⁴

Tupakoinnista annettujen rangaistusten kohdalla silmiinpistävää on, että viidestätoista tapauksesta kolmetoista rangaistuskirjaan merkitsi lyseon rehtorina toiminut Peltonen, joka muutoin kirjasi merkintöjä harvemmin.¹⁹⁵ Tämä voi kertoa siitä, että tupakointi nähtiin Lyseossa niin vakavana, että siihen täytyi rehtorin puuttua aina. Tupakointi saattoi olla myös rehtorille itselleen vastenmielinen

---

päätettiin rangaista sen mukaan, kuinka paljon häiriötä he olivat yleisesti tuottaneet. Ks. JyMA, JYLA II Ca:2, 19.12.1865.

¹⁹¹ JyMA, JYLA II Ae:1, 27.10.1900, 5.12.1900, 22.11.1902.

¹⁹² JyMA, JYLA II Ae:1, 24.9.1900, 27.10.1900. Vaikka Aspinen oli vasta kolmannella luokalla, hän oli syntynyt vuonna 1884 eli oli 16-vuotias tapauksen sattuessa. Karsserista määrättyä lakia ei rikottu. Mikkola et al. 1983, 129.

¹⁹³ JyMA, JYLA II Ae:1, 27.10.1900, 21.9.1901.

¹⁹⁴ JyMA, JYLA II Ae:1.

¹⁹⁵ JyMA, JYLA II Ae:1.

asia, minkä vuoksi hän rankaisi siitä oppilaita varsin ahkerasti. Vuoden 1872 koulujärjestys sanoo toisaalta, että ”Kaikki rahaa tahi rahan arwoa koskewat pelit, niin myös tupakanpoltto ja muut nuorisolle sopimattomat askaroitsemiset olkoot kowasti kielletyt.”¹⁹⁶ Tupakointi kiellettiin oppikouluissa siis jo vuonna 1872. Kuopion suomalaisen yhteiskoulun opettajankokousten pöytäkirjat paljastavat, että tupakoinnista rangaistiin myös yhteiskoulussa. Kolmannen luokan oppilas Rissanen tuli tupakoinnin vuoksi jopa erotetuksi lukukauden loppuun vuonna 1897. Erotuspäätökseen tosin vaikutti opettajien mukaan kyseisen oppilaan muutoinkin osoittama huono käytös, jossa tupakointi oli vain jäävuoren huippu.¹⁹⁷ Tapaus ei ollut kuitenkaan ainutkertainen, tupakoinnista rangaistiin yhteiskoulussa lisäksi ainakin vuonna 1916.¹⁹⁸ Yhteiskoulussa tapauksia oli kuitenkin huomattavasti vähemmän kuin lyseossa.

Yhteiskoulun opettajankokousten pöytäkirjatkaan eivät anna olettaa, että tupakoinnista olisi rangaistu yhtään tyttöoppilasta.¹⁹⁹ Tämä ei ole ihme. Tupakointi oli ylipäätään teko, joka nähtiin hyvin miehekkäänä. Se koettiin suurena uhkana tyttöjen siveydelle ja turvallisuudelle. Tyttöjä varoiteltiin tupakoinnin turmiollisuudesta esimerkiksi naistenlehtien palstoilla 1920-luvulla, jolloin pelko nuorison turmeltuneisuudesta kasvoi. Tupakointi ja sen ohella alkoholin nauttiminen olivat suurimpia paheita, joihin tyttö saattoi langeta. Tupakoinnin ajateltiin myrkyllisyydellään aiheuttavan vakavia vaaroja tyttöjen herkälle terveydelle. Opetukset tupakoinnin vaaroista vaikuttavat menneen tytöille perille ainakin Tampereen suomalaisessa tyttökoulussa ja Kuopion suomalaissa yhteiskoulussa. Poikia näistä tavoista ei sen sijaan välttämättä moitittu: esimerkiksi alkoholin käyttö kuului miehuuteen ja sitä piti opetella, myös muutoin raittiutta korostaneella 1800-luvulla.²⁰⁰

Seikka nostaa oppikoulupoikien saamat ankarat rangaistukset mielenkiintoiseen valoon. Jyväskylän lyseossa rangaistiin myös juopottelusta jonkin verran, vaikka tapauksia ei tutkimallani aikakaudella ilmennyt.²⁰¹ Kenties tupakointi ja alkoholin käyttö, vaikka yleensä pojilta hyväksyttävämpiä

---

¹⁹⁶ Suomen Asetuskokoelma 26/1872, 35§. Aiempi tutkimus on väittänyt, että tupakointi olisi kielletty oppikouluissa lailla vasta vuonna 1959, mutta tupakoinnin kieltäminen tapahtui oikeasti paljon aikaisemmin, ks. Lampela 1970, 6.

¹⁹⁷ JoMA, KYA, Ca:1, 18.11.1897.

¹⁹⁸ Hannula 1967, 7-8.

¹⁹⁹ JoMA, KYA, Ca:1.

²⁰⁰ Florin ja Johansson 1993, 49, 281; Männistö 2003, 69–70; Tuomaala 2003, 362–364; Vehkalahti 2000, 135–137, 14; Vilkkuna 2014, 113.

²⁰¹ Juopottelu aiheutti opettajankokouksissa kaikkein yksityiskohtaisinta keskustelua vuosina 1858–1939, vaikkei tapauksia kovin montaa ilmennytäkään, Ward 1976, 5. Juopottelu oli ensimmäinen kuriasia, josta Lyseon opettajankokouksissa keskusteltiin 19.12.1865 järjestetyssä opettajankokouksessa. Eräät oppilaat olivat liikkuneet tuolloin humalassa kaupungilla. Oppilaita päätettiin rangaista sen mukaan, kuinka paljon häiriötä he olivat yleisesti tuottaneet. Ks. JyMA, JYLA II Ca:2, 19.12.1865.

olivatkin, eivät olleet sitä oppikoululasilta, joiden piti toimia esimerkkinä muulle kansalle. Raittiusliike vaikutti osaltaan näkemyksiin kunnan kansalaisesta, eikä juopottelu kuulunut tähän kuvaan. Tyttöjä saatettiin raittiusaatteen hengessä asettaa myös vastuuseen poikien juopottelusta, mikäli tytöt eivät sitä estäneet, sillä tyttöjen moraalit koettiin poikien moraalit korkeammaksi. Oppikoululaisia kannustettiin ennen kaikkea tervehenkisiin harrastuksiin, ja esimerkiksi järjestötoimintaan osanotto koettiin sellaiseksi. Kuvaavaa on, että vuonna 1926 Tampereen oppikoulujen rehtorit päättivät kieltää abiturienttien penkinpainajaisjuhlat kokonaan juopottelun pelossa.²⁰²

Luvattomat hovit olivat Jyväskylän lyseossa sen sijaan rangaistuksen aiheena neljässä tapauksessa, kuten taulukosta 2 sivulla 38 voi havaita. Luvatonta huvittelua ei katsottu koulussa hyvällä. Kaikissa neljässä tapauksessa oppilas päätyi karsseriin, vieläpä poikkeuksellisen pitkäksi ajaksi. Kolme annetuista rangaistuksista oli kestoaltaan kahdentoista tunnin mittaisia, neljäs kesti jopa kahdeksantoista tuntia. Kaikki neljä rangaistusta annettiin liittyen yksin ja samoihin juhliin vuonna 1904. Tuolloin kahdeksannen luokan oppilas Laaksovirta sekä seitsemännen luokan oppilaat Pajunen, Aspinen ja Hietanen olivat erehtyneet Tourulan talossa järjestettyihin luvattomiin tanssiaisiin. Luvattomiin tanssiaisiin osallistuminen ja niiden järjestäminen toi seitsemännen luokan pojille kahdentoista tunnin karsserirangaistukset. Hieman heitä pidemmällä opinnoissaan ollut Laaksovirta joutui sen sijaan eristykseen peräti kahdeksaksitoista tunniksi.²⁰³

Jokaisen pojan saama tuomio on selkeästi Lyseossa jaettu keskimääräisiä karsserirangaistuksia pidempi. Tutkittavalla ajanjaksolla koulussa annettiin näiden tuomioiden lisäksi vain kaksi kertaa kahdentoista tunnin karsserirangaistukset, mikä tekee Laaksovirran kahdeksantoistatuntisesta selkeästi pisimmän karsserissa vietetyistä ajoista.²⁰⁴ Syy ankariin rangaistuksiin löytynee oppikoululaisiin ja heidän nuhteettomuuteensa kohdistetuista odotuksista. Huvittelu ei sopinut esimerkkiin, jota oppikoululaisten tuli muulle kansalle käytöstavoillaan välittää.²⁰⁵

Oppilas Laaksovirran kohdalla tulee kuitenkin huomioida, ettei pitkä tuomio tullut yksinomaan luvattomiin huvitteluihin osallistumisesta. Laaksovirran kohdalle rangaistuksen syyksi on kirjattu ”osanotto luvattomiin tanssiaisiin ynnä röyhkeä käytös”. Laaksovirta oli kieltäytynyt poistumasta

---

²⁰² Kaarninen 2003b, 320; Kiuasmaa 1982, 129; Koski 2003, 286; Männistö 2003, 69–70; Sulkunen 1986, 276–278; Tuomaala 2011, 54–55.

²⁰³ JyMA, JYLA, II Ca:2, 22.11.1904.

²⁰⁴ JyMA, JYLA, II Ae:1.

²⁰⁵ Kaarninen 2003b, 320–321; Kaarninen 2011, 414–415; Kiuasmaa 1982, 129.

tanssiaisista ja käyttäytynyt lisäksi sopimattomasti asiaan liittyneissä opettajanhuoneen kuulosteluissa.²⁰⁶ Poikkeuksellisen pitkää tuomiota selittää tämä rangaistuskirjaan merkitty röyhkeä ja tottelemattomuutta osoittanut käytös. Rangaistusta tarkastellessa tulee huomioida myös Laaksovirran korkea asema koulussa, olihan hän jo kahdeksannella luokalla ja pian ylioppilaaksi valmistuva. Opettajien tuntema pettymys osoitettua käytöstä kohtaan lieneekin suuri syy ankaruuteen. He ovat saattaneet kokea epäonnistuneensa kasvatustehtävässään tällaisessa tapauksessa. Oppilaan kahdeksanvuotinen taival oppikoulussa antoi jo odottaa toisenlaista käytöstä. Ainakaan ei vaikuta sille että tavoite oppilaan taivuttamisesta auktoriteetin alle olisi saavutettu.²⁰⁷

Luvattomia huveja voi poikkeuksellisesti pitää vanhempien oppilaiden tyyppirikkeenä. Kaikki luvattomista huveista rangaistut oppilaat tulivat luokilta seitsemän ja kahdeksan. Tämä olikin melko erityinen piirre lyseolaisessa kuriperinteessä. Tyypillisimmillään rikkeitä tekivät alempien luokkien edustajat²⁰⁸. Lienee kuitenkin varsin luonnollista, että hieman vanhempia oppilaita kiinnosti erilaisiin huvitteluihin osallistuminen nuorempia enemmän. Ne kuuluivat nuoruuteen. Lisäksi tyypillistä luvattomien huvien kohdalla oli, että opettajakunta joutui usein toistuvasti rankaisemaan oppilaita niihin osallistumisesta tai niiden järjestämisestä²⁰⁹. Huvitusten voidaan siis todeta olleen muuten hyvin käyttäytyville yläluokkalaisille asia, jonka kohdalla oltiin valmiita tinkimään lyseolaisista käytösperiaatteista. Niihin piti päästä ankaran rangaistuksen uhallakin.

Myös yhteiskoulussa tuli rangaistuksi luvattomista huveista joukko koulun vanhimpia poikia, vaikkei rangaistuskirja annakaan viitteitä rangaistuksista. Tapauksesta löytyy merkintä Kuopion suomalaisen yhteiskoulun opettajankokousten pöytäkirjoista. Yhteiskoulun opettajat arvostelivat vuonna 1900 kyseisenä keväänä yliopistoon päästettävien oppilaiden käytöstä. Neljän heistä, Yrjö M:n, Matti H:n, Erkki C:n ja Erkki H:n, tiedettiin käyneen teatterihuoneen ravintolassa, mistä syystä kyseisten oppilaiden käytös laskettiin yhdeksään. Tyttöjä ei pöytäkirjojenkaan mukaan rangaistu tästä rikkeestä, mikä liittyyneen samoihin asioihin kuin tupakoinnin kohdalla.²¹⁰ Tyttöjä suojeltiin heidän maineensa vuoksi tarkemmin, minkä vuoksi heillä ei kenties ollut mahdollisuuttakaan ottaa osaa huvitteluihin. Tyttöjen ei toisaalta edes tarvinnut opetella tällaista,

---

²⁰⁶ JyMA, JYLA, II Ae:1, 22.11.1904 ja II Ca:2, 22.11.1904.

²⁰⁷ Jalava 2011, 79; Launonen 2000, 135–137; Ojakangas 1997, 74–76; Tähtinen 2011, 190.

²⁰⁸ Ks. Taulukko 4 s. 69.

²⁰⁹ Ward 1976, 11.

²¹⁰ JoMA, KYA, Ca:1, 23.5.1900.

ennemmin miehekästä tapakulttuuria, jonka juuret olivat kaukana historiassa. Kenties se ei siksi tyttöjä niin kiinnostanutkaan.²¹¹

Huvitukset puhututtivat opettajankokouksissa laajemmin niin yhteiskoulussa kuin lyseossakin. Lyseon opettajankokouksissa aihe nousi esille vuonna 1902 järjestetyssä opettajainkokouksessa. Tuolloin opettajat päättivät kieltää tanssiaisten järjestämisen kuluvan vuoden ajaksi kokonaan. Aiemmat kiellot luvattomien tanssiaisten järjestämisestä ja niihin osallistumisesta eivät olleet tehonneet. Toukokuisessa kokouksessaan opettajat päättivätkin viimein asettaa huvituksille täyskiellon. Tapauksessa oli syytettynä joukko ylimpien luokkien poikia.²¹² Yhteiskoulun opettajat päättivät sen sijaan kieltää tanssimisen kokonaan vuonna 1898. Se oli aiemmin sallittu loma-ajoksi.²¹³

Tanssimisen täyskiellot liittyivät ajan kasvatusihanteisiin. Tutkittavat koulut eivät olleet suinkaan ainoita oppikouluja, joissa tanssiminen vuosisatojen vaihteessa kiellettiin.²¹⁴ Oppilaista pyrittiin kasvattamaan mahdollisimman nöyriä ja ahkeria, jotta heistä kasvaisi yhteiskunnalle hyödyllisiä.²¹⁵ Kumpaankaan ihanteeseen eivät turhat huvitukset mahtuneet. Myöhemmin muun muassa opetusministerinäkin toiminut Reino Oittinen totesi vuonna 1929 nuorisosta kirjoittaessaan, että kaupunkien tarjoamat hovit kuten kahvilat ja elokuvat muodostivat uhkan erityisesti oppikoulunuorisolle. Huvittelun aiheuttama vaara oli myös 1900-luvun alussa Tampereen suomalaisen yhteiskoulun rehtorina toimineen Kaarlo Tiililän suuri huolenaihe. Pohtiessaan päiväkirjassaan murheitaan Tiililä harmitteli heikoimpienkin oppilaiden jatkuvaa ahkeruutta huvittelun saralla. Tiililä pelkäsi huvittelun verottavan oppilaiden voimia ja vievän huomiota pois koulutyöstä, sillä hän kuuli jatkuvasti valituksia koulunkäynnin rasittavuudesta.²¹⁶

Jos luvattomien huvitusten ja nautintoaineiden käyttö oli tyypillistä ennen kaikkea pojille, sitä olivat myös tappeleminen ja koulukaverin vahingoittaminen. Tämä ei varmasti yllätä ketään. Olen laskenut kategoriaan koulukaverin vahingoittaminen tapaukset, joissa rangaistaan niin fyysisestä kuin henkisestäkin vahingoittamisesta. Molemmissa kouluissa tämän ryhmän teot jäivät todella vähäisiksi. Kuten taulukosta 2 sivulla 38 voi havaita, rangaistiin Jyväskylän lyseossa vain neljää ja Kuopion yhteiskoulussa kahdeksaa oppilasta tässä kategoriassa. Jyväskylän lyseossa toveriaan

---

²¹¹ Tuomaala 2003, 364; Markkola 2003, 148–151; Vilkuna 2014, 100–110.

²¹² JyMA, JYLA, II Ca:2, 3.5.1902.

²¹³ JoMA, KYA, Ca:1, 7.2.1898.

²¹⁴ Kaarninen 2011, 414–415.

²¹⁵ Jalava 2011, 79; Koski 2011, 159–160; Launonen 2000, 152; Tähtinen 2011, 187–191.

²¹⁶ Kaarninen 2003a, 218; Kaarninen 2011, 415.

vahingoittaneista kolme päätyi jälki-istuntoon. Näissä tapauksissa kyse oli koulutoverille henkisen vahingon aiheuttamisesta. Sen sijaan yhdessä tapauksessa oppilas tuli erotetuksi huhtikuusta vuodenvaihteeseen. Eräs kolmannella luokalla ollut oppilas syyllistyi nimittäin ”toverin tahalliseen haavoittamiseen veitsellä”. Teko oli siis jo huomattavasti pahempi, eikä liene ihme että kyseinen oppilas tuli erotetuksi opettajakunnan päätöksellä kalenterivuoden loppuun.²¹⁷ Myös Kuopion yhteiskoulussa rangaistiin yhtä oppilasta erotuksella toverinsa vahingoittamisesta loppujen saadessa jälki-istuntoa. Yhteiskoulun erotustapauksen syy ei kuulosta niin pahalle kuin lyseon erotustapauksen, syyksi erotukselle on yhteiskoulussa mainittu vain toverin loukkaaminen. Asiaa on pahentanut oppilaan toistuva poistuminen koulun alueelta koulupäivän aikana. Rangaistukseksi annettu erotus kesti kuukauden.²¹⁸

Lyseon tapaus on koulun rangaistuskirjan merkinnöistä ainoa, jossa oppilasta rangaistiin ylipäättään erotuksella tutkittavalla aikavälillä²¹⁹. Tekona toverin fyysinen vahingoittaminen on kuitenkin todella poikkeava. On mielenkiintoista etteivät edes oppilaiden melko heterogeeniset taustat aiheuttaneet suurempia nujakoita. Tähän lienee vaikuttanut myös oppikouluissa yhtenäisyyttä luoneet toverikunnat²²⁰. Toisaalta on mahdollista, ettei oppilaiden keskinäistä kinastelua katsottu lyseossa niin pahalla kuin esimerkiksi opettajien auktoriteetin polkemista, minkä vuoksi siitä ei jaettu rangaistuksia useammin. Rangaistukset säästettiin vakavampiin tapauksiin, kuten ”tappeluun ja väkivallantekoon”, johon eräs ensimmäisen luokan oppilas syyllistyi. Rangaistukseksi hän joutui paitsi jälki-istuntoon, myös ”kodissa ruumiillisesti kuritettavaksi”.²²¹

Myöskään tappelusta tai rähinöinnistä ei rangaistu kouluissa usein. Kuopion yhteiskoulussa tappelusta rangaistiin yhteensä yhtätoista ja Jyväskylän lyseossa viittätoista oppilasta.²²² Kummassakaan koulussa opettajien ei siis tarvinnut juuri puuttua oppilaiden keskinäiseen kahinointiin. Kaikki Kuopion yhteiskoulussa tappelusta tai koulukaverin vahingoittamisesta rangaistuista olivat poikia, mikä ei yllätä. Tekoja ei voi pitää kovin tyttömäisinä. Kaikenlainen nujakointi olikin, vastaavasti kuin esimerkiksi alkoholin käyttö, tietyssä suhteessa jopa hyväksyttävää toimintaa miehiksi kasvavilta pojilta.²²³ Se ei kuitenkaan kuulunut kouluun.

---

²¹⁷ JyMA, JYLA, II Ae:1, 1.4.1901.

²¹⁸ JoMA, KYA, Ad:2, 16.12.1904.

²¹⁹ ks. taulukko 1 s. 21. Koulusta erotettiin vuosien 1858–1939 välilläkin kokonaan vain kuusi oppilasta, määräaikaista erottamisia sen sijaan toimeenpantiin yhteensä kahdeksantoista Ward 1976, 8-9.

²²⁰ Ks. lisää esim. Kiuasmaa 1982, 132

²²¹ JyMA, JYLA II Ae:1, 21.10.1905.

²²² Ks. taulukko 2 s. 38.

²²³ Tuomaala 2003, 364.

Kuopion yhteiskoulussa rangaistuista kolme sai karsseria. Karsserituomiossa syyksi on merkattu yksinkertaisesti tappelu. Karsserituomiot olivat Kuopion yhteiskoululle verraten pitkiä. Yksi niistä kesti kolme tuntia, toiset olivat jopa viiden ja kuuden tunnin mittaisia. Tappelua ei katsottu koulussa hyvällä, silloin harvoin kuin sitä tapahtui. Tästä kertoo myös se, ettei tappelu näytä kuuluneen vanhempien oppilaiden tapoihin, sillä kaikki yhteiskoulussa tappelusta tuomituista edustivat alinta kahta luokkaa.²²⁴ Tappelua voikin verrata Cygnaeuksen arvioihin poikien rangaistavista teoista²²⁵. Toisaalta myös toisten huomioon ottaminen kuului tavoiteltavaan käyttäytymiseen, niin hegeliläisessä kuin liberaalissakin perinteessä.²²⁶ Jyväskylän lyseossa tappelusta rangaistiin lähestulkoon aina jälki-istunnolla. Vain yksi ensimmäisen luokan oppilas tuomittiin saamaan selkäsauna kotonaan jälki-istunnon lisäksi. Hieman yllättäen lyseossa tapelleiden joukkoon mahtui myös muutama viidesluokkalainen. Yllättävää on myös se ettei heidän saamansa rangaistukset olleet sen kovempia kuin muidenkaan, kaikki joutuivat jälki-istuntoon. Ylempiluokkalaisten tappelut lienevät olleen vähemmän vakavia, eikä niistä sen vuoksi rangaistu kovemmin.²²⁷

Kuten jo aiemmin totesin, koulun omaisuuden tai koulutavaroiden rikkomisesta ja tuhlaamisesta Kuopion yhteiskoulussa rangaistuista yksikään ei ollut tyttö. Katteoria pitää sisällään esimerkiksi tekoja vihkon töhräminen ja luokkahuoneen lattian tahraaminen. Kuopion yhteiskoulussa tähän ryhmään kuuluneita tekoja tehtiin yhteensä 30 ja Jyväskylän lyseossa 21. Molemmissa kouluissa teot johtivat aina jälki-istuntoon, jossa yleensä vietettiin aikaa noin vajaan tunnin verran. Molemmissa kouluissa tässä kategoriassa annetut rangaistukset olivat lopulta lukumääräisesti melko vähäiset, eikä niistä annettu mitenkään poikkeuksellisia tuomioita. Vastaava katteoria on rangaistuksen laiminlyönnistä annetut rangaistukset, jonka tekoja merkittiin lyseon rangaistuskirjaan 51 ja yhteiskoulun seitsemän.²²⁸ Myös tässä kategoriassa rangaistuista kaikki olivat poikia ja annetut rangaistukset jälki-istuntoa.

Riketyypeistä on kuitenkin todettava, että Kuopion yhteiskoulun osalta koulun vahingoittamisen teot painottuvat enemmän koulutarvikkeiden kuten vihkojen sotkemiseen. Jyväskylän lyseossa oppilaita rangaistiin sen sijaan useammin myös koulukiinteistön tuhoamisesta. Paikkojen rikkominen ei ollut mitenkään yleinen oppikoululaisten tekemä rike. Heiltä vaadittiin kuitenkin melkoista tarkkuutta esimerkiksi vihkojen siisteyden suhteen, minkä vuoksi tekojen harvinaisuutta

---

²²⁴ JoMA, KYA, Ad:2 ja Ad:1.

²²⁵ Koski 2011, 166.

²²⁶ Launonen 2000, 135–137, 152; Ojakangas 1997, 84–89.

²²⁷ JyMA, JYLA, II Ae:1, 21.10.1905.

²²⁸ Ks. taulukko 2 s. 38.

voi pitää melko yllättävänä²²⁹. Tyttöjen tekojen olemattomuus kertoo ainakin siitä, että he olivat ylipäättään siistimpiä tai heidän oletettiin olevan siistimpiä, eikä heitä siksi rangaistu kategoriassa. Toisaalta voidaan todeta, että rangaistusten laiminlyönnistä annetut vähäiset rangaistusmäärät kertonevat siitä, että rangaistus yleensä kärsittiin, mikäli sellaisen oli saanut. Johtopäätöstä vahvistaa sekin, että esimerkiksi molemmissa kouluissa kaikki annetut karsserirangaistukset merkittiin rangaistuskirjoihin pidetyiksi mahdollisimman pian rangaistuksen annon jälkeen. Rangaistukset jäivät siis vain harvoin suorittamatta, mikäli niistä oli tehty merkintä rangaistuskirjaan.²³⁰

Kymmenenteen ja viimeiseen kategoriaan on laskettu ne tapaukset, jotka eivät ole sopineet muihin kategorioihin. Näitä hankalasti kategorisoitavia tapauksia ei ilmennyt kuin kaksi Kuopion yhteiskoulussa, joten niiden merkitys jää vähäiseksi.²³¹ Kaikkien kouluissa tehtyjen rikkeiden perusteella voidaan sanoa, että koulukurissa rakentui toisaalta hiljaista ja toisaalta äänekkästä sukupuolta. Pojat tulivat rangaistuiksi useimmiten äänekkäistä ja näkyvistä rikkeistä: heitä rangaistiin ennen kaikkea vilkkauksen ja uhman osoituksista. Myös poikien rankaiseminen tappelusta kertoo äänekkyydestä. Tytötkin tulivat rangaistuiksi äänekkäämpien rikkeiden takia, mutta heidän tekojensa osuus oli näissä kategorioissa kuitenkin marginaalinen. Tytöt tulivat rangaistuiksi eniten huolimattomuudesta, mikä saattoi johtua esimerkiksi tyttöjen ujoudesta, etenkin silloin kuin tyttöjä rangaistiin huolimattomuudesta tunnilla läsnäolossa. Tyttöjen saamien rangaistusten perusteella tyttöydestä rakennettiin koulukurissa hiljaisempaa verrattuna poikuuteen. Huolimattomuuden lisäksi epärehellisyys, johon tytöt verrattain usein sortuivat, oli riketyyppinä enemmän hiljainen. Saara Tuomaala toteaa 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten kansakoulua koskeneessa tutkimuksessaan, että tytöt kokivat koulussa ulkopuolisuutta. Tuomaala luonnehtii tyttöjen olleen enemmän vetäytyviä ja hiljaisia, kuin äänekkäitä. Vilkkauksen koettiin poikamaiseksi piirteeksi. Tyttöjen äänekkyyttä rikkoi enemmän sallitun rajoja. Vilkkauksen oli kuitenkin jossain määrin sallittua myös identiteettiään etsiviltä tytöiltä matkalla kohti rauhallisempaa äitikansalaisen ihannetta²³².

Mielenkiintoista on, että niin tyttöjä kuin poikiakin rangaistiin norminmukaisesta käyttäytymisestä. Tätä selittää oppikoululaisten kehitysvaihe. Toisaalta syyksi voidaan nostaa erityisesti poikien

---

²²⁹ Esimerkiksi koulutarkastajat tarkastivat oppilaiden koulutarvikkeiden kunnon, ks. esim. HMA, TTA, Cb:1, 6.12.1907.

²³⁰ JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2; JyMA, JYLA, II Ae:1.

²³¹ Tähän kategoriaan päätyi vain tapaus, jossa kahta poikaa rangaistiin käsitöillä olemisesta. Ks. JoMA, KYA, Ad:1, 28.1.1899.

²³² Hakala 2011, 104–108; Tuomaala 2004, 336.

kohdalla Kyösti Kiuasmaankin hahmottelema kujeellisuus. Tulee muistaa, että suuri osa oppikoulujen oppilaista oli niin nuoria, etteivät he välttämättä osanneet hillitä itseään koulun ankarien vaatimusten mukaan. Ja vaikka olisivat osanneetkin, eivät he sitä välttämättä aina halunneet. Norminmukaisesta käyttäytymisestä annettujen rangaistusten kohdalla mielenkiintoista on, missä määrin niiden voidaan nähdä kertovan siitä, että oppikouluissa rakennettu sukupuoli oli erilaista kuin muualla yhteiskunnassa. Oppikoululaisilta vaadittiin kenties enemmän, eikä välttämättä kaikki toiminta, joka muualla oli hyväksyttyä, ollut sitä oppikouluissa. Tämä näkyi muun muassa poikien tupakoinnista ja luvattomista huvituksista saamissa rangaistuksissa.

4 ALALUOKKALAINEN POIKA – TYYPILLISIN SÄÄNTÖRIKKOJA

4.1 Tytöt ja pojat rikkeiden toistajina

Tarkastelen tässä luvussa tarkemmin, keitä koulussa sääntöjä rikkoneet oppilaat olivat. Tyttöjen ja poikien välillä oli eroja esimerkiksi siinä, missä määrin kerran rangaistu oppilas tuli rangaistuksi vielä toistamiseen. Rangaistuksetkaan eivät välttämättä olleet kaikille samat. Tytöt syyllistyivät vain harvoin useampaan rikkeeseen. Kuopion yhteiskoulun rangaistuskirjasta ei löydy kuin muutaman tytön nimi useammin kuin kerran. Useisiin rikkeisiin syyllistyi esimerkiksi Signe H. Hän sai rangaistuksen paitsi flyygelin soittamisesta, myös valheesta ja vilpistä sekä törkeästä petoksesta ja valheesta.²³³ Useampaan rikkeeseen syyllistyi myös Ida H, jonka nimi löytyy rangaistuskirjasta peräti seitsemästä tapauksesta. Ida H:ta rangaistiin kuiskaamisen lisäksi esimerkiksi tunnilla meluamisesta. Kaikki hänen saamansa rangaistukset olivat jälki-istuntorangaistuksia, jotka kestivät puoli tuntia tai tunnin. Pisimmät, tunnin mittaiset rangaistukset hän sai meluamisesta ja aiheettomasta poissaolosta.²³⁴ Molempia tyttöjä rangaistiin lisäksi käytösarvosanojen pudotuksilla useampaan otteeseen.²³⁵ Tarkasteluun voidaan nostaa vielä ensimmäisen luokan oppilas Anna T, jonka nimi merkittiin yhteiskoulun rangaistuskirjaan kolme kertaa. Häntä rangaistiin kerran vallattomuudesta ja kahdesti vilpillisyydestä, tuomio oli kaikissa teoissa sama tunti jälki-istunnossa²³⁶.

Seitsemän rangaistusta on suurimpia rangaistusmääriä, mitä yksittäinen tyttöoppilas sai Kuopion yhteiskoulussa. Useimman tytön nimi löytyy rangaistuskirjasta vain kerran, mutta muutamat syyllistyivät rikkeeseen vielä kerran tai kahdesti tämän jälkeenkin. Harvoja tyttöjä rangaistiin kolmea kertaa enempää.²³⁷ Pojat sen sijaan syyllistyivät rötöstelyyn Kuopion yhteiskoulussa useampaan otteeseen. Esimerkiksi Hilpas W:n nimi löytyy koulun rangaistuskirjasta peräti 40 kertaa. Kyseinen oppilas syyllistyi niin opettajan solvaamiseen kuin tarkkaamattomuuteenkin²³⁸. Usein rangaistuksen syynä oli vallattomuus²³⁹. Pääosin Hilpas W:tä rangaistiin jälki-istunnolla, vain kerran hänelle on merkitty rangaistukseksi muistutus.

---

²³³ JoMA, KYA, Ad:2, 18.11.1905, 17.2.1906, 24.2.1906, 3.3.1906.

²³⁴ JoMA, KYA, Ad:1, 3.12.1898, 30.4.1899, 17.3.1900, 18.12.1900 ja Ad:2, 23.11.1901, 16.12.1904.

²³⁵ Ks. esim. JoMA, KYA, Ca:1, 17.4.1901, 15.12.1905.

²³⁶ JoMA, KYA, Ad:1, 26.2.1898, 5.3.1898, 12.3.1898.

²³⁷ JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2.

²³⁸ JoMA, KYA, Ad:2, 4.4.1903, 10.3.1905.

²³⁹ Ks. esim. JoMA, KYA, Ad:2, 13.12.1902, 15.4.1905, 10.3.1906.

Hilpas W:n jälki-istuntorangaistuksista löytyy poikkeuksellisen pitkiä tuomioita. Viiden tunnin rangaistuksen hän sai syyllistyttyään rangaistuskirjan mukaan huonoon istumiseen edellisessä arestissa, minkä lisäksi hän erehtyi vielä turvautumaan vilppiin ja käyttäytymään röyhkeästi.²⁴⁰ Tuomio siis koveni mitä enemmän rötöksiä tilille vähän ajan sisällä karttui. Yhteiskoulun opettajat päättivätkin moneen otteeseen olla rangaistuksia antaessaan johdonmukaisia. Annettavan rangaistuksen tuli vastata tehtyä rikettä sekä laadultaan että suuruudeltaan jotta sitä voitaisiin koventaa rikkeen mahdollisesti toistuessa.²⁴¹ Kuten totesin jo luvussa 2, tätä vaati myös vuoden 1872 koulujärjestys.²⁴² Voidaan kuitenkin pohtia oliko kurinpito koulussa tältä osin onnistunut. Vaikka useasti koulun sääntöjä rikkoneiden oppilaiden jälki-istuntorangaistukset pitenivätkin rikkeiden lisääntyessä, olisivat opettajat voineet käyttää heidän kurituksessaan myös muita, ankarampia rangaistusmuotoja, kuten karsseria. Mahdollisista rangaistusmuodoista oli käytössä vain yksi.

Pitkät rangaistukset myös osaltaan selittävät, miksi nimi toistuu rangaistuskirjassa niin usein. Tuomioiden määrään vaikutti myös, mikäli oppilas ei jostain syystä tullut ensimmäiseen arestiin vaan sitä jouduttiin siirtämään. Molemmista tapauksissa rangaistuskirjaan merkittiin rangaistuksen syyksi siirtoa tai rästää. Hilpas W:n seitsemässä rangaistustapauksessa on kysymys siirrosta tai rästästä²⁴³. Myös esimerkiksi Alexander T:n, Otto H:n ja Väinämö K:n nimet löytyvät koulun rangaistuskirjasta yli 30 kertaa. Poikien saamien rangaistusten syyt olivat kirjavat, eivätkä poikkea paljon Hilpas W:n tapauksista. Poikia syytettiin niin vallattomuudesta kuin sopimattomasta käyttäytymisestäkin²⁴⁴. Kaikki heidän saamansa rangaistukset olivat jälki-istuntorangaistuksia, joiden pituus vaihteli puolen tunnin ja kolmen ja puolen tunnin välillä. Toki myös näiden poikien pitkät rangaistukset ja rangaistusten siirtäminen vaikuttivat hieman rangaistusten määrään, mutta Hilpas W:n tavoin he saivat niin useita rangaistuksia, ettei siirtojen määrä ole merkitsevää.²⁴⁵

Sarjarikkojen asema on sikäli mielenkiintoinen, että ainakin yhteiskoulun oppilailla oli myös keskinäisiä paineita suoriutua käytöksestään moitteetta. Koulun opettajat olivat päättäneet antaa luokille, jotka olivat osoittaneet noudattavansa ”eheää kokonaisjärjestystä”, ”lepohetken eli lupapäivän”. Eheä kokonaisjärjestys tarkoitti, ettei kukaan luokan oppilaista ollut viikon aikana

---

²⁴⁰ JoMA, KYA, Ad:2, 26.3.1904.

²⁴¹ Ks. esim. JoMA, KYA, Ca:1, 14.9.1898.

²⁴² Suomen Asetuskokoelma 26/1872, 40§.

²⁴³ JoMA, KYA, Ad:2, 15.3.1902, 9.4.1904, 16.4.1904, 3.3.1906, 10.3.1906, 17.3.1906, 24.3.1906.

²⁴⁴ Ks. esim. JoMA, KYA, Ad:1, 16.4.1898, 24.9.1898 ja Ad:2, 8.11.1902, 21.3.1903.

²⁴⁵ JoMA, KYA; Ad:1 ja Ad:2.

joutunut jälki-istuntoon tai muuten rangaistavaksi.²⁴⁶ Päätöksessä ei tarkemmin kerrota mitä kyseisellä lupapäivällä tarkoitettiin. Täyttä varmuutta ei ole, noudatettiinko koulussa päätöstä todella. Päätös tehtiin vuonna 1898, eikä sitä sen jälkeen opettajankokouksissa mainittu, joskin opettajat keskustelivat mitkä luokat olivat onnistuneet selviämään viikosta rangaistuksitta. Asiaa siis ainakin jollain tasolla seurattiin, mikä aiheutti paineita useisiin rikkeisiin syyllistyneille oppilaille.²⁴⁷

Yhteiskoulun rangaistuskirjasta löytyy useita poikia, joiden nimi toistuu useampaan kymmeneen kertaan. Suurintaa osaa tapauksista yhdistää se, ettei poikia rangaistu juuri muuten kuin jälki-istunnolla, ja syyt painottuivat vallattomuuden kaltaisiin hyvin yleisiin rikkeisiin. Se ettei tällaisia sarjassa koulun sääntöjä rikkoneita oppilaita rangaistu rikkeiden karttuessa kovemmin, kertoo osittain koulun hengestä. Yhteiskoulussa ei mitä ilmeisimmin uskottu kovien rangaistusten voimaan kasvatusmetodina. Tähän viittaa myös koulussa tehdyt päätökset ruumiillisen kurituksen välttämiseksi viimeiseen asti. Yhteiskoulun toiminta oli tässä suhteessa poikkeuksellista, sillä kouluilta odotettiin vielä 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä kelloa tarkkaa toimintaa, jota tuli ylläpitää vaikka ankarallakin kurilla, jos muu ei auttanut.²⁴⁸ Jälki-istuntojen antaminen jälki-istuntojen perään vahvistaakin luvussa 2.2 esittämiäni päätelmiä yhteiskoulun kurinpidon erilaisuudesta.

Seikka kertonee myös siitä että käytöstä, johon pojat niin usein syyllistyivät, pidettiin koulussa tavanomaisena. Poikamaisuuteen liitettiin piirteisiin kuului tietty vallattomuuden ja sääntöjen kyseenalaistamisen odotus, mikä näkyi myös esimerkiksi siinä millaisista rikkeistä poikia rangaistiin yhteiskunnassa muutenkin. 1900-luvun alkupuolella kasvatuslaitoksiin lähetettiin poikia, joita syytettiin paitsi varkauksista myös kaduilla norkoilusta, kiroilusta ja kerjäämisestä. Tyypillistä ongelmallisille pojille oli myös huono, röyhkeä, tottelematon ja häiritsevä käytös koulussa. Tällaista poikien osoittamaa käytöstä kutsuttiin yleisesti pahantapaisuudeksi. Tyttöjen pahantapaisuus oli ennemminkin seksuaalisesti väritynyttä: tyttöjä lähetettiin kasvatuslaitoksiin koska heidän epäiltiin olevan epäsiiveellisiä. Käsittelen tätä tarkemmin luvussa 5.2. Myöhemmin vastaava diskurssi vahvistui. 1920–1930-luvuilla ongelmallisten poikien pelättiin olevan röyhkeästi käyttäytyviä katupoikia ja tyttöjen siiveettömiä jazz-tyttöjä.²⁴⁹

---

²⁴⁶ JoMA, KYA, Ca:1, 14.9.1898.

²⁴⁷ JoMA, KYA, Ca:1.

²⁴⁸ Ojakangas 1998, 35–36.

²⁴⁹ Kaarninen 1995, 59–63; Kaarninen 2003a, 220–222, 233–234; Vehkalahti 2000, 133.

Vallattomuuden kaltaisen yleisen häiriön aiheuttaminen ei ollut toisaalta niin äärettömän poikkeuksellista tytöiltäkään, joiden voidaan todeta käyttäytyneen yleensä varsin hyvin. Yleisen häiriön aiheuttaminen lienee ollut niin yleistä koulussa, että sitä voidaan pitää melkeinpä jokapäiväisenä. Jopa koulussa, joka pyrki toiminnassaan täydellisyyteen. Kyseisenlaista käytöstä osattiin jopa odottaa, siihen oli niin totuttu, ettei siitä jälki-istuntoa kovemmin rangaistu. Vilkkaukset oli ennen kaikkea merkki lapsekkuudesta, se oli viatonta ja kieli ymmärtämättömyydestä, minkä vuoksi ankarampia rangaistuksia ei tarvittu.²⁵⁰ Mikäli oppilas ei syyllistynyt käytökseen, joka ei ollut jollain tapaa poikkeuksellisen huonoa, ei häntä tarvinnut rangaista jälki-istunnon antamista kovemmin. Esimerkiksi luntaaminen ja muu vastaava epärehellinen käytös toi pisimmän jälki-istuntorangaistuksen. Epärehellisyyksistä rangaistiinkin huomattavasti harvemmin kuin yleisen häiriön aiheuttamisesta.²⁵¹ Myöskään se että samoja oppilaita jouduttiin jatkuvasti rankaisemaan samoista virheistä, ei ollut mitenkään poikkeuksellista. Kenties koulussa totuttiin tähänkin, minkä vuoksi niin kutsutut sarjarikkoajat eivät saaneet ankarampia rangaistuksia.

Myös Jyväskylän lyseosta löytyi poikia, joiden nimi kirjoitettiin rangaistuskirjaan useampaan otteeseen. Ongelma asian toteamisessa tuottaa se, että lyseon rangaistuskirjasta on huomattavasti vaikeampi tunnistaa oppilaiden henkilöllisyyttä. Lyseon rangaistuskirjaan merkittiin usein vain rangaistuksen saaneen oppilaan sukunimi. Pelkän sukunimen perusteella on äärimmäisen vaikea sanoa, kuinka moni merkintä koskee samaa oppilasta, eikä esimerkiksi veljessarjan eri edustajia. Joskus opettajalta jäi rangaistavan oppilaan luokkakin merkitsemättä, mikä tuottaa erityisiä vaikeuksia oppilaan henkilöllisyyden tunnistamisessa.²⁵²

Joka tapauksessa olen pystynyt tunnistamaan joitain koulun rangaistuskirjaan merkittyjä tapauksia saman ihmisen tekemiksi myös lyseosta. Lyseosta en ole löytänyt yhtään oppilasta, jota oltaisi rangaistu yli viidestätoista rikkeestä. Tällaiset moninkertaiset sääntörikkokat tulivat lyseossa usein rangaistuiksi vain noin kymmenisen kertaa, eli huomattavasti vähemmän kuin Kuopion yhteiskoulussa. Syy eroon löytynee koulujen luonteiden erosta. Lyseo oli perinteikäs klassinen lyseo, jossa pyrittiin täyttämään oppikouluille osoitetut vaateet. Koulun oppilaita opetettiin tietynlaiseen itseohjautuvuuteen käytöksen suhteen. Mitä pitempään he olivat koulussa olleet sitä

---

²⁵⁰ Hakala 2011, 108.

²⁵¹ JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2.

²⁵² JyMA, JYLA, II Ae:1.

parempaa käytöstä heiltä vaadittiin. Tämä näkyi myös rangaistuksissa: ne olivat sitä ankarampia mitä ylemmällä luokalla oppilas oli.²⁵³

Toisaalta molemmissa kouluissa myös useisiin rikkeisiin syyllistyneistä oppilaista rangaistiin pääosin neljän ensimmäisen luokkansa aikana. Esimerkiksi Hilpas W:n nimeä ei löydy rangaistuskirjasta enää hänen päästyään viidenneltä luokalta. Oppilas Otto H. tuli rangaistuksi vain kolmesti jatkoluokilla ollessaan, Väinämö K. kahdesti. Jatkoluokilla tarkoitettiin oppikoulun kolmea ylintä luokkaa kuudesta kahdeksaan. Ne tarjosivat käytännössä yliopistoon valmentavaa opetusta.²⁵⁴ Rangaistusten ankaruudella ei näytäkään olleen juuri väliä siihen, millä todennäköisyydellä oppilaat tekivät rikkeitä vielä ylemmillä luokilla.²⁵⁵ Itseohjautuvuuden periaate, johon Foucault'kin viittaa puhuessaan rankaisuvaltaan tulleesta tarkoituksenmukaisuudesta, näyttäisi pitävän paikkansa molemmissa kouluissa. Tässä suhteessa oppikoulut olivat onnistuneet ajan kasvatuskäsitysten näkökulmasta. Taivuttaminen auktoriteetin alle oli onnistunut ja siveellistä kehitystä saavutettu, kun kasvattajan ei tarvinnut komentaa kasvatettaviaan tekemään oikein vaan he tajusivat sen itsenäisesti. Oppilaista pyrittiin kasvattamaan sellaisia, etteivät he tulevaisuudessa tarvitsisi ulkoista kuria toiminnassaan, vaan kurinalaisuus syntyi yksilössä itsessään. Kasvatuksen tavoitteena oli siis eräänlainen elämän läpi jatkuva itsekasvatus. Rangaistuksetkin olivat saaneet opettavaisemman luonteen, niillä pyrittiin vaikuttamaan siihen, ettei rikoksentekijä enää uusisi rikostaan.²⁵⁶ Itseohjautuvuus piti paikkaansa niin poika- kuin tyttöoppilaidenkin kohdalla. Eniten rikkeitä toistivat alimmilla luokilla olleet pojat ja tytöt.

4.2 Oppilaiden luokka-asteiden vaikutus tehtyjen rikkeiden laatuun ja määrään

Tarkastelen tässä alaluvussa tehtyjä rikkeitä luokka-asteiden näkökulmasta. Tulivatko rikkeiden tekijät muutenkin ennen kaikkea alimmilta luokilta? Kiinnitän huomiota myös siihen, erosivatko samoilla luokka-asteilla olleet tytöt ja pojat jollain lailla toisistaan, tekivätkö he rikkeitä samassa suhteessa eri luokilla. Kuten taulukosta 4 sivulta 69 voidaan havaita, merkittiin tutkittavalla aikavälillä Jyväskylän lyseon rangaistuskirjaan ainoastaan 60 tapausta, jossa tekijä tuli kolmelta ylimmältä luokalta. Luku on vain noin neljä prosenttia kaikista rikkeiden tekijöistä. Kuopion yhteiskoulun rikkeistä kertovaa taulukko 5 sivulla 69 osoittaa, että myös yhteiskoulussa oli samankaltainen ilmiö. Kahden ylimmän luokan tekemät rikkeet muodostivat Jyväskylän lyseossa vain noin kaksi prosenttia kaikista tehdyistä rikkeistä. Kuopion yhteiskoulussa kahden ylimmän

---

²⁵³ JyMA, JYLA, II Ae:1; Ojakangas 1998, 55–58, 93–100

²⁵⁴ Strömberg 2011, 137.

²⁵⁵ JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2.

²⁵⁶ Foucault 1980, 22–29; Jalava 2005, 172–175; Ojakangas 1998, 55–58, 93–100; Uimonen 1999, 85–87.

luokan tekemät rikkeet olivat noin 0,9 prosenttia kaikista rikkeistä. Molemmissa kouluissa vanhimpien oppilaiden rikkeiden osuus kaikista rikkeistä oli huomattavan pieni. Kouluissa annetuilla rangaistuksilla ei näytä olleen merkitystä sen suhteen, kuinka paljon vanhemmat oppilaat tekivät rikkomuksia.

Taulukko 4: Jyväskylän lyseossa rikkeitä vuosina 1896–1905 tehneiden oppilaiden luokka-asteet.

Luokka-aste	Määrä	%-osuus tehdyistä rikkeistä
1.	462	28,9 %
2.	352	22,0 %
3.	378	23,6 %
4.	268	16,7 %
5.	59	3,7 %
6.	27	1,7 %
7.	22	1,4 %
8.	11	0,7 %
Ei määritelty	21	1,3 %
Yhteensä	1600	100,0 %

Lähde: Jyväskylän lyseon rangaistuskirja 1896–1905.

Taulukko 5: Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa rikkeitä vuosina 1898–1906 tehneiden oppilaiden luokka-asteet.

Luokka-aste	Määrä	%-osuus tehdyistä rikkeistä
Valmistava luokka	231	11,8 %
1.	625	32,0 %
2.	504	25,8 %
3.	316	16,2 %
4.	134	6,7 %
5.	64	3,3 %
6.	59	3,0 %
7.	7	0,4 %
8.	9	0,5 %
Ei määritelty	5	0,3 %
Yhteensä	1954	100,0 %

Lähde: Kuopion suomalaisen yhteiskoulun rangaistuskirjat 1898–1906.

Neljän alimman luokan rikkeet muodostivat Jyväskylän lyseossa noin 91 prosenttia kaikista koulussa tehdyistä rikkeistä, ja Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa noin 92 prosenttia, kun

valmentavan luokan rikkeet lasketaan mukaan. Rikkeiden määrät alkoivat pudota viidennestä luokasta eteenpäin. Yhteiskoulussa suurin pudotus tapahtui oikeastaan jo neljännellä luokalla. Muutos on lyhyen ajan sisällä huima. Rikkeiden määrä on vähintään puolittunut siirryttäessä neljänneltä luokalta viidennelle. Tarkkuus ja täsmällisyys olivat ihanteita, joihin pyrittiin myös Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa. Tietyissä asioissa, kuten esimerkiksi luvattomien huvien kohdalla, myös vanhemmat oppilaat rikkoivat todennäköisemmin koulun sääntöjä²⁵⁷.

Ylimmillä luokilla olleiden vähäisiä rikkeitä selittää osaltaan myös se, ettei koulujen jatkoluokilla kuudesta kahdeksaan ollut niin paljon oppilaita kuin alemmilla luokilla. Oppikoulu oli kouluna vaikea, ja vaati oppilailtaan myös varallisuutta. Läheskään kaikki oppilaat eivät käyneet oppikoulua loppuun saakka, mikä oli osasyynä siihen että 1890- ja 1910-luvuilla pohdittiin välitutkinnon järjestämisen mahdollisuutta. Välitutkinnon nähtiin mahdollistavan oppikoulunkäynnin ja oppikoulusta valmistumisen ilman lukion, eli oppikoulun kolmen viimeisen jatkoluokan käyntiä, ja ylioppilastutkinnon suorittamista. Jatko- eli lukioluokat olivat juuri ne luokat, jotka monelta oppikoululaiselta jäivät lopulta käymättä. Asiasta syntyneeseen keskusteluun liittyi oppikoulun yleisen keskeyttämisen lisäksi pelko ylioppilastulvasta, kun valmistuvien ylioppilaiden määrä lisääntyi vuosi vuodelta naisten ja alempien yhteiskuntaluokkien oppikoulunkäynnin yleistymisen myötä. Keskustelu loikin pohjan keskikoulun synnylle, kun vuonna 1914 oppikoulujen alkeiskoulut nimettiin keskikouluiksi.²⁵⁸ Jatkoluokkalaisten tekemien rikkeiden vähäisyyteen liittyi kuitenkin ennen kaikkea se, että oppilaat olivat pitkän koulutaipaleensa varrella oppineet olemaan rikkomatta sääntöjä, eikä ylilyöntejä niin usein tapahtunut.

Molemmissa kouluissa ylempien luokkien saamien rangaistusten syyt poikkeavat hieman rangaistusten syiden yleisestä linjasta. Kuopion yhteiskoulussa ylemmillä luokilla olleita oppilaita rangaistiin useimmiten poissaoloista tai myöhästymisistä. Myös petollisuus oli usein rangaistusten aiheena, sen sijaan vallattomuuksista rangaistiin vain paria ylempien luokkien oppilasta. Myös Jyväskylän lyseossa ylimpien luokkien vallattomuuden vuoksi saamat rangaistukset olivat harvassa. Lyseossa ylempien luokkien oppilaiden rangaistusten syyt painottuvat röyhkeyteen, lunttaamiseen ja uppiniskaisuuteen. Tottelemattomuuden teoissa koulun jatkoluokkien osuus olikin huomattavasti korkeampi kuin ylempien luokkien yleensä: niissä noin kahdessatoista prosentissa syytettiin ylimpien kolmen luokan oppilaita. Osuus on huomattavasti suurempi kuin ylempien luokkien osuus

---

²⁵⁷ Tämä piti paikkansa ennen kaikkea Jyväskylän lyseon kohdalla, ks. JyMA, JYLA, II Ae:1.

²⁵⁸ Kaarinen 2011, 411; Strömberg 2011, 137–139.

kaikista koulussa tehdyistä rikkeistä. Yhteiskoulussa vastaavasti jopa 27 prosenttia luvattomista poissaoloista oli jatkoluokkien oppilaiden tekemiä.²⁵⁹

Kouluvuosien karttuessa vilkkauden tilalle näyttäisi tulleen jonkinlainen kapina koulun sääntöjä ja auktoriteettia kohtaan, ainakin mitä lyseoon tulee. Oppilaiden teot muuttuivat aikaisempaa pahemmiksi, ne eivät olleet enää pelkkiä vilkkauden ja ymmärtämättömyyden osoituksia. Vaikka oppilaat olivat sisäistäneet koulun käytössäännöt ja päällisin puolin käyttäytyivät mallikkaasti, saattoivat he samalla alkaa kyseenalaistamaan niitä. Esimerkiksi luvattomiin huveihin osallistumisen voidaan nähdä viestivän uhmakkuudesta. Niihin osanotto oli ankarasti kiellettyä. Huvitusten pelättiin rappeuttavan nuorisoa ja verottavan heidän ahkeruuttaan, sekä vievän heitä huonoille teille²⁶⁰.

Asia ei liene sinänsä ihme, sillä jo vuosisatojen vaihteessa nuoruuteen ja erityisesti murrosikään liitettiin tietty pyrkimys itsenäistymiseen. Murrosikä syntyi käsitteenä 1800-luvun lopulla ja sitä käytti ensimmäistä kertaa psykologi George Stanley Hall. Tuolloin murrosikällä tarkoitettiin suunnilleen ikävuosia kolmestatoista kahteenkymmeneen, joskin esimerkiksi tyttöjen ja poikien välillä väitettiin olleen eroja iän sijoittumisessa. Murrosikä nähtiin vuosisatojen vaiheessa myrskyisenä elämänvaiheena, johon liittyi paljon tunteita. Sittenkin ikään on liitetty piirteitä, joissa nuoret kyseenalaistivat aikaisempia perinteitä ja vanhempiensa arvomaailmaa. Nykyään murrosikällä on useampia merkityksiä, mutta ennen kaikkea sillä tarkoitetaan kehitysvaihetta, jossa nuori vähitellen irtaantuu lapsuuden perheestään ja rakentaa omaa toimijuuttaan joskus jopa kapinoimalla. Murrosikä koetaan elämänvaiheena, johon liittyy itsenäisyyteen pyrkiminen ja konfliktit auktoriteettien kanssa. Tällaisissa vanhempien oppilaiden osoittamissa tottelemattomuuksissa onkin saattanut ollut kyseessä eräänlainen kapinointi vanhaa totuttua kohtaan. Nuoret loivat tätä kautta omaa identiteettiään, mihin liittyi poikien kohdalla myös esimerkiksi tupakointi ja tappeluihin osanotto. Asia voi toki olla niinkin, että tällaisten vähän vanhempien oppilaiden kohdalla myös pelättiin kuvatunkaltaista käytöstä, mikä johti ristiriitoihin. Opettajat saattoivat toisin sanoen kokea vanhemmat, jo aikuistumassa olleet oppilaat uhkana omalle auktoriteetilleen, ja rankaisivat heitä siksi verrattain usein.²⁶¹

---

²⁵⁹ JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2; JyMA, JYLA, II Ae:1.

²⁶⁰ Kaarinen 2011, 415; Vehkalahti 2000, 138–141.

²⁶¹ Aapola 1999, 344 – 347; Aapola 2003, 96–101.

Tottelemattomuus nousee joka tapauksessa keskimääräistä yleisemmäksi vanhempien oppilaiden tekemäksi rikkeeksi. Toisaalta myös yhteiskoulun korkeat poissaolomäärät ja myöhästymiset saattoivat olla jonkinlaisia oman tahdon osoituksia. Vanhemmat oppilaat uskalsivat kenties mennä ja tulla kuten tahtoivat, kapinoiden esimerkiksi heihin kohdistuneita täsmällisyyden odotuksia vastaan. Todennäköistä on myös että vanhemmilla oppilailla oli enemmän velvollisuuksia koulun ulkopuolella, minkä vuoksi poissaolojen määrä nousi korkeaksi. Vanhempia oppilaita painoi myös yhä enemmän koulussa pärjääminen, kun esimerkiksi ylioppilastutkinnon tekeminen lähestyi. Kasvavat paineet saattoivat ajaa heidät petoksen tielle ja lunttaamaan.

Taulukko 6: Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa vuosina 1898–1906 rikkeitä tehneiden tyttöjen luokka-asteet.

Luokka-aste	Määrä	%- osuus tehdyistä rikkeistä
Valmistava luokka	9	5,2 %
1.	28	16,2 %
2.	42	24,3 %
3.	57	32,9 %
4.	11	6,4 %
5.	7	4,0 %
6.	14	8,1 %
7.	1	0,5 %
8.	2	1,2 %
Ei määritelty	2	1,2 %
Yhteensä	173	100,0 %

Lähde: Kuopion suomalaisen yhteiskoulun rangaistuskirjat 1898–1906.

Myös tytöistä rikkeitä tekivät selkeästi eniten alimpien luokkien oppilaat, kuten taulukosta 6 voi havaita. Taulukossa kunkin luokan tekemää rikemäärää on verrattu tyttöjen tekemien rikkeiden kokonaismäärään. Annettujen rangaistusten määrä kasvaa kolmanteen luokkaan asti, jonka jälkeen se alkaa laskea. Tämä erosi poikien käyttäytymisestä. Pojilla rikkeiden määrä oli laskeva heti ensimmäiseltä luokalta lähtien. Eroa saattaa selittää esimerkiksi se, että aremmiksi kasvatetuilla tytöillä saattoi kouluvuosien mittaan tulla enemmän rohkeutta, ja he uskalsivat tehdä rikkeitä vasta hieman poikia myöhemmin. Tytöt syyllistyivät kuitenkin jonkin verran ”äänekkäiden rikkeiden” kuten yleisen häiriön tuottamiseen²⁶², joka vaati riketyypinä enemmän rohkeutta. Yleisen häiriön aiheuttamiseen syyllistyneistä 29 tytöstä vain seitsemän tuli valmistavalta tai ensimmäiseltä luokalta. Suurin osa rikkeeseen syyllistyneistä tytöistä tuli luokilta kahdesta neljään, siis jo jonkin

²⁶² Ks. Taulukko 3 s. 40.

matkaa koulutaipaleltaan kulkeneilta. Toisaalta myös esimerkiksi huolimattomuus ja myöhästely, jotka olivat yleisimmät tyttöjen tekemistä rikkeistä, olivat yleisempiä toisen ja kolmannen luokan tyttöjen tekemänä.²⁶³

Vastaavasti kuin Kuopion suomalaisen yhteiskoulun poikien kohdalla, tyttöjen tekemien rikkeiden määrä laskee kolmannen luokan jälkeen. Ylempien luokka-asteiden kohdilla olleet heittelyt selittyvät ennen kaikkea rikkeiden vähäisellä määrällä. Yksittäinen tapaus, jossa rangaistiin useampaa tyttöoppilasta kerrallaan, nostaa ylempien luokkien tekemien rikkeiden määrää heti. Esimerkiksi kuudennen luokan saamaa suurelta tuntuva neljäntoista rangaistuksen määrää selittää se, että kuudennen luokan tytöistä viittä rangaistiin kerralla luvottomasta poissaolosta vuonna 1904²⁶⁴. Tällainen joukkorangaistus nostaa nopeasti yksittäisten rangaistusten määrää kun rangaistusten määrä muuten oli vähäinen. Luokilla yhdestä kolmeen olleet tytöt tekivät rikkeitä yhteensä 127 kappaletta, mikä vastaa noin 73 prosenttia kaikista tyttöjen tekemistä 173 rikkeestä. Lisäksi valmistavan luokan oppilaista tehtiin merkintä yhteiskoulun rangaistuskirjaan yhdeksän kertaa, mikä nostaa alimpien luokkien osuutta entisestään.²⁶⁵

Rangaistujen jatkoluokkien tyttöoppilaiden määrä oli hyvin vähäinen. Kuudennen luokan oppilasta rangaistiin peräti neljätoista tyttöä, mutta kahdelta ylimmältä luokalta tulleita oppilaita ei rangaistu kuin kolme kertaa. Molemmat kahdeksaluokkalaisten saamat rangaistukset annettiin 16.12.1904 aiheuttomasta poissaolosta ja ainoastaan seitsemännellä luokalla ollutta sääntöjä rikkonutta tyttöä rangaistiin petollisuudesta²⁶⁶. Ylempiluokkalaisten tyttöjen saamien rangaistusten syyt eivät juuri poikenneet alempien luokkien tyttöjen teoista. Ketään koulun jatkoluokilla ollutta tyttöä ei tosin syytetty yleisen häiriön aiheuttamisesta, kuten vallattomuudesta, joka oli kuitenkin kolmanneksi yleisin tyttöjenkin saamien rangaistusten syy.²⁶⁷ Ylimmillä luokilla olleiden tyttöjen saamien rangaistusten syyt olivat siis kaiken kaikkiaan hyvin samankaltaiset kuin jatkoluokkien oppilaiden saamien rangaistusten syyt yleensä. Syissä korostui petollisuus ja poissaolo ilman syytä.

Tutkimissani kouluissa rangaistuiksi tuli siis ennen kaikkea alimpien luokkien oppilaita. He olivat myös huomattavasti herkempiä toistamaan rikkeitään verrattuna ylempien luokkien oppilaisiin.

---

²⁶³ JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2.

²⁶⁴ Ks. JoMA, KYA, Ad:2, 5.3.1904. Myös muut kuudennen luokan tyttöjen saamat rangaistukset olivat todennäköisesti tällaisia ”joukkorangaistuksia”. Muista rangaistuksista tehdyt merkinnät ovat vain puutteellisia, niihin ei ole merkitty rangaistuksen syytä. Mutta esimerkiksi 3.12.1898 rangaistuksi tuli neljä kuudennen luokan tyttöä kerralla, ks. JoMA, KYA, Ad:1, 3.12.1898.

²⁶⁵ Ks. Taulukko 6 s. 72.

²⁶⁶ JoMA, KYA, Ad:2, 16.12.1904, 21.10.1905.

²⁶⁷ JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2; taulukko 3 s. 40.

Alaluokkalaiset eivät olleet vielä tottuneet koulun käytössääntöihin, mistä ylilyönnit johtuivat. Vilkkkaus kuitenkin lieveni iän myötä, ja kouluissa toteutui tietty itseohjautuvuuden periaate, johon kasvatuksella pyrittiin. Tämä ei välttämättä pitänyt paikkaansa tyttöoppilaiden kohdalla, jotka tekivät eniten rikkeitä luokilla kahdesta neljään. Syynä eroon lienee tyttöjen ja poikien erilaiset kasvatukset, mikä johti siihen etteivät tytöt uskaltaneet meluta vielä ensimmäisellä luokalla. Rikkeitä toki tekivät myös ylempien luokkien oppilaat, joskin heidän tekemänsä rikkeet hieman poikkesivat alempien luokkien tekemistä. Merkittävänä taustasyynä vanhempien oppilaiden tekemiin rikkeisiin saattoi olla oppilaiden oma kehitysvaihe, johon kuului oman identiteetin rakentaminen. Tätä identiteettiä rakennettiin jopa kapinoimalla, mikä näkyi koulun sääntöjen ja opettajan auktoriteetin kyseenalaistamisena, tai ainakin oletettuna kyseenalaistamisena.

5 OPETTAJAN POIKA, VÄRJÄRIN TYTÄR

5.1 Oppilaiden taustojen vaikutus rangaistustapauksiin

Tässä luvussa tarkastelen erityisesti koulujen matrikkeliteokset, joiden sisältämät tiedot selittävät osaltaan joidenkin rangaistustapausten taustoja. Kouluissa sattuneita rangaistustapauksia on tarkasteltava laajemmassa mittakaavassa, rikkeistä annettuihin rangaistuksiin on vaikuttanut usea seikka. Rangaistukset eivät ole niin yksiuotteisia kuin mitä niiden tarkastelu pelkän sukupuolen käsitteen avulla antaa ymmärtää. Tässä luvussa tarkastelen tapauksia intersektionaalisuuden näkökulmasta.²⁶⁸ Käsitteen avulla saan nostettua esiin oppilaisiin liittyneitä rangaistuksiin vaikuttaneita seikkoja. Matrikkeliteokset ovat hyödyllinen lisä tutkiessani, vaikuttiko esimerkiksi oppilaiden sosioekonominen tausta rangaistuksiin jollain tavalla. Rangaistuskirjojen ja matrikkeliin lisäksi tarkastelen erityisesti opettajankokousten pöytäkirjoja, jotka antavat lisätietoa joistain rangaistustapauksista.

Tyttökoulun rangaistuskirjaan kirjattiin peräti kolme tapausta, joissa tyttöjä syytettiin suoraan varkaudesta, lisäksi kahdessa tapauksessa varastelu oli osa syytettä.²⁶⁹ Tyttöjen syyttäminen varkauksista on sikäli mielenkiintoinen, että aiempi tutkimus on todennut varkaudet ennemminkin pojille tyypillisiksi rikoksiksi. Niistä jäi muualla yhteiskunnassa kiinni huomattavasti useammin poikia kuin tyttöjä. Varkaudet liitettiin tutkittavalla aikakaudella nimenomaan poikamaiseen pahantapaisuuteen. Pojat liikkuvat varastelevina ja varastettua tavaraa myyneinä joukkoina, joissa varastelu oli jopa yleinen huvittelun muoto. Toisaalta aiemmassa tutkimuksessa on noussut esille, että myös tytöt syyllistyivät varkauksiin, mutta heidän tekemänsä varkaudet poikkesivat poikien tekemistä. Yleensä vakauksista oli syytettynä vain yksi tai kaksi tyttöä kerrallaan. Tyttöjen tekemät varkaudet eivät olleet niin näkyviä kuin poikien, tytöt saattoivat olla esimerkiksi taskuvarkaita tai viedä esimerkiksi naruilla kuivumassa olleita pyykkejä. He saattoivat myös livahtaa lukitsemattomiin taloihin ja viedä sieltä vaikkapa rahaa. Tytöt erosivat pojista siinä, että he varastivat usein omaan käyttöönsä, etenkin vaatteita.²⁷⁰ Tyttökoulussa sattuneet varkaudet sopivatkin aiemman tutkimuksen tyttöjen varkauksista luomaan kuvaan. Ne vaikuttavat ennen kaikkea sellaisille, joissa tilaisuus on tehnyt varkaan.

---

²⁶⁸ Ks. esim. Urponen 2010, 34–37; Valovirta 2010, 94–96.

²⁶⁹ HMA, TTA, Ae:1.

²⁷⁰ Vehkalahti 2003, 246; Vehkalahti 2009, 11–26.

Ensimmäinen Tampereen suomalaisen tyttökoulun rangaistuskirjaan merkitty varastelutapaus sattui vuonna 1903. Opettajakunta pohti tuolloin, miten rangaista toisen luokan oppilasta Elsa S:ä varkauksista. Kyseinen oppilas oli jo syyslukukaudella varastanut oppilastoveriltaan seitsemän ja puoli markkaa maksaneen maantieteellisen kartan. Tapausta olivat tutkineet koulussa opettaneet neidit E. Cannelin ja Aino Hägg. Tutkinnassa oli selvinnyt että Elsa S. oli kartan lisäksi näpistelty yhtä ja toista muutakin koulutovereiltaan. Opettajakunta päätti erottaa tytön varkauksien vuoksi kevätlukukaudeksi, mutta antoi tälle mahdollisuuden palata kouluun samalle luokalle seuraavana lukuvuonna.²⁷¹

Elsa S. palasi erotuksensa päätyttyä kouluun ja jatkoi sitä muutaman vuoden normaalisti. Rangaistuskirjasta on jäänyt pois häntä koskenut toinen tapaus, jota puitiin opettajankokouksessa vuonna 1906. Tuolloin hän oli jälleen syylistynyt epärehelliseen toimintaan ja vienyt toisen oppilaan laskuvihon tämän tietämättä sekä kirjoittanut valmiiksi lasketut laskut omaan vihkoonsa. Toisin sanoen Elsa oli sekä varastanut että luntannut. Opettajakunta ei kuitenkaan suoralta kädeltä erottanut jo toista kertaa epärehellisyksiin syylistynyttä oppilasta, vaan päätti ilmoittaa tämän vanhemmille että he ottaisivat tyttärensä pois koulusta. Muutoin Elsa erotettaisiin. Vanhemmat mitä ilmeisimmin noudattivat opettajien pyyntöä, sillä muita heidän tyttärtään koskeneita dokumentteja ei ole saatavilla. Pöytäkirjassa ja koulun matrikkelissa oppilas Elsa S. todetaan eronneeksi 15.3.1906, eli samana päivänä jolloin opettajat kokoontuivat toisen kerran keskustelemaan hänen rikkomuksistaan.²⁷² Tyttöä ei siis erotettu, vaikka hän olikin ehtinyt rötöstelemään useampaan otteeseen, ja opettajat kyllä muistivat hänen aiemmat epärehellisyytensä. Opettajat vaikuttavat olleen melkoisen myötämielisiä tapauksessa, kun sitä vertaa muihin koulussa ilmi tulleisiin rikkeisiin.

Samantapaista suopeutta ei ilmennyt toisessa koulussa sattuneessa varkaustapauksessa. Tammikuun 22. päivänä vuonna 1910 opettajakunta pohti ensimmäisellä luokalla olleen Lempi S:n juttua. Johtajatar oli tutkinut tapausta, jossa oppilaan luokkatoverilta Armi H:lta oli kadonnut pulpetistaan 40 markkaa, jotka hän oli tuonut kouluun lukukausimaksua varten. Lempi S. paljastui syylliseksi varkauteen ja tunnusti sen. Opettajakunta päätti yksinkertaisesti erottaa tytön tapahtuman johdosta. Asiasta päätettiin lisäksi lähettää tieto vanhemmille. Oppilasmatrikkelissa oppilaan kohdalle on merkitty eroaminen 21.1.1910.²⁷³

---

²⁷¹ HMA, TTA, Ae:1, 23.1.1903 ja Bb:1 oppilas no. 727.

²⁷² Ca:1, 15.3.1906; Bb:1, oppilas no. 727.

²⁷³ HMA, TTA, Ae:1, 22.10.1910.

Tapaus näyttää erityisen kovalta, kun sitä vertaa kenties mielenkiintoisimpaan varkautta koskeneeseen rangaistustapaukseen, joka sattui Tampereen tyttökoulussa vuonna 1906. Maaliskuun kolmantenatoista vuonna 1906 koulun johtajatar neiti Cannelin oli kutsunut neljännen luokan opettajat keskustelemaan poliisilaitokselta saapuneesta raportista. Raportissa syytettiin neljännen luokan oppilasta taskukellon varastamisesta kauppias K. I. Lindebergiltä, jonka luona hän oli ollut vieraisilla. Raportin mukaan kauppias Lindberg oli 9.3.1906 ilmoittanut, että hänen talostaan oli edellisenä päivänä kello 17 ja 19 välisenä aikana varastettu 75 markan arvoinen naisten kultainen taskukello. Tutkittuaan asiaa poliisit olivat tulleet tulokseen, että varkauteen oli pidettävä syyllisenä kruununnimismiehen tytärtä ja tyttökoulun oppilasta Manghild G:tä, joka oli ollut Lindbergin luona vieraisilla kellon katoamisen aikoihin.²⁷⁴

Poliisilaitokselta oli otettu suoraan yhteyttä Magnhildin kouluun, koska koululaki velvoitti niin. Vuoden 1872 koulujärjestyksessä todetaan, että jokainen oppilaan tekemä rikos, josta oppilas joutui tuomioistuimen eteen, tuli rangaista myös koulussa opettajakunnan ja rehtorin päätöksen mukaan. Kouluille tuli siis ilmoittaa koulujen oppilaiden koulun ulkopuolellakin tekemistä kolttosista ja rikoksista, koulun rankaisovalta oppilaaseen ei rajoittunut vain koulun sisällä tehtyihin rikkeisiin. Rehtorin tai oppilaan opettajan tuli lisäksi olla oikeudessa läsnä kun oppilasta syytettiin rikoksesta. Hän oli oikeutettu puhumaan kaikesta mikä koski oppilasta. Jos oppilas tuomittiin suuremmasta rikoksesta, tuli hänet erottaa koulusta ennen tuomion täytäntöön panoa, mutta mikäli oppilas todettiin syyttömäksi, oli koulu velvollinen hankkimaan hänelle asianajajan korvausvaatimuksia varten.²⁷⁵ Oppikouluilla oli siis suuri merkitys oppilaiden elämässä. Oppikouluissa opiskelu määritteli pitkälti sen oppilaiden elämää.

Manghild G. oli kutsuttu opettajankokousta edeltävänä päivänä poliisin etsiväosastoon kuulusteltavaksi varkaudesta. Hän oli aluksi kieltänyt syyllisyytensä jyrkästi, mutta lopulta tunnustanut napanneensa kellon mukaansa kauppiaan ruokasalin pöydältä. Hän oli pitänyt kelloa hallussaan seuraavaan lauantaihin saakka, jolloin oli ilmeisesti tunnontuskissaan kätkenyt sen lumihankeen. Etsivä Juho Tanner, joka juttua oli tutkinut, lähti etsimään kelloa yhdessä Magnhildin kanssa. Kello löytyi tytön osoittamasta paikasta Kuninkaankatu 19:sta porttikäytävästä. Kauppias Lindberg oli tunnistanut kellon omakseen.²⁷⁶ Raportin luettuaan opettajat päättivät, vedoten tekijän

---

²⁷⁴ HMA, TTA, Ca:1, 29.3.1906, pöytäkirjaan mukaan liitetty poliisiraportti, päivätty 9.3.1906 ja päivitetty 13.3.1906.

²⁷⁵ Suomen Asetuskokoelma 26/1872, 45§.

²⁷⁶ HMA, TTA, Ca:1, 29.3.1906, pöytäkirjaan mukaan liitetty poliisiraportti, päivätty 9.3.1906 ja päivitetty 13.3.1906.

alaikäisyyteen ja aiempaan nuhteettomuuteen, erottaa tämän vain neljänteentoista tammikuuta 1907 saakka, mikä oli opettajienkin mukaan lievä rangaistus rankasta teosta. Rangaistuksesta ilmoitettiin tuolloin myös Magnhildin isälle, joka toimi Virroilla kruununnimismiehenä.²⁷⁷

Tapauksen käsittely ei kuitenkaan päättynyt. Maaliskuun 29. päivänä neljännen luokan opettajat kutsui koolle koululääkäri tohtori M. Ahlman, joka oli Magnhildin isän pyynnöstä tutkinut tytön mielenterveyttä. Opettajankokouksen pöytäkirjaan liitettyssä Ahlmanin lääkärinraportissa todetaan, ettei tyttöä voida pitää täysin vastuunalaisena teostaan. Magnhild ei ollut raportin mukaan ollut ”säännöllisessä mielentilassa” varkauden sattuessa. Raportti perustui Ahlmanin tutkimuksiin, joissa hän oli omien sanojensa mukaan kerännyt tietoa työstä useasta eri lähteestä. Usealla lähteellä Ahlman lienee tarkoittanut niin tytön vanhempia kuin vaikkapa opettajiakin. Ahlman oli kysellyt Magnhildin aiemmasta terveydentilasta, käytöksestä ja mielentilasta. Häntä oli erityisesti kiinnostanut tytön ”fyysinen ja psyykkinen” tila niihin aikoihin, jolloin kyseisen rikoksen väitettiin tapahtuneen. Ahlman oli lisäksi henkilökohtaisesti tutkinut Magnhildin maaliskuun kuudentenatoista. Hän toteaa saaneensa tuolloin käsityksen, ettei tytön mielentila ollut täysin ”normaali”. Ahlmanin mukaan Magnhild teki tekonsa äkillisen onnettoman päänäpiston sanelemana ilman, ”että olisi voinut ajatuksiaan tarpeellisesti hallita”.²⁷⁸

Raportin johdosta opettajat päättivät peruuttaa aiemmin tekemänsä erotuspäätöksen, pöytäkirjan mukaan lähes yksimielisesti. Ahlmanin suosituksesta tyttö ei kuitenkaan palannut kouluun vielä, vaan oli sairauslomalla seuraavan syyslukukauden alkuun. Vuoden 1906 elokuun 31. päivänä kirjatussa lääkärinraportissa Ahlman toteaa tutkineensa oppilas Magnhild G:n ja havainneensa tämän ”mieleltään terveeksi ja vapaaksi palaamaan kouluun”. Tohtori perusti näkemyksensä erityisesti siihen, että työllä oli tuolloin ”selvä ja oikea käsitys siitä teosta, jonka vuoksi hänet viime kevätlukukaudella poistettiin koulusta”.²⁷⁹ Magnhild jatkoi koulussa sairauslomansa jälkeen normaalisti. Varkaus tai sairausloma eivät näkyneet hänen kouluedistymisessään, vaan hän eteni koulussa suoraan luokalle jäämättä ja sai päästötodistuksen vuonna 1908. Hänen ei tarvinnut käydä edes kesken jäänyttä neljättä luokkaa uudelleen.²⁸⁰

Lempi S:ää kohdannut lopullinen erotus tuntuu äkkiseltään kovin jyrkältä tuomiolta, kun sitä vertaa Elsa S:n ja Magnhild G:n tapauksiin. Lempi oli tyttökoulun oppilaista ainoa, joka tuli erotetuksi

---

²⁷⁷ HMA, TTA, Ae:1, 13.3.1906 ja Bb:1 oppilas no. 900.

²⁷⁸ HMA, TTA, Ca:1, 29.3.1906, pöytäkirjan mukaan liitetty lääkärinraportti, päivätty 20.3.1906.

²⁷⁹ HMA, TTA, Ca:1, 29.3.1906, pöytäkirjan mukaan liitetty lääkärinraportti, päivätty 31.8.1906.

²⁸⁰ HMA, TTA, Ae:1, 29.3.1906 ja Bb:1 oppilas no. 900.

kokonaan. Erilaisten rangaistusten selitykseksi ei kelpaa se, että Lempin varastama summa oli suurempi, kuin Elsan viemän kartan arvo. Elsa syyllistyi varkauteen ja epärehellisyyteen vielä toistamiseen, eikä häntä tuolloinkaan kuin peloteltu erotuksella. Selitys ei toimi etenään Magnhildin jutussa. Hänen varastamansa kello oli paljon arvokkaampi kuin Lempin varastama summa. Magnhildin tapauksessa on lisäksi muistettava, että hän erehtyi anastamaan kunnianarvoisalta kauppiaalta, vieläpä tämän luona kyläillessään.

Erilaisiin rangaistuksiin on mitä todennäköisimmin vaikuttanut oppilaiden sosioekonominen tausta ja isien yhteiskunnallinen asema. Magnhildin isä oli kruununnimismies, Elsan vanhemmat olivat talollisia ja Lempin isä oli itsellinen²⁸¹. Itsellisenä tunnettiin sellaiset maaseudun tilattomat henkilöt, jotka eivät omistaneet omaa mökkiä vaan asuivat vuokramökissä ja hankkivat toimeentulonsa satunnaisella ansiotyöllä²⁸². Itsellisen tytär ei nauttinut koulussa sellaista luottamusta kuin nimismiehen tytär. Hänellä ei ollut myöskään mahdollisuuksia puolustautua, eikä kenties halujakaan sellaiseen. Elsan vanhemmat eivät olleet niin korkeassa yhteiskunnallisessa asemassa kuin Virtain vallesmanni, mutta korkeammassa kuin itselliset.

Oppilas Magnhild G:n tapaus nostattaa muutenkin paljon ajatuksia. Nähtiinkö koulu niin tärkeäksi, ettei sieltä haluttu jäädä pois edes alentuneen mielenterveyden aiheuttaman stigman vuoksi? Voihan toki olla, että Magnhildillä on ollut todellisia ongelmia mielenterveytensä kanssa. Vaikuttaa kuitenkin epätodennäköiseltä, että ongelmat olisivat olleet kovin vakavia. Näin vähäisillä tiedoilla ei tietenkään voida sanoa varmaksi mitään, mutta tyttö kuitenkin palasi kouluun sairauslomansa jälkeen ja sai vielä päästötodistuksenkin. Oppikouluhan usein keskeytyi, eikä sitä ylipäätään nähty naisille helppona kouluna. Vielä 1920-luvulla heräsi suuri huoli tyttöjen liikarasituksesta oppikouluissa²⁸³. Magnhildiä tuskin olisi päästetty jatkamaan koulussa, mikäli häntä ei olisi katsottu kykeneväksi siihen.

Asiaan liittyy etenkin isän asema kruununnimismiehenä: hänen maineensa kannalta on todennäköisesti ollut parempi, että tyttären mielenterveys on todettu alentuneeksi kuin se että tytär olisi todettu varkaaksi. Naisen mielenterveyden järkkäminen ei nimittäin ollut läheskään niin vakava asia, kuin varkaaksi osoittautuminen. Mielenterveydellisiin ongelmiin vetoaminen naisen tai tytön tekemässä varkaustapauksessa ei ole mitenkään ihmeellistä. Naisten varkauksissa vedottiin

---

²⁸¹ HMA, TTA, Bb:1, oppilas no. 727, oppilas no. 1356.

²⁸² Itsellisen merkitys saattoi kuitenkin vaihdella paljonkin paikkakunnasta riippuen, ja esimerkiksi juuri Tampereen seudulla itsellinen saattoi myös omistaa asuttamansa mökin, ks. lisää Markkola 1989, 39–40.

²⁸³ Kaarninen 1995, 158–161.

usein kleptomaniaan ja hysteerisyyteen, eli heikkohermoisuuteen, joilla yritettiin yleisesti selittää naisten varastelevaa käytöstä. Naisilta tietynlainen hermoheikkous oli jopa hyväksyttyä ylempien yhteiskuntaluokkien piirissä. Naisten hermot käsitettiin miesten hermostoa heikoimmiksi, ja koulutus ja työnteko muodostivat niille vakavan uhan. Hysterian esitettiin vielä 1800-luvulla juontavan lopulta kohtuun, ja se nähtiin siis usein ennen kaikkea naisten vaivaksi. Miesten hermot kestivät työtä ja koulunkäyntiä paremmin, sillä heillä oli niistä vuosituhantinen kokemus.²⁸⁴

Ahlmanin lääkärinraportissaan kuvailema tutkimus oli toisaalta myös yhteneväinen ”kunniallisen” sairastamisen tavan kanssa: tutkimus suoritettiin lääkärin esittämin kysymyksin, joihin diagnoosi perustui. Potilaan ruumiiseen ei koskettu. Huomionarvoista on, että lääkärin kutsuminen kotiin tällaiselle käynnille oli varakkuuden osoitus.²⁸⁵ Vetoaminen mielenterveydellisiin syihin onkin itse asiassa saattanut olla jopa elintason ja statuksen osoitus. Magnhildin isän asema saattoi vaikuttaa myös opettajien alkuperäiseen rangaistuspäätökseen: he eivät alun perinkään tahtoneet tahrata nimismiehen mainetta tyttären varkaudella. Magnhildin isä toimi Virtain ja Ähtärin nimismiehenä vuosina 1895–1917. Hänet tultiin virkakaudellaan tuntemaan erityisen virkaintoisena vallesmannina, mikä varmasti vaikutti tyttären tapauksen käsittelyyn.²⁸⁶ Jos isä todella oli virkaintoinen, lienee hän ollut sitäkin enemmän kiinnostunut omasta maineestaan, johon vaikuttivat myös tyttären edesottamukset.

Intersektionaalisuuden myötä tarkasteltaviksi nousee oppilaiden sosioekonomiset taustojen lisäksi kuitenkin myös muita tapauksiin vaikuttaneita seikkoja. Tällaisia ovat esimerkiksi ikä. Myös mainittuja Tampereen suomalaisen tyttökoulun rangaistustapauksia voidaan tarkastella iän näkökulmasta. Lempi S. oli neljätoistavuotias syyllistyessään rikkomukseensa, saman ikäinen kuin Magnhild G.²⁸⁷ On sinänsä ristiriitaista, että Magnhildin kohdalla oppilaan verraten nuori ikä mainitaan rangaistusta lieventäväksi asianhaaraksi, mutta Lempin tapauksessa se ei näytä vaikuttaneen suuntaan tai toiseen. Vaikuttaakin sille ettei ikä ollut mikään absoluuttinen oppilaita luokittava kategoria. Ikä on kuitenkin saattanut vaikuttaa Lempin rankaisuun sikäli, että hän oli

---

²⁸⁴ Uimonen 1999, 78–85; Vehkalahti 2003, 247.

²⁸⁵ Uimonen 1999, 92.

²⁸⁶ Hokkanen 1979, 269; Viertola 1988, 386. Kyseisen nimismiehen hankalaa mainetta selittää osittain hänen virkakautensa sijoittuminen sortovuosien ajoille. Nimismies edusti näkyvimpänä virkamiehenä valtiomahtia, joka koettiin sortokausina jopa laittomaksi. Nimismiehessä tsaarinvalta ikään kuin personoitui, mikä johti maineen laskuun. Hän kuoli vuonna 1917 muutama päivä sen jälkeen, kun Venäjän maaliskuun vallankumouksen innoittama kansalliskokous oli määrännyt hänet poistumaan 24 tunnin kuluessa paikkakunnalta. Kansalliskokouksessa oli osallisena niin porvareita kuin sosialistejakin. Kyseisen vallesmannin mukana voidaan ajatella keisarillisen vallan loppuneen Virroilla, ks. lisää Hokkanen 1979, 269, 314.

²⁸⁷ HMA, TTA Bb:1, oppilas no. 1356, oppilas no. 900.

vasta ensimmäisellä luokalla. Lempi ei ollut kenties ehtinyt osoittamaan luotettavuuttaan suuntaan tai toiseen. Muut sääntöjä rikkoneet oppilaat olivat olleet koulussa jo pidempään. On mielenkiintoista huomata, että Jyväskylän lyseon oppilaista kovimmat rangaistukset saivat ylimmillä luokilla olleet oppilaat. Lyseolaiset eivät kuitenkaan syyllistyneet varkauksiin, eikä koulujen kurikäytänteitä voi tämän takia verrata suoraan. Lyseon kaltaisessa poikakoulussa opettajilla oli lisäksi enemmän valinnanvaraa asianmukaista rangaistusta valittaessa, mikä tulee muistaa koulujen kurikäytänteiden tarkastelussa. Nuorimpia poikaoppilaita saatettiin edelleen lähettää saamaan ruumiillista kuritusta kotonaan, eikä heitä tarvinnut välttämättä erottaa.

Muutamaa Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa sattunutta rangaistustapausta voidaan sen sijaan verrata Tampereen tyttökoulun käytänteisiin. Yhteiskoulun tyttöoppilaista useampaan rikkeeseen syyllistyi luvussa 3.2 mainittujen kahden tytön lisäksi oppilas Anna K., joka oli koulun tytöistä ainoa, joka rangaistuskirjan mukaan erotettiin. Erotus kesti kuukauden, ja syynä siihen oli rangaistuskirjan mukaan vilpillisyys. Kyseinen oppilas oli jo ennen erotustaan saanut kahden tunnin jälki-istuntorangaistuksen sopimattoman kirjoituksen ja valehtelun vuoksi, sekä tunnin jälki-istunnon huolimattomuudesta²⁸⁸. Erotukseen lienee vaikuttanut myös aiemmat rikkeet, eikä kova tuomio johtunut yksinomaan vilpillisyydestä. On kuitenkin mielenkiintoista, ettei muita useampaan kertaan sääntöjä rikkoneita tyttöjä rangaistu kovemmin rikkeiden toistuessa. Lisäksi vilpillisyyteen tai vilpistelyyn syyllistyivät koulussa lukuisat muutkin oppilaat, mutta ketään heistä ei erotettu. Muille vilpillisyyteen syyllistyneille annettiin tunnin tai kahden jälki-istuntorangaistukset. Anna K. ei myöskään ollut ainoa tyttö, joka syyllistyi vilpillisyyteen, mutta muita tyttöjä ei rangaistu kuin jälki-istunnolla. Kova rangaistus liittyi varmasti aiempiin tekoihin, mutta rangaistuksen taustalla saattoi olla muutakin.²⁸⁹

Anna K:n tapauksessa on paljon yhtäläisyyksiä Tampereen suomalaisessa tyttökoulussa sattuneeseen Lempi S:n tapauksen kanssa. Annan isä oli värjäri, jonka nimeä matrikkeli ei mainitse. Ei ole mitenkään poikkeuksellista, ettei oppilaan vanhempien nimiä löydy matrikkelistä, tapaus ei ole tässä suhteessa ainoa laatuaan.²⁹⁰ Matrikkelin merkintä on kuitenkin hyvin kuvaava. Värjäriä toiminut henkilö kuului alempaan yhteiskuntaluokkaan. Värjäri oli käsityöläinen, jonka

---

²⁸⁸ Oppilas Anna K. ei ollut paikalla ensimmäisellä varsinaisella istuntokerralla, kun häntä piti rangaista huolimattomuudesta. Anna oli ilmestynyt istumaan vasta seuraavan viikon kerralle. Ei voida kuitenkaan olla varmoja, oliko hän ensimmäisestä istunnosta poissa luvan kanssa vai ilman, sillä hänet on vain merkitty poissaolleeeksi ja seuraavan viikon istuntoon paikalla olleeeksi. Syyksi tuolloin on mainittu siirtoa. Ks. JoMA, KYA, Ad:2, 2.10.1903; 10.10.1903.

²⁸⁹ JoMA, KYA, Ad:1 ja Ad:2, 25.4.1903, 17.10.1903.

²⁹⁰ Koulun painettu matrikkeli on puutteellinen monilta osin. Se sisältää täydelliset tiedot vain harvasta oppilaasta, joka jätti koulun kesken. Oppilas Anna K. ei käynyt koulua viidettä luokkaa pidemmälle, ks. Leimu et al. 1975, 68.

yhteiskunnallinen arvoasema ei ollut niin korkea kuin virkamiesten²⁹¹. Anna K. ja Lempi S. ovat lisäksi saattaneet olla kouluissa vapaaoppilaina. Vapaaoppilaalla tarkoitettiin niitä oppikoulujen oppilaita, jotka olivat vapautettuja lukukausimaksuista. Oppikoulunkäynti ei ollut halpaa, ja esimerkiksi köyhemmät vanhemmat oppilaat saattoivat rahoittaa koulunkäyntiään toimien itse jonkinlaisina tukiopeettajina muille oppilaille. Köyhiltä, alemmista sosiaaliluokista tulleilta oppilailta vaadittiin keskimääräistä enemmän niin lahjakkuutta kuin sitkeyttäkin koulussa menestymiseen.²⁹² Lahjakkaiksi todettuja köyhiä oppilaita saatettiin kuitenkin ottaa kouluihin maksutta. Mikäli oppilas ja tämän vanhemmat anoivat vapaaoppilaan paikkaa ja heidät todettiin äärimmäisen köyhiksi, saattoi rehtori vapauttaa oppilaan maksuista. Tällaisia vapaaoppilaita sai olla enimmillään kahdeksan luokkaa kohden. Vapaaoppiluudessa oli kuitenkin ehtonsa. Mikäli vapaaoppilas ei lukukauden aikana osoittanut kiitettävää käytöstä, hän saattoi menettää vapaaoppilaan oikeutensa, mikä käytännössä tarkoitti koulusta eroamista, jos varoja sen käyntiin ei ollut.²⁹³

Tapauksissa saattaakin mitä suurimmissa määrin olla kysymys tästä seikasta. 1800-luvulla käytiin laajaa keskustelua siitä, millaisia oppilaita tuli päästää yleistyviin oppikouluihin, joiden tarkoitus oli valmistaa pääasiassa tulevia virkamiehiä yliopisto-opintoihin. Vuosisadan kuluessa tätä opintietä ja ammattiuraa avattiin myös alempien säätyjen lapsille, mikä aiheutti ylemmissä yhteiskuntaluokissa pelkoa liikakoulutuksesta. Virkapaikkoja ei pienessä maassa riittäisi kaikille haluaville, ja pidemmälle koulutetuissa alempisäätyisissä menisi lisäksi hukkaan hyviä työmiehiä. Säätyläiset pelkäsivät ”oppineen köyhälistön syntymistä”. Korkeamman opintien avaaminen ei lopulta tarkoittanut laajamittaisen yhteiskunnallisen nousun mahdollistamista.²⁹⁴ Alemmista säädyistä tulleilta vapaaoppilailta vaadittiin sitäkin parempaa käytöstä, koska heidät oli päästetty kouluun ilmaiseksi. Molemmat tytöt olivat lisäksi kouluissa ensimmäisellä luokalla, ja etenkin vuonna 1892 syntynyt Anna oli oppikoululaiseksi vielä todella nuori. Erotetuksi tullessaan vuonna 1903 hän oli yksitoista. Oppikoulussa opiskelu aloitettiin usein kymmenen tai yhdentoista vuoden iässä.²⁹⁵

Vaikka Kuopion suomalaisen yhteiskoulun rangaistuskirja ei muita tyttöjä koskeneita erotustapauksia tunne, löytyy koulun opettajankokousten pöytäkirjoista tällainen tapaus. Pöytäkirjojen mukaan vuonna 1901 ensimmäisen luokalla ollut Kustaava W. oli ostanut toisen

---

²⁹¹ Ei voida kuitenkaan olla täysin varmoja, mikä oli Anna K:n isän yhteiskunnallinen asema todella. Kaupungissa käsityötä harjoittaneen henkilön arvoasema saattoi vertautua porvariin, mutta toisaalta urbaaneilla alueilla toimi jo 1700-luvulla halvempaa, ammattikuntapakosta vapaata työvoimaa, jonka asema oli käytännössä sama kuin työväestön, ks. esim. Vainio-Korhonen 1998, 12–16, 28–35.

²⁹² Kaarninen 2011, 410; Kiuasmaa 1982, 497–498.

²⁹³ Suomen Asetuskokoelma 26/1872, 25§.

²⁹⁴ Ikonen 2011, 218–220; Kaarninen 1995, 151; Kaarninen 2011, 410.

²⁹⁵ Leimu et al. 1975, 68; Kaarninen 1995, 148.

henkilön nimissä tavaroita, ja lisäksi keinotellut itsellensä rahoja ilmeisesti näitä ostoksiaan varten. Pöytäkirjassa ei tarkemmin eritellä, kenen nimissä ostokset tehtiin ja kuinka keinottelu tapahtui. Tekonsa vuoksi Kustaava erotettiin koulusta kokonaan ja erotodistuksen käytösarvosana pudotettiin peräti neljään. Jo pelkkä lopullinen erotus on rangaistuksena äärimmäinen. Erotuksen lisäksi käytösnumeron raju lasku tekee tytön saamasta rangaistuksesta kenties kaikista ankarimman tutkituista tapauksista. Kustaava W:n kohdalla edes aiemmin tehdyt rikkeet eivät selitä rangaistusta, sillä rangaistuskirjan tai opettajankokousten pöytäkirjojen mukaan hän ei muihin rikkeisiin koulussa ollessaan syyllistynyt.²⁹⁶

Kustaavan rike oli itsessään jo niin paha, ettei ankara rangaistus ole ihme. Koulun matrikkelin perusteella Kustaava oli pitkälti samankaltaisessa asemassa kuin Anna K. Hän oli kuopiolaisen merimiehen tytär, jonka isän nimeä matrikkeli ei mainitse. Kustaava kuului työläistäustaisiin oppilaisiin, eikä hänen isänsä asema merimiehenä nostanut luottamusta koulussa²⁹⁷. Verrattaessa esimerkiksi muiden koulussa useampiin rikkeisiin syyllistyneiden tyttöjen kotitaustoihin, korostuu Kustaavan ja Annan tapausten samankaltaisuus entisestään. Siinä missä he tulivat työväestöstä, olivat muiden mainittujen rikkeitä tehneiden tyttöjen isät korkeammassa yhteiskunnallisessa asemassa. Signe H. oli notaarin tytär, Ida H:n isä toimi kivityönjohtajana, ja Anna T:n isä oli insinööri.²⁹⁸

Kustaavan ja Annan erotukset näyttävät erityisen ankarilta kun niitä vertaa koulussa eniten rikkeitä tehneiden poikien saamiin rangaistuksiin. Niin Hilpas W. kuin esimerkiksi Väinämö K:kin syyllistyivät kouluvuosinaan vilpilliseen käytökseen, jonka vuoksi Anna K. erotettiin. Kumpaakaan ei kuitenkaan rangaistu jälki-istuntoa ankarammin. Poikkeavat rangaistuskäytänteet selittyvät paitsi rikkeitä tehneiden oppilaiden sukupuolella myös oppilaiden sosioekonomisilla taustoilla. Kun Annan isä oli värjäri, oli Väinämön isä kuurojenkoulun johtaja, joka kuului myös koulun hallitukseen.²⁹⁹ Hilpaksen isästä on sen sijaan saatavilla kahdenlaista tietoa. Kuopion yhteiskoulun matrikkelin mukaan hän oli ammatiltaan hammaslääkäri. Ylioppilasmatrikkeli kuitenkin tunnistaa kyseisen miehen oppikoulun opettajaksi, joka toimi opettajana niin Kuopion reaalikoulussa kuin

---

²⁹⁶ JoMA, KYA, Ca:1, 2.2.1901.

²⁹⁷ Merimies kuului työväestöön, ks. lisää esim. Vainio-Korhonen 1998, 28–31.

²⁹⁸ Leimu et al. 1975, 46, 48, 50, 58, 81. Kustaava on merkitty koulun matrikkeliin eronneeksi ensimmäiseltä luokalta. Ks. Leimu et al. 58. Erotettuja oppilaita harvoin merkittiinkään matrikkeleihin erotetuiksi. Usein heidät merkittiin koulusta eronneiksi, vasta esimerkiksi rangaistuskirjoista paljastuu asioiden todellinen laita, näin oli myös muissa kouluissa. Ks. esim. Tyttökoulun matrikkeli, HMA, TTA, Bb:1.

²⁹⁹ Leimu et al. 1975, 46; JoMA, KYA, Cb:1, 13.11.1906.

Kuopion tyttökoulussakin.³⁰⁰ Myöskään vuoden 1938 hammaslääkärimatrikkeli, joka sisältää tiedot niin tuolloin elossa olleista kuin jo kuolleistakin hammaslääkäreistä, ei tunnista tämännimistä henkilöä.³⁰¹ Todennäköisesti Hilpaksen isä on toiminut opettajana. Olipa Hilpaksen isän ammatti kumpi hyvänsä, oli hänen asemansa yhteiskunnassa joka tapauksessa melko arvostettu. Samoin oli kuuropienkoulun johtajankin asema, jonka nimen myös useampi Aikalaiskirja tunnistaa.³⁰²

Kaiken kaikkiaan ylempiin säätyihin tai korkeampaan yhteiskuntaluokkaan kuuluneiden vanhempien lapsilla näyttäisi olleen paremmat edellytykset selvitä teoistaan lievemmillä rangaistuksilla kuin alempien yhteiskuntaluokkien lapset, olivatpa he sitten syyllistyneet kuinka moniin rikkeisiin tahansa. 1800-luvulla suomalaista kansakuntaa rakennettaessa nousi julkisen keskusteluun huoli alempien luokkien turmeltuneisuudesta ja moraalien löyhyydestä. Korkeamman koulutuksen saaneet ylempiin luokkiin kuuluneet kansalaiset tunsivat olevansa vastuussa alemmistään, ja maassa heräsi tarve parantaa alempien luokkien oloja. Samaan seikkaan liittyivät esimerkiksi paineet kansakoulun järjestämisestä. Tyttöjen ja naisten kohdalla asia korostui erityisesti, sillä työväenluokkaisten naisten ajateltiin olevan suurimmassa vaarassa sortua siveettömyyksiin. Tarkoiton siveettömyyttä tässä kohtaa nimenomaan sen seksuaalissävytteisessä merkityksessä, jota tarkastelen lisää seuraavassa luvussa. Työväenluokkiin kuuluneiden tyttöjen tekemät rikkeet ovat näyttäneet tämän vuoksi kouluissa verraten pahoilta, ne on saatettu tulkita jopa erityisestä pahantapaisuudesta kertoviksi. Yhteiskuntaluokalla rakennettiin valtasuhteita samaan tapaan kuin sukupuolella, mikä tarkoitti alempien luokkien tyttöjen kohdalla kaksinkertaista alistuneisuutta. Liika koulutus koettiin turmiolliseksi niin naisille kuin alhaisemmille yhteiskuntaluokillekin. Työväenluokan tytöt olivat oppikouluissa periaatteessa mahdollisimman väärässä paikassa, heillä ei ollut etenkään ylempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluneiden aikalaistensa silmissä sukupuolensa tai yhteiskuntaluokkansa puolesta edellytyksiä pärjätä siellä. Kurittomat työväenluokan tytöt haastoivatkin paitsi opettajan auktoriteettia, myös sukupuolta ja luokkaa, eivätkä heidän saamansa ankarammat rangaistuksensa olleet tästä näkökulmasta ihmeelliset.³⁰³

---

³⁰⁰ Leimu et al. 1975, 64; <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/1853-1899/henkilo.php?id=18270>. Luettu 27.1.2015. Kuopion suomalaisen yhteiskoulun matrikkelin ja ylioppilasmatrikkelin mukaan henkilö oli naimisissa samannimisen naisen kanssa, joten kysymyksessä lienee sama henkilö.

³⁰¹ ks. Lund 1938.

³⁰² Ks. esim. Aikalaiskirja 1920, 224.

³⁰³ Häggman 1994, 196–197; Ikonen 2011, 219–226; Markkola 1994, 183–192, 195–198; Markkola 2002, 37–52, 221–227; Markkola 2014, 138–141; Männistö 2003, 43, 95–97; Pohjola-Vilkuna 1995, 122–123; Tuomaala 2004, 333–338; Tähtinen 2011, 187–194; Uimonen 1999, 105–113; Uimonen 2011, 116–122; Urponen 2008, 123–128; Yesilova 2008, 101–104.

5.2 Epärehellisyys, siveettömyys ja rangaistusten määräämisen hankaluus

Tässä alaluvussa tarkastelen muita rangaistuksiin ja riketapauksiin vaikuttaneita seikkoja. Käytän havainnollistavina esimerkkeinä opettajankokouksissa puhuttaneita epärehellisyys- ja siveettömyystapauksia. Molemmista riketyypeistä annettuihin rangaistuksiin vaikuttivat useat seikat, eikä rangaistusten määrääminen ollut yksiulotteista. Epärehellisyys oli yksi eniten opettajia puhuttaneista riketyypeistä. Yksityiskohtaista keskustelua aiheutui kuitenkin myös siveettömyydestä, joka oli riketyypinä paljon harvinaisempi. Lyhyesti tätä rikettä voidaan kuvailla sen seksuaalissävytteisen siveettömyyden osoitukseksi, josta olen jo aiemmissa luvuissa maininnut. Siveettömyydestä löytyi samankaltaista auktoriteetin ja tavan kyseenalaistamista kuin tottelemattomuuden osoituksista, minkä vuoksi olen rinnastanut teon tottelemattomuuteen.

Puhe siveettömyydestä alkoi 1800-luvun loppupuolelta alkaen viitata ennen kaikkea seksuaalisuuteen, mutta käytännössä myös kaikkeen muuhunkin elämässä. Sillä saatettiin tarkoittaa melkein mitä tahansa vääräksi koettua käyttäytymistä. Siveettömyydestä käytiin 1800–1900-lukujen vaihteessa laajaa keskustelua, ja erityisesti nuorten siveettömyys aiheutti 1900-luvun alussa yleisesti suurta huolta. Ajan murrosten pelättiin aiheuttavan vaaroja nuorten siveellisyydelle ja ajavan heidät turmiolliselle tielle.³⁰⁴ Siveettömyyden osoittaminen rikkoi syvästi ihmisenäkemyksiä, jossa ulkoisesti puhtaan ja hyvin käyttäytyvän ihmisen ajateltiin ilmentävän sisäistä puhtautta. Siveettömyyteen sortuminen kertoi likaisuudesta, siveetön ihminen ei ollut omien viettiensä herra. Hän ei toisin sanoen ollut se siveellisesti kehittynyt sivistynyt ihminen, johon kaikessa kasvatuksessa pyrittiin.³⁰⁵

Suoraan siveettömyydestä annettuja rangaistuksia ilmeni kouluissa harvoin. Jyväskylän lyseon rangaistuskirjaan tekoja merkattiin kaksi, Kuopion suomalaisen yhteiskoulun rangaistuskirjaan ei yhtään. Lyseossa molemmat annetuista rangaistuksista langetettiin samalla kertaa, kun seitsemännenten luokan oppilaita Fagerholmia ja Böökiä rangaistiin aiemmin sattuneesta siveettömyysrikkeestä. Sekä Fagerholm että Böök saivat teoistaan ankaran varoituksen.³⁰⁶ Kyseinen tapaus nousi puheenaiheeksi 29.2.1902 järjestetyssä opettajankokouksessa, jossa rehtori Peltonen kertoi kaupungilla kuulleensa kyseisten oppilaiden syyllistyneen muutamaa vuotta aikaisemmin

³⁰⁴ Jalava 2011a; Uimonen 2011, 109–116; Vehkalahti 2000, 141.

³⁰⁵ Ks. esim. Koski 2011, 159–160, 1663–168; Launonen 2000, 119–121; Markkola 2002, 344–345; Ojakangas 1998, 84–89; Tiihonen 2000, 171–172, 175.

³⁰⁶ JyMA, JYLA II Ae:1, 3.4.1902.

siveettömään tekoon. Rangaistuskirjasta tai opettajankokousten pöytäkirjoista ei kuitenkaan tarkemmin selviä, mitä siveettömyydellä tarkoitettiin. Oletettavasti sillä viitattiin kuitenkin johonkin tiettyyn huonoon tekoon, sillä siveettömyys ei ollut koulussa mikään yleinen rangaistuksen syy. Rehtori Peltosen kuulemat huhut lienevät olleen vakavia, sillä opettajakunta ei heti osannut päättää oppilaille annettavista rangaistuksista.³⁰⁷

Päätös varoituksen antamisesta tehtiin vasta 25.3.1902 pidetyssä opettajankokouksessa. Opettajat ottivat oppilaiden myöhemmän nuhteettoman käytöksen huomioon, eikä ankarammalle rangaistukselle ollut tarvetta.³⁰⁸ Tekoa ei tuomittu pelkästään sen vakavuuden mukaan vaan lieventävät asianhaarat huomioitiin. Koulun täytyi kuitenkin näyttää nuhteettomalta myös muulle maailmalle.³⁰⁹ Lyseolaisilta odotettiin tietynlaista käytöstä myös koulun ulkopuolella, ja tällaisten tapausten huomiotta jättäminen olisi saattanut laskea koulun siveellistä mainetta. Poikien rankaiseminen siveettömyydestä on mielenkiintoinen, sillä ennen kaikkea tyttöjen siveettömyys koettiin uhkaavaksi tekijäksi. Esimerkiksi siinä missä Cygnaeus tuomitsi poikien uhmakkuuden, hän tuomitsi myös tyttöjen siveettömän käytöksen. Tyttöjen rankaisemisen arvoiset teot kumpusivat Cygnaeuksen näkemyksen mukaan seksuaalisuudesta, heitä tuli kurittaa säädyttömyydestä, kevytmielisyydestä ja irstaudesta.³¹⁰

Vain tietynlainen tyttö oli siveellinen ja vakavasti otettava. Hän käyttäytyi, pukeutui ja ajatteli tietyllä tavalla. Nainen nähtiin sukupuolena, jolle esimerkiksi turhamaisuus ja huvittelunhalu oli tyypillistä³¹¹. Hän oli miestä suuremmassa vaarassa joutua alttiiksi siveettömyyden houkutuksille. Jo luvussa kaksi mainittu pelko tyttöjen tupakoinnista ja alkoholin nauttimisesta liittyi siveettömyyden pelkoon. 1920-luvun naistenlehdissä tupakoinnin ja alkoholin lisäksi esimerkiksi tietynlaisen pukeutumisen ja keimailun nähtiin kertovan siveettömästä elämäntavasta. Asiaan liittyi toki myös laajemmin huoli tyttöjen maineen puolesta. Osa huonoista tavoista oli totuttu aiemmin liittämään prostituutioon. Naisen ja tytön nostaminen siveellisyydskeskustelun keskiöön liittyi ennen kaikkea seksuaalisesti värittyneeseen käsitykseen siveellisyydestä. Pirjo Markkola on määritellyt vuosisatojen vaihteen siveellisyydiskurssin moraalireformiksi, jolla haluttiin vaikuttaa kansalaisten moraalikäsitteisiin ennen kaikkea seksuaalisuuden suhteen ja samalla saattaa moraaliksi siveellisemmälle pohjalle. Naisilta ja miehiltä alettiin vaatia tasa-arvoista sukupuolimoraalia:

³⁰⁷ JyMA, JYLA II Ca:2, 29.2.1902.

³⁰⁸ JyMA, JYLA II Ca:2, 25.3.1903.

³⁰⁹ Kiuasmaa 1982, 122; Strömberg 2011, 121. Koulun valta ulottui pitkälle koulun ulkopuolelle, mikä näkyi esim. luvattomista huveistakin annetuissa rangaistuksissa.

³¹⁰ Koski 2011, 166-167; Vehkalahti 2009, 23-35.

³¹¹ Häggman 1994, 182 - 184, 189-193; Markkola 2002, 345; Männistö 2003, 93-95.

minkään mikä ei ollut sallittua naisille, ei saanut olla sallittua myöskään miehille. Samalla naisista tehtiin entistä vahvemmin seksuaalisen moraalin vartijoita, heidän siveellisyydelleen asetettiin entistä kovemmat odotukset.³¹²

Avioliiton ulkopuolisesta seksuaalisuudesta käytettiin 1800-luvun loppupuolella nimitystä siveettömyys tai sukupuolisiveettömyys, koska seksuaalisuutta ei ollut varsinaisesti käsitteenä olemassa.³¹³ Juuri sukupuolisiveettömyys, eli nykykäsittein seksuaalisuus, oli nuorten elämässä vaikea asia, joka oli saatava hallintaan oikeanlaisella kasvatuksella. Nuorison ohjaaminen oikeanlaisiin, ”siveellisiin” harrastuksiin liittyi käynnissä olleeseen moraalireformiin. Nuoret koettiin paitsi kansakunnan toivoiksi myös uhaksi, minkä vuoksi heidän ohjaamisensa oikeanlaisiksi koetuille teille oli ensiarvoisen tärkeää. Juopottelu ja keimailu esiintyivät siveellisten harrastusten vastakohtina, minkä vuoksi tupakointia tai luvattomia huvituksia ei katsottu kouluissa hyvällä.³¹⁴ Tyttöjen kohdalla myös vääränlaisten kirjojen lukeminen mainittiin huonoksi harrastukseksi. Asia liittyi siihen, että tytöille kirjoitetut kirjat olivat luonteeltaan vääränlaisia, ne kuvasivat usein kaupunkielämää, joka 1900-luvun alkupuolen Suomessa koettiin moraalisesti vaarallisemmaksi kuin maaseutu. Kaupunki edusti turmellusta, jota pojille suunnatussa seikkailukirjallisuudessa ei ollut läsnä. Pojille suunnattu kirjallisuus oli usein historiallista ja nojautui kansalliseen ideologiaan. Siveellisyyskeskustelussa olikin vahva kansallinen sävy. Siveellisesti oikeanlaisella toiminnalla pyrittiin edistämään kansallista kehitystä.³¹⁵

Tampereen suomalaisessa tyttökoulussa sattui vuonna 1913 tapaus, jossa oppilasta rangaistiin siveettömästä teosta. Tapauksesta löytyy dokumentti tyttökoulun opettajankokousten pöytäkirjoista. Opettajakunta pohti syyskuussa 1913 kuudennen luokan oppilaan, työmiehen tyttären Fanni J:n tapusta. Aiemmin samana vuonna kuusitoista täyttänyt Fanni oli jo kertaalleen saanut nuhteita seurustelustaan siveettömästä elämästään tunnetun kanttorin kanssa. Asiasta oli ilmoitettu myös oppilaan äidille. Fanni seurusteli kanttorin kanssa ilmeisen vakavasti. Pariskunta oli koulun johtajattaren mukaan ollut yhdessä pidemmällä matkoillakin. Fanni oli jo kerran luvannut johtajattarelle lopettaa arveluttavan seurustelun, mutta rikkonut lupauksensa. Opettajat Heininen³¹⁶

³¹² Markkola 2002, 166–178, 331–341; Markkola 2014, 134–136; Männistö 2003, 93–99; Tiihonen 2000, 174–175; Tuomaala 2004, 96; Vehkalahti 2000, 140–144.

³¹³ Markkola 2014, 141–147.

³¹⁴ Männistö 2003, 68–70; Tiihonen 2000, 175; Tuomaala 2011, 54 – 55.

³¹⁵ Hakala 2011, 100–101; Markkola 2002, 165–168; Männistö 2003, 54–56; Tuomaala 2011, 55–58.

³¹⁶ Kyseinen Heininen oli Ruusu Heininen, joka toimi tyttökoulussa opettajana vuosina 1897–1915. Ei ole ihme että hän Fannin siveetöntä käytöstä paheksui, sillä hän oli vahvasti mukana diakoniatyössä ja NNKY:ssä, joka toimi aktiivisesti ”langenneiden naisten”, eli siveettömyyteen sortuneiden tai siitä epäiltyjen naisten auttamistyössä. Heininen toimi jopa NNKY:n Sortavalan osaston puheenjohtajana vuodesta 1920 alkaen, ja julkaisi naisasiaa sekä kristillistä nuorisotyötä

ja Borg olivat nähneet parin sittemmin esimerkiksi teatterissa ja yöllisellä kävelyllä. Kokouksessa sihteerinä toiminut opettaja Heininen saattoi lisäksi vahvistaa kanttorin viettäneen siveetöntä elämää, sillä hän tunsi henkilöitä, jotka olivat kanttorin kanssa siveettömyyttä harrastaneet. Heinisen mukaan kanttoria voitiin pitää epäsideellisenä ja sideellisesti vaarallisena henkilönä. Merkinnässä oppilas oppilaan käytös mainitaan kaikkea säädyllisyyttä loukkaavaksi. Ei ole yllätys, ettei opettajakunta saanut asialle päätöstä ensimmäisellä kokoontumiskerralla sen arkaluontoisuuden ja tärkeyden vuoksi. Opettajat päättivät jatkaa kokousta vielä seuraavana päivänä. Borg ja Heininen lupasivat ottaa kokousta varten lisää selkoa näkemisistään.³¹⁷

Seuraavana päivänä pidetyssä kokouksessa opettaja Borg kertoi saaneensa varmaa tietoa siitä, että Fanni oli käynyt kanttorin luona jatkuvasti, käyttäen jopa omaa avaintaan. Merkinnässä todetaan, että vastaavanlainen koulutyön seurustelu nuoren miehen kanssa oli ylipäättään sopimatonta, olipa kyseinen nuori mies kuka hyvänsä. Myös koulun toisten oppilaiden vanhemmat olivat paheksuneet asiaa. Koulun opettaja rouva Pesonen kertoi, että kyseinen kanttori oli tungettelevan käytöksensä vuoksi tullut heitetyksi ulos työväenopistolta, jonka naisoppilaat olivat valittaneet hänestä. Tohtori Ahlman totesi kuulleen samaa kauppaopistolta. Kokoukseen osaa ottanut pastori Hallio kommentoi, että asiaa tulisi tarkastella vain oppilaan näkökulmasta, ja jättää kanttori kouluun kuulumattomana siitä ulos. Lopulta opettajat päättivät antaa Fannille opettajakunnan edessä ankaran varoituksen epäsideellisestä seurustelustaan. Hänen ei tulisi enää jatkaa yhteydenpitoaan kanttorin kanssa. Muutoin häntä pyydetäisiin itse eroamaan koulusta, tai hänet erotettaisiin.³¹⁸

Kokouksen tarkistetussa pöytäkirjaversiossa mainitaan lisäksi, että Fannin vanhemmat päätettiin kutsua seuraamaan varoituksen antoa. Pöytäkirjasta käy ilmi myös, että koulussa pelättiin tytön käytöksen aiheuttamia ikäviä huhupuheita.³¹⁹ Onkin mielenkiintoista, miksi Fannia ei erotettu koulusta suoraan, kuten kävi suurimmalle osalle muista pahimpia rikkeitä tehneistä oppilaista. Fannin saama rangaistus on toki ankara, mutta hän säästyi kuitenkin pahimmalta mahdolliselta rangaistukselta joka koulun oli mahdollista antaa. Fanni J:n tekemän sideellisyysriikkeen pahuutta tuskin voi yliarvioida. Seksuaaliseen sideettömyyteen lankeaminen oli pahin synti, johon tyttö saattoi ylipäättään langeta. Nuoren naimattoman tytön sideellistä mainetta oli ensiarvoisen tärkeää suojella. Entistä mielenkiintoisemmaksi tapauksen tekee se, että Fannin isä oli tavallinen työmie.

---

koskevia kirjoituksia. Heinisen kaltaiset opettajat ottivat taatusti kantaa oppilaiden sideettömyyksiin, sillä niitä vastaan he työssään taistelivat. Ks. Ruusu Heinisestä lisää Aikalaiskirja 1934, 192. Katso NNKY:stä lisää esim. Antikainen 2006; Markkola 2002.

³¹⁷ Aikalaiskirja 1933, 355; HMA, TTA, Ca:1, 9.9.1913; Tampereen tyttölyseon 50-vuotis muistojulkaisu, 150.

³¹⁸ HMA, TTA, Ca:1, 10.9.1913.

³¹⁹ HMA, TTA, Ca:1, 9.9.1913, 10.9.1913.

Sivettömyyshän aiheutti vaaraa nimenomaan työväenluokan tyttärille, joita koulussa rangaistiin muutenkin ankarammin. Siveetön teko saattoi muutoinkin saada aikaan paljon pahaa paitsi tytön, myös esimerkiksi tämän vanhempien ja koulun maineelle, mikä käy ilmi myös opettajien huolesta.³²⁰

Kanttoriin liitetyt epäsideellisysepäilyt ovat hyvä esimerkki siitä kuinka aviottomat miehet koettiin ylipäänsä suureksi vaaraksi tyttöjen sideellisuudelle. Aktiivinen seksuaalisuus koettiin miehiseksi piirteeksi, mikä selittää naisten nostamista moraalinvartijoiksi. Naisella ei koettu olevan siinä mielessä ”aistillisia haluja” kuin miehellä, hän ei ollut intohimoinen, vaan omasi luontaista pidättyvyyttä. Työläistaustaisten naisten nostaminen sivettömyyskeskustelun keskiöön selittyy esimerkiksi Snellmanin ajattelulla, jonka mukaan työläistaustaiset naiset olivat saaneet vääränlaisen kasvatuksen ja olivat tämän lisäksi ”ruumiinvoimiltaan” ja ”ruumiinrakenteeltaan” miesmäisiä. Työläisnaisten naiseus koettiin siis erilaiseksi, vääränlaiseksi, minkä vuoksi heidän sideellisuutensa ajateltiin olevan suuremmassa vaarassa. Työläistytöt olivat aikalaisten mielestä myös helpommin puhuttavissa sivettömyysiin verrattuna ylempiluokkaisiin, paremman kasvatuksen saaneisiin ikätovereihinsa. Mies intohimoisempana olentona aiheutti suoranaisen vaaran työläisnaisten luontaiselle pidättyvyydelle. Perhe kuului miehuuteen siinä missä naiseuteenkin, mutta sillä oli hieman erilainen merkitys. Perhe ja avioliitto täydensivät miehen samalla kahliten hänen seksuaalisuutensa. Eritoten ylempiin säätyihin kuuluneiden miesten tavan avioitua vasta myöhäisellä iällä ajateltiin vaarantavan monen tytön sideellisuuden. Ei ole ihme, että opettajilla oli kanttorin sideellisuudesta negatiivinen kuva. Hän oli perheetön mies ja syntynyt jo vuonna 1869, eli oli tapauksen käsittelyn aikoihin 44-vuotias. Hän oli ikänsä puolesta jo ohittanut iän, jossa miesten tuli olla avioliiton satamassa.³²¹

Fanni J. kävi sideellisyysrikkeeseen syyllistyessään jo kuudetta luokkaa, mikä saattaa osaltaan selittää lievää rangaistusta. Kenties hänen maineensa koulussa oli tuolloin jo niin vakiintunut, etteivät opettajat taipuneet suoran erotuksen kannalle. Toisaalta erotuksen uhka oli kuitenkin Fannin kohdalla olemassa. Opettajat huomioivat rikkeen kaikessa pahuudessaan, siitä keskusteltiin pitkään ja hartaasti. Kenties rikkeen arveluttavuus olikin syynä siihen, ettei tyttöä erotettu koulusta suoraan. Täytyy muistaa, että pelissä oli myös kanttorin ja sitä kautta seurakunnan maine, mihin pastori Hallion kannanottokin vihjaa. Kanttorin maine oli tosin mitä ilmeisimmin jo valmiiksi arveluttava,

---

³²⁰ Markkola 2002, 342–349.

³²¹ Aikalaiskirja 1933, 355; Markkola 2002, 346–348; Männistö 2003, 97; Tuomaala 2011, 56–58; Uimonen 1999, 66–67; Uimonen, 2011, 122–127.

mutta tällaisen tapauksen paljastuminen olisi vienyt siitä viimeisetkin säädyllyisyyden rippeet. Erotuksen myötä asia olisi viimeistään tullut laajempaan tietoon, eivätkä opettajat tätä jo koulun hyvän maineen vuoksi halunneet. Tapaushan jäi merkitsemättä myös koulun rangaistuskirjaan, jota koulun ulkopuolelta tulleet tarkastajat lukivat. Sitä onkin mitä todennäköisimmin haluttu peitellä.

Mielenkiintoista kuitenkin on, ettei Fanni lopettanut arveluttavaa seurusteluaan kanttorin kanssa vielä tähän. Pariskunta meni naimisiin vuonna 1919. Seurusteluun Fannin koulunkäynti ei kuitenkaan loppunut, hän sai tyttökoulusta päästötodistuksen vuonna 1914, ja kävi myöhemmin Jyväskylän seminaarin. Fannista tuli siis kansakoulun opettaja.³²² Tapauksessa on kaiken kaikkiaan lukuisia mielenkiintoisia piirteitä. Myöhemmässä tutkimuksessa olisikin syytä tarkastella koulujen rangaistuskäytänteitä siveettömyysrikkeissä yleisimmin, todennäköisesti niitä on tapahtunut myös muissa kouluissa. Täysin vastaavaa rikettä ei tutkimieni koulujen rangaistuskirjoista löydy, ja yhden jutun perusteella on mahdotonta antaa tyhjentävää vastausta siihen, miksi tapauksessa meneteltiin niin kuin meneteltiin.

Fannin rangaistustapausta voidaan kuitenkin verrata toiseen, joskin huomattavasti lievempään tyttökoulun rangaistuskirjasta löytyvään siveettömyysjuttuun. Kyseisessä tapauksessa oppilasta rangaistiin vähintään siitä että hän asetti oman siveellisyytensä arveluttavaan asemaan. Tammikuun 25. päivänä vuonna 1899 opettajakokous käsitteli kuudennen luokan oppilaan Ester K:n karkaamista. Ester oli valehdellut vanhemmilleen menevänsä ystävänsä luo yöksi. Tosiasiassa hän oli kuitenkin ottanut kotoaan luvatta rahaa ja ilmeisesti sen turvin poistunut Tampereelta erään ruotsalaisen yhteiskoulun tyttöoppilaan kanssa. Tyttöjen vanhemmat olivat hälyttäneet etsiväpoliisin huomattuaan heidän katoamisensa. Poliisi tavoitti tytöt viimein Pietarista. Toisin kuin muissa rangaistuskirjan tapauksissa, Ester K. ei tullut koulusta erotetuksi, vaan hänen äitinsä oli pyytänyt erotodistusta tyttärelleen. Opettajakunta pohti kokouksessaan, minkä käytösnumeron antaa karkurille erotodistukseen ja päätyivät viimein kahdeksaan.³²³

Esteriä ei rangaistu erotuksella, joskaan ei voida olla varmoja, olisivatko opettajat erotukseen päätyneet, mikäli tytön äiti ei olisi häntä ottanut pois koulusta. Olisi ollut sinänsä mielenkiintoista saada tietää, kuinka opettajat olisivat Esteriä rangaisseet, sillä hänen isänsä oli kuuluisa lähetyssaarnaaja³²⁴. Olisiko siveettömyyteen syyllistynyt ylemmän yhteiskuntaluokan tyttö tullut

---

³²² Aikalaiskirja 1933, 355; Tampereen tyttölyseon 50-vuotis muistojulkaisu, 150.

³²³ HMA, TTA, Ae:1, 25.1.1899 ja Bb:1 oppilas no. 275.

³²⁴ Aikalaiskirja 1920, 247; Tampereen tyttölyseon 50-vuotis muistojulkaisu, 152.

kohdelluksi jotenkin eri tavalla siveettömyyteen syyllistyneeseen työmiehen tyttäreeseen verrattuna? Asiaa ei kuitenkaan auta jossitella. Rangaistuksena annettu kahdeksikko käytöksestä kertoo joka tapauksessa ettei tytön teko ollut hyväksyttävä. Tampereen suomalaisessa tyttökoulussa sattuneita siveettömyyksiä voidaan toisaalta verrata Jyväskylän lyseon siveettömyystapauksiin, joissa rangaistukset olivat myös verrattain kevyet. Juttujen valossa voi saada senkin vaikutelman, ettei siveettömyyden teko välttämättä ollutkaan niin paha kuin esimerkiksi varkaus, josta käytännössä poikkeuksetta rangaistiin ankarammin. Tyttökoulun tai yhteiskoulun rangaistuskirjoista ei löydy kuitenkaan muita täysin vastaavia tekoja, joten on vaikea sanoa asiasta mitään varmaa.

Harvojen siveettömyystapausten lisäksi opettajainkokouksissa keskustelua aiheuttivat huomattavasti yleisemmät epärehellisyydet. Jyväskylän lyseossa ankarimman rangaistuksen epärehellisestä toiminnasta sai ensimmäisen luokan oppilas Ahnger vuonna 1899 syyllistyttyään väärentämään päiväkirjaansa holhoojansa, ”fiskaali Gejtelin” nimen.³²⁵ Ahnger tuomittiin paitsi varoitettavaksi luokkansa edessä myös saamaan selkäsaunan isältään. Ruumiillinen kuritus ei varsinaisesti kuulunut niihin yhdeksään rangaistukseen, jotka oppikouluissa ajalla sallittiin.³²⁶ Rangaistusta voidaan pitää todella ankarana, sillä jos väkivaltaa kurituskeinona lyseossa käytettiin, ei siitä puhuttu rangaistuskirjan sivuilla. Tämä on toinen tapaus koko kymmenvuotiskaudella, jossa oppilaan kurituksessa käytettiin hyväksi mahdollisuutta kurittaa ruumiillisesti kotona.³²⁷ Kotikurioikeuden hyväksikäyttö oli tuttua myös Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa, jossa sattui vastaava tapaus vuonna 1899. Opettajat päättivät tuolloin kehottaa valmistavalla luokalla olleen oppilas Vilho K:n vanhempia antamaan pojalleen ruumiillista kuritusta, koska hän ei ollut näyttänyt heille poissaolo- ja rangaistusvihkoaan. Kinnusen epäiltiin väärentäneen isänsä allekirjoituksen vihkoonsa itse. Isä oli ehtinyt kuritusta jo itse ehdottamaan. Selkäsaunan lisäksi oppilas Vilho K:n käytös päätettiin alentaa kahdeksaan.³²⁸

Vilho K:n saama käytösnumeron alennus oli sekin rangaistus. Numeroarvostelun merkitys kasvoi, kun oppilaiden palkitseminen esimerkiksi paremmalla istumapaikalla jäi pois käytöstä. Tämänkaltaista toimintaa oli ollut aiemmin oppilaiden hyvyyden ja pahuuden mitta, saadut palkinnot olivat kertoneet siitä, kuinka hyvin oppilas oli suoriutunut opinnoissaan ja

---

³²⁵ JyMA, JYLA II Ae:1, 17.3.1899.

³²⁶ Kiuasmaa 1982, 128. Mahdollisuus väkivallan käyttöön kurinpidon välineenä kouluissa kumottiin kokonaan vuoden 1914 asetuksella, ks. Suomen asetuskokoelma 24/1914.

³²⁷ Ruumiillista kuritusta ei kotona vältetty. Muutoin ajan kotikasvatus perusteiltaan muistutti koulukasvatusta. Lasten tuli olla nöyriä ja kuuliaisia vanhempiaan kohtaan. 1920-luvulta alkaen kasvatusoppaissa alkoi näkyä lapsikeskeisyys alistamisen korostuksen sijaan. Ks. lisää Häggman 1994, 143; Kempainen 2001, 26, 60–66.

³²⁸ JoMA, KYA, Ca:1, 28.2.1899.

käyttäytymisessään. Oppilaiden numeerinen arviointi tuli 1800-luvun mittaan yhä vahvemmaksi osaksi koulumaailmaa. Numeerisella arvioinnilla pidettiin yllä myös ja ennen kaikkea kuria, kun se ulotettiin koskemaan käytöstä. Käytöksen numeeriseen arviointiin liittyivät myös koulujen rangaistuskirjat. Niiden merkintöjen perusteella opettajat pystyivät arvioimaan, millaisen arvosanan kukin oppilas käytöksellään ansaitsee.³²⁹ Jokaisella oppilaalla käytös oli lähtökohtaisesti täysi kymmenen. Jo yhdeksänkin antaminen oli numeron laskua ja rangaistus. Etenkin Kuopion suomalaisen yhteiskoulun opettajat pohtivat kokouksissaan, kuinka oppilaiden käytöstä tuli arvioida, sillä käytösarvosanat annettiin koulussa jopa kuukausittain. Kinnusen saamaa kahdeksaa voidaan pitää suurena pudotuksena. Useimmissa tapauksissa käytös laskettiin yhdeksään, joka sekin oli jo huono. Pahimmissa tapauksissa oppilaan käytös saatettiin arvioida jopa nelosen arvoiseksi, kuten Kustaava W:n tapauksessa.³³⁰

Molempien poikien saamat rangaistukset ovat kaiken kaikkiaan ankarat. Esimerkiksi Lyseossa epärehellisyksiin syyllistyneet ensiluokkalaiset tuomittiin yleensä vain tunniksi jälki-istuntoon. Ahngerin tapauksesta rangaistuskirjaan tehty merkintä on kuitenkin poikkeava. Yleensä rangaistuskirjaan kirjattiin vain oppilaan nimi, teko sekä saatu rangaistus opettajan allekirjoituksen lisäksi. Jos oppilas oli syyllistynyt esimerkiksi petokseen, kirjassa harvoin kerrottiin tarkemmin minkä suhteen. Onkin mielenkiintoista, että Ahngerin tekoa koskevaan merkintään on lisätty paitsi tieto siitä missä väärennös oli, myös selitys minkä väärentämiseen hän oli syyllistynyt.³³¹

Selkäsaunan lisäksi annettu ankara varoitus oli sekin rangaistuskeinona ankara. Lyseolaisilta odotettiin erittäin kurinalaista käytöstä, ja yläluokkien oppilaat toimivat esimerkkeinä kuinka koulussa tuli käyttäytyä.³³² Erityisesti nuoremmalle oppilaalle saattoi olla kovakin häpeä joutua kuritetuksi muiden koululaisten edessä. Väärennöksistä saatettiin toisaalta rangaista myös erottamisilla, mikä oli rangaistuksista ankarin. Esimerkiksi edelleen vuonna 1899 yhteiskoulun johtajatar kertoi opettajainkokouksessa vierailleensa ensimmäisellä luokalla olleen Heikki R:n kotona. Heikki R. ei ollut tuonut lukukauden alussa näytille vanhempiensa allekirjoittamaa

---

³²⁹ Ojakangas 1998, 64–69.

³³⁰ JoMA, KYA, Ca:1. Käytöksen arviointi aiheutti yhteiskoulun opettajankokouksissa myös keskustelua. Pohdintaa aiheutti esimerkiksi, kuinka paljon laskea numeroita oppilailta jotka olivat joutuneet karsseriin ja neljäksi tunniksi jälki-istuntoon. Todettiin ettei käytöstä voi laskea siinä mittakaavassa kuin muita kouluarvosanoja, sillä se ei ollut ”yleisen koulutavankaan eikä myöskään oppilaitten vanhempain ja yleisön käsityksen mukaista”. Ks. JoMA, KYA, Ca:1, 29.10.1898.

³³¹ JyMA, JYLA, II Ae:1, 17.3.1899.

³³² Lyseossa ylempien luokkien oppilaista valittiin järjestyksenvalvoja alemmille luokille. Heitä kutsuttiin *unsoreiksi* tai *inspehtoreiksi*. Ks. Ward 1976, 12. Ylempien luokkien koulujen kurinpidon valvonta johti jopa oppilaiden itsehallintokokeiluun 1910-luvulla, ks. Kiuasmaa 1982, 141–142; Ojakangas 1998, 98–196.

kevättodistustaan. Heikin kotona oli selvinnyt, että hän oli pitkin edellistä lukuvuotta vilpistelty, eikä ollut näyttänyt esimerkiksi poissaolo- ja rangaistusvihkoon kertaakaan. Oppilas Heikki R. oli itse merkinnyt vanhempiensa allekirjoitukset vihkoon, eivätkä vanhemmat olleet tienneet mitään poikansa tekemistä kolttosista. Räisänen oli lisäksi väärentänyt numeroitaan lukukausitodistukseensa, eikä ollut tämän vuoksi uskaltanut sitä tuoda kouluun näytille. Kaiken tämän vuoksi Heikki R. erotettiin koulusta kuukaudeksi.³³³

Kaikissa kolmessa tapauksessa syy ankariin rangaistuksiin löytyneekin toisaalta oppilaiden varhaisista luokka-asteista, toisaalta siitä että he erehtyivät käyttämään toisten nimiä luvatta. Kenties vanhempien oppilaiden kohdalla ruumiillisen kurituksen käyttö ei ollut enää suositeltua. Esimerkiksi isäntävaltaa oli rajoitettu vuonna 1865 siten, ettei ruumiillista kuritusta saanut antaa neljätoista vuotta täyttäneille piioille tai kahdeksatoista vanhemmille rengeille³³⁴. Tosin vain kaikkein vanhimmat oppikoululaiset olivat yli kahdeksantoistavuotiaita, mutta voi olla, ettei oppikoulupoikien ruumiillista kuritusta hyväksytty hieman nuorempienkaan kohdalla. Sen sijaan vähän yli kymmenvuotiaisiin ekaluokkalaisiin sitä saattoi yhä käyttää. Molemmat ruumiillisesti kuritetut oppilaat olivat ensimmäisellä luokalla. Tulee myös muistaa, ettei karsseria ollut sallittua käyttää näin nuorten oppilaiden kohdalla, sinne saattoi tuomita vain yli neljätoistavuotiaita³³⁵. Nuorempien oppilaiden kohdalla ainoaksi mahdolliseksi ankarammaksi rangaistukseksi jäi siis erotus, tai kotona annettava ruumiillinen kuritus.

Ruumiillinen rangaistus oli yleinen kotikurin muoto vuosisatojen vaihteessa, eikä sitä pidetty kovin poikkeavana. Kasvatuksessa kulkivat rinnan uudemmat lempeyttä korostaneet kasvatusten menetelmät ja vanhemmat ankarampaan otteeseen luottaneet tavat.³³⁶ Ahnger erosi Lyseosta pian tapahtuman jälkeen ja muutti lähemmäs vanhempiaan käyden koulunsa loppuun Kokkolassa³³⁷. On mielenkiintoista pohtia, kuinka paljon annettu rangaistus vaikutti eroamis päätökseen. Tuntematta tapausta tarkemmin on mahdotonta sanoa, vaikuttiko rangaistus muuttoon. Voi myös olla ettei Geitel halunnut petokseen syyllistynyttä kasvattiaan enää luonaan pitää, minkä vuoksi hän oli kenties pakotettu muuttamaan.

---

³³³ JoMA, KYA, Ca:1, 4.2.1899.

³³⁴ Markkola 2003, 135; Tuomaala 2004, 76.

³³⁵ Kiuasmaa 1982, 128.

³³⁶ Häggman 1994, 112–113; Kemppainen 2001, 60–63; Ojakangas 1998, 61.

³³⁷ Ahnger erosi Lyseosta vielä vuonna 1899, ja valmistui ylioppilaaksi vuonna 1907 Kokkolan suomalaisesta yhteiskoulusta, ks. Mikkola et al. 1983, 132.

Väärennökset olivat ylipäätään rikkeinä pahoja, ja ne puhuttivat opettajankokouksissa yleisemmälläkin tasolla.³³⁸ Ahngerin tapauksessa teon pahuutta lisäsi vielä se kenen nimen väärentämiseen hän syyllistyi. Geitel toimi teon tapahtuma-aikaan Jyväskylän kaupunginviskaalina³³⁹, ja niinkin korkea-arvoisen herran nimen väärentämisen on täytynyt vaikuttaa röyhkeälle aikalaisten silmissä. Tällainen röyhkeys oli ajan kasvatusta- ja ihmiskuvaan sopimatonta. Tekoa lienee entisestään pahentanut se, että viskaali Geitel oli vain Ahngerin holhooja, jonka luona tämä asusti opiskellessaan.³⁴⁰ Räisäsen erotus selittynee sen sijaan sillä, että väärennöksiä oli kertynyt hänen tililleen jo useita.

Tampereen suomalaisessa tyttökoulussa paljastui monimutkaiseksi osoittautunut epärehellisyystapaus vuonna 1905. Tuolloin opettajakunta pohti toisella luokalla olleen Lempi K:n tapausta. Oppilas oli jäänyt maaliskuun kymmenes päivä kiinni useammastakin vilpistä. Hän oli ensin valehdellut koulun opettajalle neiti Lindstedtille suorittaneensa erään laskuesimerkin, minkä johdosta Lindstedt oli nuhdellut Lempiä ja kirjoittanut muistutuksen tämän päiväkirjaan. Lempi oli kuitenkin vielä saman päivän aikana erehtynyt valehtelemaan toiselle koulun opettajalle, neiti Rehnäckille, kirjoitusvihon ostamisesta. Hän oli väittänyt Rehnäckille, ettei ollut saanut oikeanlaista kirjoitusvihkoa Lyytikäisen kirjakaupasta, jonne hänellä oli kertomuksensa mukaan vastinkirja. Luokan toinen oppilas kertoi kuitenkin saaneensa oikeanlaisen kirjoitusvihon Lyytikäisen kaupasta samaan aikaan, kun Lempi väitti käyneensä siellä. Lempi K. muutti tällöin tarinaansa tunnustaen, että olikin unohtanut vastinkirjansa kotiin, minkä vuoksi joutui asioimaan toisessa kirjakaupassa. Paljastuneiden seikkojen lisäksi koulun johtajatar Cannelin totesi, että Lempi oli tuonut lukukausimaksuaankin kolmessa erässä, ja että maksusta puuttui vielä yksitoista markkaa. Johtajattaren kysyttyä työltä puuttuvasta summasta oli hän selittänyt milloin mitäkin. Lisäksi keskustelussa kävi ilmi, että hän oli aiemmin syyllistynyt muun muassa pimittämään eräistä valokuvista kerättyjä rahoja itsellään, sekä esittämään vanhoja käsitöitään uusina. Opettajat eivät olleet näitä aiempia rikkeitä osanneet pitää kovin vakavina, ja vasta neiti Lindstedt huomasi tytön käyttäytymisessä huonoja piirteitä.³⁴¹

---

³³⁸ JoMA, KYA, Ca:1, 12.9.1901.

³³⁹ Nikolai Klas Alexander Geitel toimi Jyväskylän kaupunginviskaalina vuosina 1891–1903, jolloin siirtyi Vaasaan lääninrahastonhoitajaksi. Mikkola et al. 1983, 96.

³⁴⁰ Ahngerin isä toimi teon tapahtuma-aikaan Haapajärven kihlakunnan kruununvoutina, ks. <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/1853-1899/henkilo.php?id=18545>. Luettu 18.5.2015; Oksala et al. 1958, 240.

³⁴¹ HMA, TTA, Ae:1, 15.3.1905; Ca:1, 15.3.1905.

Kyseisten tapahtumien vuoksi luokanvalvoja neiti Rehnäck oli käväissyt tytön kotona. Hän oli saanut Lempin äitipuolelta sekä perheen palvelijalta kuulla tytön kotonaankin syyllistyvän usein epärehellisyksiin. Isä ei ollut aiemmin uskonut tyttärensä vilpillisyyteen. Rehnäckin selvitettyä asiansa isälle oli tämä kuitenkin vakuutellut maksaneensa lukukausimaksut jo kokonaisuudessaan. Asiasta kysyttiin myös Lempiltä itseltään, joka tunnusti lainanneensa rahat eteenpäin. Tuolloin isä oli alkanut uskoa tyttärensä epärehellisyteen. Lisäksi kotikäynnillä oli selvinnyt, ettei työllä ollut vastinkirjaa Lyytikäisen kauppaan, kuten hän oli väittänyt koulussa. Pian Rehnäckin käynnin jälkeen Lempin isä oli käynyt koululla maksamassa puuttuvan summan lukukausimaksusta. Opettajat tuomitsivat Lempi K:n erotetuksi meneillään olleeksi vuodeksi todeten, ettei hän olisi pitkään voinut kuvaillun kaltaista käytöstä jatkaa. Opettajat päättivät kuitenkin, että Lempin olisi mahdollista palata kouluun syyslukukauden alkaessa seuraavalle eli kolmannelle luokalle, mikäli hänen vanhempansa niin haluaisivat. Vanhempien korkeampi yhteiskunnallinen asema tuli huomioiduksi siis myös tässä tapauksessa. Oppilas on kuitenkin merkitty koulun oppilasmatriikkiin eronneeksi 1.9.1905 lähtien, joten erotus merkitsi hänen kohdallaan lopullista lähtöä koulusta.³⁴²

Tampereen suomalaisessa tyttökoulussa yleiset syytökset varkauksista olivat harvinaisia kahdessa muussa koulussa. Niihin syyllistyivät siis ennen kaikkea tytöt. Kuopion suomalaisen yhteiskoulun opettajankokoustenkin pöytäkirjoista löytyy tapaus, jossa ensimmäisellä luokalla ollut Selma P. erotettiin koulusta varkauden vuoksi kevätlukukaudeksi. Lisäksi hänen käytösnumeronsa laskettiin kuuteen.³⁴³ Varkauksista tuli tuomitukseksi myös poikiakin, mikä muualla maailmassa oli kenties yleisempää. Esimerkiksi Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa toisella luokalla ollut Valter S. oli eksynyt varkauden tielle. Hän oli pitänyt itsellään isältään saamansa rahasumman, joka oli tarkoitettu lukukausimaksua varten. Valter oli valehdellut vanhemmilleen maksaneensa maksun. Hänen tekemäänsä varkautta ei kuitenkaan katsottu niin pahaksi, että hänet olisi sen vuoksi erotettu, vaan häntä oli rangaistu marraskuun kolmantenatoista kuuden tunnin karsserirangaistuksella. Pelkän karsserirangaistuksen syynä lienee ennen kaikkea se, ettei isältä varastaminen ollut niin vakavaa kuin esimerkiksi kunnianarvoisan kaupunginviskaalin nimen väärentäminen. Tällöin rangaistukseksi riitti karsseri. Toisaalta erotukset korostuivat tyttöjen, kuten oppilas Selma P:n kohdalla Kuopion suomalaisessa yhteiskoulussa siitäkkin syystä, ettei heitä laitettu karsseriin, jolloin ainoaksi mahdolliseksi rangaistuskeinoksi tällaisissa vakavammissa tapauksissa jäi erottaminen. Kuten suurimmassa osassa yhteiskoulun vakavampina pidettäviä rangaistustapauksia, rangaistiin

---

³⁴² HMA, TTA, Ae:1, 15.3.1905 ja Bb:1 oppilas no. 774 ja Ca:1, 15.3.1905.

³⁴³ JoMA, KYA, Ca:1, 6.4.1903.

Valtteria lisäksi käytöksen alennuksella. Se päätettiin alentaa peräti seitsemään.³⁴⁴ Käytösnumeron alhaisuus kertoo paljon siitä, kuinka huonosti pojan ajateltiin käyttäytyneen.

Vaikka Tampereen suomalaisen tyttökoulun tyttöjä syytettiin ennen kaikkea vakavimmilta kuulostavista epärehellisyyksistä, mahtuu koulun rangaistuskirjaan myös kouluille tavanomaisempi luntaustapaus. Opettajakunta käsitteli 29.10.1900 pidetyssä kokouksessaan ylioppilaskirjoituksissa seitsemäs syyskuuta sattunutta petosta. Ylioppilas Lydia W. ja privatisti Tyyni N. olivat sopineet tuolloin avustavansa ylioppilaskokelaita. Kokelas Aili S. oli vienyt kirjoituksissa olleet tehtävät kirjoitusten meneillään ollessa paikkaan, josta tytöt olivat sopineet ennalta. Tyttöjen pahaksi onneksi koulun siivooja oli sattunut Ailin kanssa samaan aikaan ulos, ja todisti tapahtunutta. Privatisti Tyyni N. oli hakenut Ailin toimittamat tehtävät ja vienyt ne kotiinsa, jossa tehtäviä ratkaisi kaksi ylioppilasta. Tämän jälkeen privatisti vei ratkaistut tehtävät takaisin sovittuun paikkaan, josta Aili kävi ne hakemassa koetilaan. Merkinnässä ei tarkemmin eritellä, kuinka kokelas oli onnistunut poistumaan koetilanteesta yksin peräti kahdesti. Kenties tyttökoulun opettajat luottivat oppilaidensa kunnollisuuteen ja päästivät heidät esimerkiksi tarpeilleen yksin.³⁴⁵

Tapahtuneen paljastuttua ilmeisesti oikeaan aikaan ulos sattuneen siivoojan ansiosta, täytyi opettajakunnan mahdollisuuksiensa mukaan rangaista tekijöitä. Ongelma oli siinä, ettei yksikään rikkomukseen syyllistyneistä henkilöistä varsinaisesti opiskellut koulussa, ja sääntöjä rikkonut kokelaskin oli jo tutkintonsa suorittanut. Vuonna 1874 ylioppilastutkinnosta annetun asetuksen mukaan vilppiin syyllistynyt kokelas ei saanut enää jatkaa tutkinnon suorittamista, mitä ei tässä tapauksessa voitu käyttää rangaistuksena³⁴⁶. Sen sijaan kokelas Aili S:n osalta opettajakunta päätti lähettää yksityiskohtaisen selostuksen tapahtumasta yliopiston rehtorille. Selostukseen liitettiin kuitenkin huomautus siitä, että kokelas oli osoittanut katuvansa tekoaan ja pyytänyt anteeksi. Ylioppilaiden osalta tapauksesta lähetettiin viesti hämäläisosakunnan inspektorille osakunnan toimenpiteitä varten. Privatisti Tyyni N:ä kiellettiin sen sijaan kirjoittumasta tyttökoulun jatkolle seuraavaan syksyyn saakka. Lisäksi häntä kiellettiin tulemasta koulun alueelle seuraavan vuoden aikana ja ottamasta osaa koululaisten toimipiiriin.³⁴⁷

Privatistiteiksi kutsuttiin kouluihin yksityisoppilaina päästötodistusta tai ylioppilastutkintoa suorittamaan kirjautuneita oppilaita. He opiskelivat itsenäisesti, mikä näkyi keskimääräistä

---

³⁴⁴ JoMA, KYA, Ca:1, 13.12.1899; Vehkalahti 2003, 244–246; Vehkalahti 2009, 23–26.

³⁴⁵ HMA, TTA, Ae:1, 29.10.1900.

³⁴⁶ Kaarinen ja Kaarinen 2002, 12 – 124.

³⁴⁷ HMA, TTA, Ae:1, 29.10.1900.

useampina hylättyinä ylioppilastutkinnon arvosanoina. Naisille privatistina olo oli yleistä, he suorittivat ylioppilastutkinnon usein työn ohessa kansakoulunopettajiksi jo opiskeltuaan. Naisylioppilaat saattoivat tämän vuoksi olla hieman iäkkäämpiä, kun tutkintojen suorittaminen viivästy. Privatistit kuuluivat koulukurin alaisuuteen siinä missä muutkin oppilaat, mikä näkyi Tyyni N:n kohtelussa. Hän oli joukosta käytännössä ainoa, joka tuli varsinaisesti kuritetuksi, hänet käytännössä erotettiin seuraavaan syksyyn saakka.³⁴⁸

Ei liene ihme, että rangaistusten lisäksi opettajakunta päätti jatkossa tiukentaa turvatoimia kirjoitusaikana vastaavien tapahtumien estämiseksi.³⁴⁹ Näin vakava rikkomus kulki opiskelijoiden mukana tapahtuneen jälkeenkin. Tapaus kuvaa hyvin, millainen merkitys oppikouluilla oli, etenkin Suomen kokoisessa maassa, jossa ei ollut kuin yksi yliopisto. Oppilaiden oppikouluissa tekemistä rikkeistä oli helppo ilmoittaa seuraavaan opinahjoon, mikäli opintoja jatkettiin. Oli yleistä ja toivottavaa että tapauksista myös ilmoitettiin yliopistolle. Tapaus on hyvä esimerkki siitä että oppikoulun vaikutusalue ulottui pitkälle koulun pihapiirin ja rakennusten ulkopuolelle. Sillä oli yhteisölleen suuri merkitys.³⁵⁰

Kuten tyttökoulun tapausten kohdalla saattaa huomata, eivät rangaistustapaukset useinkaan olleet kovin yksiselitteisiä. Niitä käytiin selvittelemässä oppilaiden kotona asti. Epärehellisyyksiin usein sekoitettiin mukaan myös oppilaiden vanhemmat ja holhoojat. Tapauksia pahensi, mikäli oppilas oli erehtynyt esimerkiksi varastamaan sellaisilta henkilöiltä, jotka olivat jollain tapaa kunnianarvoisia eivätkä oppilaiden omia vanhempia. Tämänkin seikan vuoksi opettajat joutuivat tosissaan pohtimaan, kuinka oppilaita tulisi rangaista teoistaan. Rangaistus vaikutti laajemminkin oppilaiden ja jopa heidän vanhempiansa elämään, mikä näkyi Magnhild G:nkin tapauksessa. Epärehellisyyksiin syyllistyminen oli suuri häpeä, jota yritettiin selitellä jopa lääkärin lausunnoilla. Näin oli toisaalta myös siveettömyyden kohdalla, josta oppilaita ei kenties juuri häpeän vuoksi rangaistu niin ankarasti tai ainakaan näkyvästi. Siveettömyys oli vakava rike, johon oppilaat syyllistyivät kuitenkin vain harvoin.

---

³⁴⁸ Kaarninen ja Kaarninen 2002, 122–123; Kaarninen 2011, 406, 414.

³⁴⁹ HMA, TTA, Ae:1, 29.10.1900.

³⁵⁰ Kaarninen ja Kaarninen 2002, 123–125.

6 KILTIT TYTÖT, VILKKAAT POJAT JA RANGAISTUSTEN MONET SYYT

Tutkimissani oppikouluissa pääasiallisena rangaistusmuotona käytettiin jälki-istuntoa, joka perustui eristyksen voimaan. Ankarammista rangaistuksista käytössä olivat karsseri ja erotus. Myös häpeään perustuvia varoituksia käytettiin jonkin verran, joskaan ne eivät olleet kovin yleisiä missään tutkimistani kouluista. Eristys oli rangaistusmuotona noussut uudenaikaiseen asemaan sen jälkeen, kun kouluissa luovuttiin ruumiillisen kurin käytöstä. Vaikuttaakin sille, että tutkittavissa kouluissa oppilaita kuritettiin pitkälti lain määräämien rangaistusten mukaan. Minkään tutkittavan koulun rangaistuskirjat tai opettajankokousten pöytäkirjat eivät viittaa siihen, että kouluissa olisi käytetty esimerkiksi ruumiillista kuritusta rangaistusmuotona. Toisaalta ruumiillista kuritusta tuskin olisi koulujen rangaistuskirjoihin merkittykään, sillä niitä tarkkailivat koulujen ulkopuolelta tulleet koulutarkastajat. Myöhemmässä tutkimuksessa koulujen rangaistuskirjojen ja opettajankokousten pöytäkirjojen antamaa kuvaa voisikin verrata laajemmin esimerkiksi koulumuistelmiin, jotka usein antavat hieman erilaisen kuvan koulujen kurituskäytänteistä.

Aiemmassa tutkimuksessa on väitetty, että rangaistusten tuli olla lähinnä poikkeuksia 1800–1900-lukujen vaihteen koulujen arjessa. Koulujen kurin ja järjestyksen piti ajan pedagogisten tekstien mukaan olla niin hyvää jo itsessään, ettei opettaja tarvinnut rangaistuksia sitä ylläpitämään. Rangaistuksia tuli käyttää vain ääritilanteissa ja kasvattaja oli jopa epäonnistunut, mikäli hän joutui turvautumaan rangaistuksen voimaan. Tutkimukseni lähdeaineisto kuitenkin osoittaa, etteivät rangaistukset olleet harvinaisia koulujen arjessa. Rangaistukset kurinpidon keinoina olivat pikemminkin arkipäivää ja hyvin yleisiä, etenkin poika- ja yhteiskoulujen kohdalla. Tyttökouluissa rangaistuksiin jouduttiin turvautumaan kuitenkin huomattavasti harvemmin.

Tytöistä piirtyvä kuva on huomattavasti kiltimpi verrattuna lähdeaineistossa pojista piirtyvään kuvaan. Tämä näkyi jo koululainsäädännössä. Esimerkiksi ruumiillinen kuritus oli sikäli mukana koulujen rangaistuskäytänteissä, että pojat saatettiin yhä määrätä saamaan selkäsaunan kotonaan. Näin ei kuitenkaan menetelty tyttöjen kohdalla. Koulujen kurituskäytänteitä säädellyt laki oli jo itsessään melko sukupuolittunut, sallien pojille huomattavasti ankarammat rangaistukset kuin tytöille. Koulujen järjestyksenpitoa sääтели etenkin vuonna 1872 annettu koulujärjestys, joka antoi tyttökouluille huomattavasti suppeamman rangaistusmahdollisuuden verrattuna poikakouluihin. Tyttökoulut saivat rangaista oppilaitaan lähinnä varoituksin, jotka nekin tuli antaa mahdollisimman hellästi jottei tytön oletettu luontainen herkkyys vaurioituisi. Tyttökouluissa saatettiin toki erottaa esimerkiksi irstauteen syyllistynyt oppilas. Tässäkin lausekkeessa näkyy koulujärjestyksen

sukupuolittuneisuus. Poikien kurituksessa tuli käyttää ankaraa kättä, eivätkä he säästyneet ruumiilliseltakaan kuritukselta. Poikien luonteeseen ja poikamaisuuteen aikakaudella kohdistuneet oletukset olivat sellaiset, ettei poikien kurituksessa säästytty ankarammilta rangaistuksilta.

Menetelmänä käyttämäni vertailu toimii kaiken kaikkiaan hyvin. Vaikka lähdeaineisto ei monilta kohdin ole suoraan verrannollista ja laskettavissa olevaa, pystyn silti tulkitsemaan sukupuolen rakentumista pitkälti vertailevaa menetelmää käyttäen. Kouluissa tehdyistä rikkeistä muodostamani mittarit toimivat hyvin. Tilastoissa erottuu selkeästi, mitkä rikkeet olivat yleisiä ja mitkä poikkeuksia koulujen arjessa. Samoin niissä näkyy, mitkä rikkeet olivat tyypillisempiä pojille ja mitkä tytöille. Vertailu antaa kaiken kaikkiaan hyvän pohjan kurissa rakentuvan sukupuolen tarkasteluun ja analysointiin. Sukupuolieron pitäminen mielessä auttaa tunnistamaan niitä seikkoja, jotka kurissa näkyviin sukupuolisuuksiin vaikuttivat.

Tytöt syyllistyivät rikkeisiin huomattavasti harvemmin kuin pojat. Tämä näkyy niin tyttöjen tekemien sääntörikkomusten määrässä kuin siinäkin, kuinka todennäköisesti tytöt tulivat tekojaan toistamaan kerran rangaistuksi tultuaan. Kaikkia riketyyppejä voi tästä näkökulmasta pitää poikamaisina. Pojat syyllistyivät jokaiseen rikeryhmään huomattavasti useammin kuin tytöt, eikä tyttöjen tekojen määrä noussut missään ryhmässä edes puoleen kaikista sääntörikkomuksista. Tytöt kuitenkin syyllistyivät joihinkin riketyyppeihin useammin kuin toisiin, ja olen tarkastellut näitä kategorioita tytöille tyypillisimpinä. Tällaisia olivat erityisesti huolimattomuus ja epärehellisyys, toisin sanoen jollain tapaa hiljaiset rikkeet. Pojat sen sijaan syyllistyivät ennen kaikkea äänekkäisiin tekoihin, kuten vilkkauteen ja tottelemattomuuteen, jotka olivat muutenkin yleisimpiä kouluissa tehdyistä rikkeistä.

Koulujen kurissa rakentui siis hiljaista ja äänekkästä sukupuolta. Siinä näkyi aikakauden mieheyteen ja naiseuteen liittämät odotukset, se minkälaisiin tehtäviin tyttöjä ja poikia kasvatettiin. Naisten odotettiin olevan ujoja ja myöntyväisiä siinä missä miehiin liitettiin aggressiivisempia ja voimakkaampia piirteitä. Tyttöjen käytökselle aiheutui hallinneiden käytösnormien myötä kovemmat paineet. Tyttöjen kohdalla korostuivat erityisesti odotukset kiltteydestä ja sääntöjen noudattamisesta, mikä lienee suuri syy tyttöjen verrattain harvinaisiin rikkeisiin. Tytöt käyttäytyivät normin mukaan. Pojilta odotettu käytös oli erilaista, ja heiltä siedettiin enemmän vilkkauten osoituksia, mikä näkyi myös koulussa. Mielenkiintoista kuitenkin on, että niin tyttöjä kuin poikiakin rangaistiin juuri norminmukaisesta käyttäytymisestä. Asiaan liittyi epäilemättä

rangaistusten kohteena olevien oppilaiden nuoruus. Kasvavien lasten kohdalla sukupuoleen liitettyjen käytösnormien ylittäminen ei liene ihme.

Toisaalta norminmukaisesta käytöksestä annettujen rangaistusten syynä olivat myös oppikoulujen hieman muusta yhteiskunnasta poikenneet käytösnormit. Oppikoulussa opiskelu oli etuoikeus, ja oppikoululaiset toimivat esikuvana muulle yhteiskunnalle. Oppikoululaisten käytökselle asetettiin siksi kovemmat tavoitteet. Tämä näkyy esimerkiksi poikien tupakoinnista ja tappeluista saamissa rangaistuksissa. Ne kuuluivat yhä miehuuteen ja miehuuden opetteluun, mutta eivät kuitenkaan vastanneet niitä odotuksia, jotka oppikoulua käyvien poikien käytökselle asetettiin. Heidän kasvatuksessaan pyrittiin kaiken läpäisevään siveellisyyteen, jota oppikoululaisten tuli ilmentää niin ulkoisilta ominaisuuksiltaan kuin käytökseltäänkin. Liialliset vilkkauden osoitukset ja etenkin opettajan auktoriteettiin kohdistuneet kyseenalaistamiset ja tottelemattomuus olivat tämän vuoksi erittäin moitittavaa käytöstä oppikouluissa.

Ajan kasvatuksessa pyrittiin itseohjautuvuuteen, mikä toteutui tutkimissani kouluissa, joissa rikkeitä tekivät ennen kaikkea oppilaista nuorimmat. Keskiverto rikkeidentekijä oli ensimmäisen tai toisen luokan poika. Itseohjautuvuus näkyi myös tyttöjen kohdalla, joskin tytöt syyllistyivät sääntöjen vastaisiin tekoihin yleisemmin vasta toisella tai kolmannella luokalla. Ylä- ja alaluokkalaisten tekemissä rikkeissä oli myös joitain laadullisia eroavaisuuksia. Vanhemmat oppilaat syyllistyivät alempia luokkia useammin etenkin luvattomiin huvituksiin, mutta myös suhteellisesti enemmän tottelemattomuuteen. Vanhempien oppilaiden tyyppirikkeet saattoivat olla osa jonkinlaista auktoriteettien ja vanhojen tapojen kyseenalaistamista, eräänlaista kapinointia, joka nuoruuteen usein liitetään.

Nostan tutkimukseni uudelle tasolle intersektionaalisuuden avulla. Kouluissa ankarimmat rangaistukset saivat oppilaat, joiden kohdalla risteytyi useampi yksilöä marginalisoiva kategoria. Käytännössä tämä tarkoitti työväenluokkaisten tyttöjen saamien rangaistusten ankaraa luonnetta. Huomattavasti vähemmällä pääsivät etenkin pojat, joiden isä edusti korkeampaa yhteiskuntaluokkaa. Tällaisilta pojilta siedettiin jopa jatkuvaa sääntöjen vastaista käyttäytymistä ilman, että heitä olisi rangaistu jälki-istuntoa ankarammin. Oppilaan iälläkin saattoi olla merkitystä tässä suhteessa. Erityisen ankarasti kohdeltiin ensimmäisillä luokilla olleita työväenluokkaisia tyttöjä, jotka saattoivat tulla jopa kokonaan erotetuiksi hyvinkin pieneltä kuulostaneesta rikkeestä.

Koulujen käytänteet kuitenkin vaihtelivat, eikä esimerkiksi ikä ollut absoluuttinen kategoria. Esimerkiksi Jyväskylän lyseon kurikäytänteissä oppilaiden korkeampi ikä ja luokka-aste näyttävät pikemminkin koventaneen rangaistusta. Tässä suhteessa ero saattoi olla ennen kaikkea tyttöjen ja poikien välillä, kun nuoriakaan tyttöjä ei lähetetty kotiin saamaan selkäsaunaa, mikä alimmilla luokka-asteilla olleiden poikien kohdalla oli yhä mahdollista. Alaluokkien tyttöjen kohdalla erottaminen oli ankarimmista rangaistuksista ainut mahdollinen. Toisaalta lyseossa ei juuri siedetty tottelemattomuutta, mikä korostui vanhempien oppilaiden rikkeenä, ja johti yleensä ankarimpiin rangaistuksiin. Lyseon erilaiset kurikäytänteet eivät tästä näkökulmasta ole niin poikkeavat.

Muutama käyttämäni rikekategoria nousee erityisen mielenkiintoiseksi saamieni tulosten kannalta. Yksi näistä on epärehellisyys, josta rangaistiin suhteellisen useasti yleensä verrattain kilttejä tyttöjä. Myös aiempi tutkimus on todennut tyttöjen syyllistyneen epärehellisyyksiin usein. Tutkimissani kouluissa epärehellisyys oli toiseksi yleisin tyttöjen tekemä rike. Tytöt syyllistyivät niin lunttauksiin kuin varkauksiinkin. Seikka on erittäin mielenkiintoinen. Tyttöihin ja naisiin liitettyjen negatiivisten piirteiden perusteella tyttöjen ajateltiin olevan poikia heikompia niin fyysisten kuin psyykkisten ominaisuuksiensa osalta. Kenties nämä negatiiviset odotukset pääsivät vaikuttamaan tyttöiden muodostumiseen siinä missä tyttöyteen ja naiseuteen liitetyt positiiviset odotuksetkin, tehden tytöistä lunttaajia ja alisuorittajia. Myöhemmässä tutkimuksessa olisikin syytä tarkastella tätä asiaa laajemmin. Millaisiin rikkeisiin tytöt syyllistyivät muissa kouluissa? Onko samankaltaista linjausta huomattavissa? Mikäli on, ovat negatiiviset käsitykset saattaneet todella vaikuttaa tyttöiden muodostumiseen.

Mielenkiintoiselle näyttävät myös tapaukset, joissa oppilaita rangaistiin siveettömyydestä. Tällaisia tapauksia ilmeni etenkin Tampereen suomalaisessa tyttökoulussa, mikä ei ole ihme, sillä erityisesti tyttöjä varoiteltiin siveettömyyteen sortumisesta. Mielenkiintoista on kuitenkin, miksei siveettömyydestä syytettyjä tyttöjä erotettu koulusta, kuten kävi lähes kaikille muille koulun rikkeentekijöistä. Tutkimallani aikakaudella siveettömyys koettiin niin pahaksi teoksi, että siitä olisi pitänyt tulla erotetuksi kaiken logiikan mukaan. Syynä lieviin rangaistuksiin voi olla se häpeä, joka koululle ja toisaalta kaikille siveettömyystapauksiin sekaantuneille olisi langennut, mikäli siveettömyydet olisivat tulleet laajempaan tietoon. Verrattain pienessä yhteisössä näin olisi käynyt viimeistään erotusten myötä. Lievät rangaistukset eivät kerro niinkään teon lievyydestä vaan pikemminkin pahuudesta. Siveettömyyksiä ei voitu kuitenkaan kokonaan sivuuttaakaan niiden vakavuuden vuoksi, sekin olisi syönyt koulujen mainetta. Siveettömyydet koetettiin lähinnä saada pois päiväjärjestyksestä edes jonkinlaisilla rangaistuksilla.

Oppikouluissa 1800–1900-lukujen vaihteessa annettuja rangaistuksia tutkiessa tulee huomioida, että niihin vaikuttivat monet erilaiset syyt. Oppikoulut eivät olleet yhteiskunnasta erillään olleita laitoksia, vaan vahvasti yhteiskunnassa mukana osaltaan luoden ja vahvistaen hallinneita valtarakenteita. Oppikoulujen rangaistuskäytänteisiin vaikuttivat ympäröivässä yhteiskunnassa hallinneet käsitykset määräten esimerkiksi, millaisia oppilaita kouluissa tuli rangaista, millaisista teoista rangaistuksia tuli antaa, ja millaisia rangaistusten tuli olla. Pelkkä teko ei itsessään määritellyt, miten siihen syyllistynyttä oppilasta rangaistiin. Koulujen järjestystä sekoitti 1800-luvun lopulla niin naisliike kuin alempien yhteiskuntaluokkien opiskelun salliminen niissä. Oppikouluissa näkyi yhteiskunnassa aluillaan ollut modernisaatio. Tämä kuitenkin tarkoitti väistämättä joitain yhteentörmäyksiä, kun kouluihin päästettiin sellaisia oppilaita, jotka eivät olleet kuuluneet koulujen maailmaan aikaisemmin. Tästä syystä vuosisatojen vaihteen oppikoulujen kurikäytänteiden tutkiminen onkin sukupuolen rakentumisen kannalta äärettömän merkittävä tutkimuskohde.

Oppikoulujen koulukuria 1800–1900-lukujen vaihteessa ei ole aiemmin tarkasteltu näin laajasti käytännön kannalta, ja tutkimukseni on ensimmäinen aiheeseen tarkemmin perehtynyt. Aihetta ei ole tutkittu myöskään kansakoulujen osalta. Koulukuria koskenutta aiempaa tutkimusta on kiinnostanut lähinnä ajan pedagogisissa teksteissä näkyneet kurikäsitteet käytännön jäädessä vähemmälle huomiolle. Myöskään koulukurin ja sukupuolen suhdetta ei ole juuri problematisoitu aiemmin. Aikaisempi tutkimus on ollut ylipäänsä kiinnostunut koulusta sukupuolen näkökulmasta omaa tutkimustani myöhäisemmältä aikakaudelta, etenkin 1920–1930-luvuilta. 1800–1900-lukujen vaihteen koulujen sukupuolikäsitysten tarkastelua ei ole käytännössä lainkaan. Tutkimukseni tuo siis paljon uutta tietoa sukupuolen näkymisestä vuosisatojen vaihteen kasvatuskäytänteissä. Jatkossa olisi hyödyllistä ottaa huomioon myös kansakoulujen kuria, ja siinä näkyneitä sukupuolta. Alemmat, 1800–1900-lukujen vaihteessa vielä rakenteilla olleet kouluasteet olivat osa yhteiskuntaa samoin kuin oppikoulutkin, ja sen muutokset heijastuivat vahvasti myös niihin. Kansakoulujen huomiointi veisikin tutkimuksen uudelle tasolle, se mahdollistaisi kansakouluissa ja oppikouluissa näkyneen sukupuolen keskinäisen vertailun.

LÄHTEET

ALKUPERÄISLÄHTEET

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA)

Jyväskylän lyseon arkisto (JYLA)

Rangaistuskirja

II Ae:1, 1898–1905

Opettajankokousten pöytäkirjat

II Ca:2, 1860–1921

Joensuun maakunta-arkisto (JoMA)

Kuopion yhteiskoulun arkisto (KYA)

Rangaistuspäiväkirjat

Ad:1, 1898–1901

Ad:2, 1901–1906

Opettajankokousten pöytäkirjat

Ca:1, 1897–1915

Tarkastuspöytäkirjat

Cb:1, 1904–1937

Toverikunnan nimikirjat

Hm:1, 1895–1935

Wesa-lehdet

Hm:17, 1896–1919

Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA)

Tampereen tyttölyseon arkisto (TTA)

Rangaistuspäiväkirjat

Ae:1, 1893–1920

Tampereen suomalaisen tyttökoulun oppilasmatrikkeli

Bb:1, 1883–1913

Opettajankokousten pöytäkirjat

Ca:1, 1893–1949

Tarkastuspöytäkirjat

Cb:1, 1902–1974

VIRALLISJULKAISUT JA MUUT PAINETUT ALKUPERÄISLÄHTEET

Hans Kejslerliga Majestäts Rådiga Instruction för Provincial-Läkarene i Finland, Suomen asetuskokoelma 17.1.1832.

Keisarillisen Majesteetin Armollinen Koulujärjestys Suomen Suuriruhtinaanmaalle, Suomen Asetuskokoelma 8.8.1872, No. 26/1872.

Armollinen Asetus, jolla ruumiillisen rangaistuksen käyttäminen oppilaitoksissa kielletään, Suomen asetuskokoelma 6.6.1914, No. 24/1914.

Haavio, Jaakko (1972), Mennytä aikaa muistelen. Helsinki: Kirjapaja.

PAINETUT HENKILÖHAKEMISTOT

Aikalaiskirja (1920). Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Helsinki: Otava.

Aikalaiskirja (1933). Henkilötietoja nykypolven suomalaisista 1934. Durchman, Osmo, Havu, I., Hendell, Lauri (toim.). Helsinki: Otava.

Leimu, Jorma et al. (1975), Kuopion yhteiskoulun oppilasmatrikkeli. Kuopio: Kuopion yhteiskoulu.

Lund, Stig (1938), Suomen hammaslääkärit, Finlands tandläkare. Jyväskylä: Gummerus.

Mikkola, Eero et al. (1983), Jyväskylän lyseo 1958–1983. Jyväskylä: JYLY.

Oksala, Päivö et al. (1958), Jyväskylän Lyseon satavuotishistoria 1858–1958 ja juhlaulkaisu. Jyväskylä: Oy Sisä-Suomen kirjapaino.

Tampereen tyttölyseo 1883–1933 50-vuotis muistojulkaisu, (1934). Tampere: Tampereen kirjapaino-osakeyhtiö.

VERKKOJULKAISUT

Autio, Veli-Matti, Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899. Verkkojulkaisu 2010.
<<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/1853-1899/>> Luettu 22.4.2014.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Aapola, Sinikka (1999), Murrosikä ja sukupuoli. Julkiset ja yksityiset ikämäärittelyt. Julkaisuja / Nuorisotutkimusseura, 9. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura / Nuorisotutkimusverkosto.

Aapola, Sinikka (2003), Murrosiän lyhyt historia Suomessa. Teoksessa: Aapola, Sinikka, Kaarninen, Mervi (toim.), Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 909. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 87–105.

Ahlbäck, Anders (2014), Taistelu mieheyden militarisoinnista itsenäisyyden alkuvuosina. Teoksessa: Markkola, Pirjo, Östman, Ann-Catrin, Lamberg, Marko (toim.), Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia. Tampere: Vastapaino. 192–223.

Alapuro, Risto (2004), Historiallisia vertailuja. Teoksessa: Alapuro, Risto, Arminen, Ilkka (Toim.), Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia. 53–66.

Antikainen, Marjo-Riitta (2006), Suuri sisarpiiri. NNKY-liike Suomessa 1890-luvulta 1990-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1075. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Davis, Kathy (2008), Intersectionality as buzzword. A sociology of science perspective on what makes a feminist theory successful. *Feminist Theory*, vol. 9, no. 1, 67–85.

Eilola, Jari, Valtonen, Heli (2014), Perheen sääntely modernisoituvassa Suomessa. Teoksessa: Karonen, Petri, Räihä, Antti (toim.) Kansallisten instituutioiden muotoutuminen. Suomalainen historiakuva Oma Maa –kirjasarjassa 1900–1960. Historiallisia tutkimuksia 267. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 83–112.

Florin, Christina, Johansson, Ulla (1993), ”Där de härliga lagarna gro..”. Kultur, klass och kön I det svenska läröverket 1850-1914. Tukholma: Tidens förlag.

Foucault, Michel (1980), Tarkkailla ja rangaista. Suom. Nivanka, Eevi, Kemppinen Jukka. Helsinki: Otava.

Hannula, Seppo (1967), Kuopion yhteiskoulun vaiheet 1892–1967. Kuopio.

Hellevi Hakala (2011), Romanttinen oppimäärä kohti ihanteellista kansalaisuutta. Teoksessa: Kemppainen, Ilona, Salmi-Nikander, Kirsi, Tuomaala, Saara (toim.), Kirjoitettu Nuoruus. Aikalaistulkintoja 1900-luvun alkupuolen nuoruudesta. Julkaisuja / Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura 117. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. 92-116.

Häggman, Kai (1994), Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki: SHS.

Hokkanen, Kari (1979), Vanhan Ruoveden historia. 3, 1, Virrat 1860-luvulta 1970-luvulle. Virrat: Virtain kaupunki ja seurakunta.

Iisalo, Taimo (1980), Spekulatiivisesta empiiriseen kasvatustieteeseen. Kasvatustieteellisen tutkimuksen ja teorianmuodostuksen historiaa. Julkaisusarja / Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos 67. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos.

Ikonen, Risto (2011), Korkeasti koulutetun ihmisen ihanne. Teoksessa: Heikkinen, Anja, Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.), Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1266:2. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 217–236.

Jalava, Marja (2005), Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismi n. 1800 – 1914. *Bibliotheca historica* 98. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Jalava, Marja (2011a), Siveellisyydestä sukupuolisiveellisyyteen. Th. Reinin eettinen ajattelu siveellisyyksikäsitteen murroksessa. Teoksessa: Pulkkinen, Tuija, Sorainen, Anu (toim.),

Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia. Historiallinen arkisto 133. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 83–104.

Jalava, Marja (2011b), Kansanopetuksen suuri murros ja 1860-luvun väittely kansakoulusta. Teoksessa: Heikkinen, Anja, Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.), Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1266:2. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 74–94.

Juntti, Eira (2011), ”Kansalliset harjoitukset” ja sukupuoliitetut sfäärit 1840- ja 1850-luvuilla sanomalehtikeskustelussa. Teoksessa: Pulkkinen, Tuija, Sorainen, Anu (toim.), Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia. Historiallinen arkisto 133. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 56–82.

Juvonen, Tuula, Rossi, Leena-Maija, Saresma, Tuija (2010), Kuinka sukupuolta voi tutkia? Teoksessa: Juvonen, Tuula, Rossi, Leena-Maija, Saresma (toim.), Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino. 9-17.

Järvelä, Juha (2013), Kaksi maailmaa? Sukupuoli Mika Waltarin kirjailijakuvassa, teksteissä ja niiden vastaanotossa 1925–1939. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kaarninen, Mervi (1989), Ei ammattia vaan perhettä varten. Työläistyttöjen koulutus 1920-luvun Tampereella. Teoksessa: Laine, Leena, Markkola, Pirjo (toim.), Tuntematon työläisnainen. Tampere: Vastapaino. 88–110.

Kaarninen, Mervi (1995), Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa. Bibliotheca Historica 5. Helsinki: Suomen historiallinen seura

Kaarninen, Mervi, Kaarninen, Pekka (2002), Sivistyksen portti. Ylioppilastutkinnon historia. Helsinki: Otava.

Kaarninen, Mervi (2003a), Nuoren tasavallan nuoriso-ongelmat. Teoksessa: Teoksessa: Aapola, Sinikka, Kaarninen, Mervi (toim.), Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 909. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 217–237.

Kaarninen, Mervi (2003b), Kansakunnan toivot. Teoksessa: Teoksessa: Aapola, Sinikka, Kaarninen, Mervi (toim.), Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 909. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 315–323.

Kaarninen, Mervi (2011), Oppikoulu yhteiskunnan rakentajana. Teoksessa: Heikkinen, Anja, Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.), Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1266:2. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 405–428.

Kemppainen, Jaana (2001), Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Knapas, Rainer (1987), C Yliopiston rakennukset Turussa vuoteen 1809. Teoksessa: Klinge, Matti, Knapas, Rainer, Leikola, Anto, Strömberg, John, Helsingin yliopisto 1640–1990 I. Kuninkaallinen Turun akatemia 1640–1808. Helsinki: Otava.

- Koski, Leena (2003), Oppikoulunuoruus 1940–1950-luvuilla. Teoksessa: Teoksessa: Aapola, Sinikka, Kaarninen, Mervi (toim.), Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 909. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 283–313.
- Koski, Leena (2011), Sivistystyön ihmiskäsitys. Villi-ihmisestä aikuiseksi yksilöksi. Teoksessa: Heikkinen, Anja, Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.), Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1266:2. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 159–182.
- Lampela, Tuulia (1970), Oppikoulun rangaistusten ansionmukaisuus ja rangaistuksia lieventävät tai raskauttavat oppilaan ominaisuudet. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Launonen, Leevi (2000), Eettinen kasvatusajattelu suomalaisen koulun pedagogisissa teksteissä 1860-luvulta 1990-luvulle. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and social research* 168. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lidman, Satu (2008), Häpeää kunnian takia. Varhaismoderneista rangaistuksista ja moraalista. Teoksessa: Kainulainen, Siru, Parente-Capková, Viola (toim.), Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä. Turku: Utukirjat. 107–131.
- Markkola, Pirjo (1989), Maaseudun työläisvaimot. Teoksessa: Laine, Leena, Markkola, Pirjo (toim.), Tuntematon työläisnainen. Tampere: Vastapaino. 39–60.
- Markkola, Pirjo (1994), Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. *Historiallisia tutkimuksia* 187. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Markkola, Pirjo (2002), Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 888. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Markkola, Pirjo (2003), Moninainen maalaisnuoriso. Teoksessa: Aapola, Sinikka, Kaarninen, Mervi (toim.), Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuoruuden historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 909. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 129–159.
- Markkola, Pirjo (2014), Moraalin miehet. Mitä prostituution sääntely kertoo miehestä? Teoksessa: Markkola, Pirjo, Östman, Ann-Catrin, Lamberg, Marko (toim.), Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia. Tampere: Vastapaino. 134–158.
- Markkola, Pirjo, Östman, Ann-Catrin, Lamberg, Marko (2014), Onko suomalaisella miehellä historiaa? Teoksessa: Markkola, Pirjo, Östman, Ann-Catrin, Lamberg, Marko (toim.), Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia. Tampere: Vastapaino. 7–25.
- Mosse, George L. (1996), *The Image of Man. The Creation of Modern Masculinity. Studies in the History of Sexuality*. New York: Oxford University Press.
- Männistö, Tiina (2003), Haluathan tulla todelliseksi naiseksi. Naisruumiin tuottaminen Suomessa ilmestyneissä nuoren naisen oppaissa 1890–1972. *Historian laitoksen julkaisuja / Turun yliopisto* 63. Turku: Turun yliopisto.

Nevala-Nurmi, Seija-Leena (2014), Suojeluskuntien soturit, isät ja pojat. Teoksessa: Markkola, Pirjo, Östman, Ann-Catrin, Lamberg, Marko (toim.), Näkymätön sukupuoli. Miehyyden pitkä historia. Tampere: Vastapaino. 224–245.

Ojakangas, Mika (1998), Lapsuus ja auktoriteetti. Pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen. Tutkijaliiton julkaisu 85. Helsinki: LIKE.

Ollila, Anne (1993), Suomen kotien päivä valkenee. Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Pohjola-Vilkuna, Kirsi (1995), Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Pulkkinen, Tuija (2011), J. V. Snellman poliittisena ajattelijana - siveellisyys. Teoksessa: Pulkkinen, Tuija, Sorainen, Anu (toim.), Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia. Historiallinen arkisto 133. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 36–55.

Pöntinen, Seppo (2004), Vertailtavuus ja mittaamisen ongelma. Teoksessa: Alapuro, Risto, Arminen, Ilkka (Toim.) Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia. 41–52.

Rojola, Lea (1996), Ero. Teoksessa: Koivunen, Anu, Liljeström, Marianne (Toim.), Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino. 159–178.

Rossi, Leena-Maija (2010), Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. Teoksessa: Teoksessa: Juvonen, Tuula, Rossi, Leena-Maija, Saresma (toim.), Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino. 21–38.

Saresma, Tuija (2012), ”Miesten tasa-arvo” ja kaunapuhe blogikeskustelussa. Teoksessa: Harjunen, Hannele, Saresma, Tuija (toim.), Sukupuoli nyt! Purkamisia ja neuvotteluja. Kampus kustannus / JYY:n julkaisusarja 87. Jyväskylä: Yliopistopaino, 13-34.

Scott, Joan Wallach (1999), Gender and the Politics of History. Gender and culture. New York: Columbia University Press.

Steel, Tytti (2013), Risteäviä eroja sataman arjessa. Kansantieteellisiä tutkimuksia Helsingin yliopistossa 17. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Strömberg, John (2011), Oppikoulun laajentuminen ja yhtenäistyminen. Teoksessa: Heikkinen, Anja, Leino-Kaukiainen, Pirjo (toim.), Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1266:2. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 120–139.

Sulkunen, Irma (1986), Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Historiallisia tutkimuksia 134. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Sulkunen, Irma (1989), Naisen Kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Helsinki: Hanki ja jää.

Sulkunen, Irma (1995), Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita. Helsinki: Hanki ja jää.

Suutarinen, Sakari (1992), Herbartilainen pedagoginen uudistus Suomen kansakoulussa vuosisadan alussa (1900–1935). Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Tiihonen, Kristiina (2000), Puhtaan nuoruuden ihanne. Sukupuolikasvatusta nuorison opaskirjoissa 1920- ja 1930-luvuilla. Teoksessa: Immonen, Kari, Hapuli, Ritva, Leskelä, Maarit, Vehkalahti, Kaisa (toim.), Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800–1900-lukujen vaihteen sukupuolisuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 169–208.

Tjeder, David (2002), When Character Became Capital. The Advent of the Self-Made Man in Sweden, 1850–1900. *Men and Masculinities*, vol. 5, no. 1, 53–79.

Tjeder, David (2003), The Power of Character. Middle-Class Masculinities 1800–1900. Tukholma: Tukholman yliopisto.

Tosh, John (1999), A Man's Place. Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England. New Haven: Yale University Press.

Tuomaala, Saara (2003), Polkupyörällä pääsee. Teoksessa: Teoksessa: Aapola, Sinikka, Kaarninen, Mervi (toim.), Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 909. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 355–371.

Tuomaala, Saara (2004), Työtätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppikoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939. *Bibliotheca historica*, 89. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.

Tuomaala, Saara (2008), Työteliäksi miehiksi ja naisiksi – mutta miten? Jatko-opetus 1900-luvun jakautuneessa Suomessa. Teoksessa: Tolonen, Tarja (Toim.), Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. *Julkaisuja / Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura* 83. Tampere: Vastapaino. 148–174.

Tuomaala, Saara (2011), Maalaisnuoret ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun modernisaatiossa. Mitä kertovat Pohjois-Pohjanmaan nuorisoseurojen käsinkirjoitetut lehdet? Teoksessa: Kemppainen, Ilona, Salmi-Nikander, Kirsi, Tuomaala, Saara (toim.), Kirjoitettu Nuoruus. Aikalaistulkintoja 1900-luvun alkupuolen nuoruudesta. *Julkaisuja / Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura* 117. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. 47-72.

Tähtinen, Juhani (2011), Moraali ja terveys kansalais- ja koulukasvatuksen polttopisteessä. Teoksessa: Heikkinen, Anja, Leino-Kaukiainen, Pirjo (toim.), Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1266:2. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 184–216.

Uimonen, Minna (1999), Hermostumisen aikakausi. Neuroosit 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomalaisessa lääketieteessä. *Bibliotheca historica* 50. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Uimonen, Minna (2011), Lihan viekkaus, tavan mahti ja harkinnan vapaus. Hanna Ongelin ja siveellisyyden kontekstit 1800-luvun lopun suomalaiskeskusteluissa. Teoksessa: Pulkkinen, Tuija, Sorainen, Antu (toim.) Seksuaalisuudesta siveellisyyteen. Poliittisen käsitteen historia. *Historiallinen arkisto* 133. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 105–130.

Urponen, Maija (2008), Monikulttuurinen parisuhde ja suomalaisen julkisuuden sukupuolittuneet luokkakuvat. Teoksessa: Tolonen, Tarja (Toim.), Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Julkaisuja / Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura 83. Tampere: Vastapaino. 122–145.

Urponen, Maija (2010), Ylirajaisia suhteita. Helsingin olympialaiset, Armi Kuusela ja ylikansallinen historia. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Vainio-Korhonen, Kirsi (1998), Käsin tehty. Michelle ammatti, naiselle ansioiden lähde. Käsityötuotannon rakenteet esiteollisessa Turussa Ruotsin ajan lopulla. Historiallisia tutkimuksia 200. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Valovirta, Elina (2010), Ylirajaisten erojen politiikkaa. Teoksessa: Juvonen, Tuula, Rossi, Leena-Maija, Saresma (toim.), Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino. 92–105.

Vehkalahti, Kaisa (2000), Jazz-tyttö ja naistenlehtien siveä katse. Teoksessa: Immonen, Kari, Hapuli, Ritva, Leskelä, Maarit, Vehkalahti, Kaisa (toim.), Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800–1900-lukujen vaihteen sukupuolisuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 130–168.

Vehkalahti, Kaisa (2003) Hilda ja Jenny huonoilla teillä. Teoksessa: Teoksessa: Aapola, Sinikka, Kaarninen, Mervi (toim.), Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 909. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 239–259.

Vehkalahti, Kaisa (2009), Constructing Reformatory Identity. Girls' Reform School in Finland, 1893–1923. Bern: Peter Lang.

Viertola, Juhani (1988), Vanhan Ruoveden historia. 3, 6, 1, Ähtärin historia 1865-1918. Ähtäri: Ähtärin kaupunki.

Vilkuna, Kustaa H. J. (2014), Viina miehen mitta. Vapaa-ajalla rakennettu miehekkyyys 1550–1850. Teoksessa: Markkola, Pirjo, Östman, Ann-Catrin, Lamberg, Marko (toim.), Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia. Tampere: Vastapaino. 92–113.

Ward, Pirkko (1976), Jyväskylän Lyseossa käytetyt rangaistukset vuosina 1858–1939 opettajankokousten pöytäkirjojen valossa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Löytyy Jyväskylän maakunta-arkistosta, Kari Silvennoisen kokoelmasta.

Wilkama, Sisko (1938), Naissivistuksen periaatteiden kehitys Suomessa 1840–1880-luvuilla. Pedagogis-aatehistoriallinen tutkimus. Historiallisia tutkimuksia 23. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Yesilova, Katja (2008), Onnellinen perhe asuu tiilitalossa. Yhteiskuntaluokista keskimääräiseen hyvinvointiin. Teoksessa: Tolonen, Tarja (Toim.), Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Julkaisuja / Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura 83. Tampere: Vastapaino. 101–121.

Östman, Ann-Catrin (2000), Mjölök och jord. Om kvinnlighet, manlighet och arbete i ett österbotniskt jordbruksamhälle ca 1870–1940. Turku: Åbo Akademi.

Östman, Ann-Catrin (2014), Rakkaus ja patriarkalisuus ahtaassa yhteisössä. Mieheys kansanomaisena kehyskertomuksena. Teoksessa: Markkola, Pirjo, Östman, Ann-Catrin, Lamberg, Marko (toim.), Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia. Tampere: Vastapaino. 159–173.